

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

KALEVALAN KIRJALLISTA NYKYKÄYTTÖÄ

Merja Leppälahti

Turun yliopisto

Humanistinen tdk
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Folkloristiikka
Tohtoriohjelma JUNO

Työn ohjaaja(t)

Anne Heimo
Turun yliopisto

Tuomas Hovi
Turun yliopisto

Tarkastajat

Irma-Riitta Järvinen
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Tiina Seppä
Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen
yliopisto

Vastaväittäjä(t)

Tiina Seppä
Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen
yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Tiivistelmän käännös: Kaarina Leppälahti
Taitto: Susanna Leppälahti

ISBN 978-951-29-9019-1 (Print)
ISBN 978-951-29-9020-7 (Pdf)
ISSN 0082-6987 (Print)
ISSN 2343-3191 (Online)

Painosalama, Turku 2022

Rakkaalle äidilleni

TURUN YLIOPISTO
Humanistinen tdk
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Folkloristiikka
MERJA LEPPÄLAHTI: Kalevalan kirjallista nykykäyttöä
Väitöskirja, 156 s.
Tohtoriohjelma JUNO
Joulukuu 2022

TIIVISTELMÄ

Kansalliseepoksemme Kalevala on ilmestymisestään lähtien inspiroinut kuvataiteilijoita, kirjailijoita ja säveltäjiä. Kiinnostus Kalevalaa kohtaan on jatkunut nykypäivään asti ja jatkuu edelleen.

Tutkimuksessani selvitän, miten kalevalaista aineistoa käytetään uusissa teksteissä. Pääaineistona on kolmen vuosikymmenen aikana julkaistu kaunokirjallisuus, tarkastelen myös metallimusiikin sanoituksia. Tutkimus rakentuu viidestä artikkelista sekä yhteenveto-osuudesta, jossa myös esittelen tutkimuksen kokonaisaineiston. Tutkimus liikkuu kirjallisuudentutkimuksen ja folkloristiikan rajapinnalla. Aineistona on kirjallisuus, mutta näkökulma on kulttuurintutkimuksen.

Tarkastelemissani teoksissa yhteyttä Kalevalaan ei peitellä, toisinaan Kalevalaan jopa viitataan suoraan. Vaikka Kalevalan syntyvaiheet yhdistetään usein Suomen valtion syntymiseen, uusissa teoksissa ei näy vahvaa patrioottista eetosta. Tapahtumat sijoittuvat kuitenkin tavallisesti Suomeen tai Suomen tapaiseen paikkaan.

Kalevalan vaikutus näkyy erityisesti fantasiakirjallisuudessa, ja Kalevalan myyttiset ainekset liukuvatkin helposti fantasiaksi. Myös Kalevalan arkkityypisiä hahmoja käytetään uusissa teksteissä; Louhen hahmo näyttää esiintyvän lähinnä voimakkaan vihollisen roolinsa. Nykytekstien kuvaukset Tuonelasta ja kuoleman maana kuvatausta Pohjolasta voivat puolestaan liittyä nousussa olevaan uushenkisyyteen.

Huolimatta siitä, että suuri osa Kalevalan taustalla olevista runoista on kerätty Suomen rajojen ulkopuolelta, Kalevala-teos kuuluu suomalaisen kulttuuriperintöön ja Kalevalan sisältö kuuluu Suomessa kasvaneiden jakamien kulttuuristen mielikuvien varantoon. Näin Kalevala inspiroi yhä uusia kertojia ja eepoksen ideat, henkilö-hahmot ja tapahtumat siirtyvät käytettäväksi yhä uudelleen.

Asiasanat: Kalevala, kulttuuriperintö, kulttuuriset mielikuvat, fantasia, metallimusiikki

UNIVERSITY OF TURKU
Faculty of Humanities
School of History, Culture and Arts Studies
Folkloristics
MERJA LEPPÄLAHTI: Kalevalan kirjallista nykykäyttöä
Doctoral Dissertation, 156 pp.
Doctoral Programme JUNO
December 2022

ABSTRACT

Right from its publishing, our national epic Kalevala has been an inspiration to artists, authors, and composers. Interest in the Kalevala has continued to this day, and it still continues.

Here I research how material from the Kalevala is used in new texts. The main material consists of fiction literature published over three decades, and I also look at metal music lyrics. This research consists of five articles and a summary section, where I also present the research material. The research touches the interface between literary studies and folkloristics. The material is literature, but the perspective is that of cultural studies.

The works I examine do not hide their connection to the Kalevala; occasionally the Kalevala is even referred to directly. Although the formation of the Kalevala is often associated with the birth of the Finnish nation, these new works do not show any strong patriotic ethos. However, the events generally take place in Finland or in a place similar to Finland.

The influence of the Kalevala can be seen especially in fantasy literature, and the mythical elements of the Kalevala readily merge into fantasy. The archetypal characters of the Kalevala are also used in the new texts; The character Louhi seems to appear mainly in the role of a powerful enemy. The new texts' descriptions of Tuonela and Pohjola, which is described as the land of death, may be related to the rising new spirituality.

Despite the fact that a large part of the poems used in the formation of the Kalevala were collected outside the borders of Finland, the Kalevala is part of the Finnish cultural heritage, and the contents of the Kalevala belong to the stock of cultural images shared by those who grew up in Finland. In this way, the Kalevala continues to inspire new storytellers and the ideas, characters and events of the epic are transferred to be used again.

Keywords: Kalevala, cultural heritage, cultural images, fantasy, metal music

Sisällys

I Tutkimuksen lähtökohdat 8

1. Johdanto 8
  - Tutkimuseettisiä kysymyksiä 9
  - Kalevalan syntyvaiheita 10
2. Tutkimuksen aineisto 15
  - Mahdollinen aineisto 16
  - Kielellistä muuntelua 16
  - Kalevalamitan käyttö 17
  - Salaista viisautta 18
3. Aihepiirin aikaisempaa tutkimusta 27

II Näkökulmia tutkimusaineistoon 30

4. Tekstien suhteita 30
  - Intertekstuaalisuus 30
  - Adaptaatio 32
5. Folklore ja fantasia 33
6. Folklore ja kulttuuriperintö 35
  - Kulttuuriperintö 37
  - Perinteen monta elämää 37
7. Jaettuja mielikuvia, kulttuurista tietoa 39

III Artikkelit ja päätelmät 41

8. Artikkelit 41
  - Kulttuuriperintöä lapsille 41
  - Fantastinen matka 42
  - Kalevalaisia naisia: Aino ja Louhi 44
  - Kalevalaisessa maailmassa 46
  - Metallia ja Kalevalaa 47
9. Yhteenvetoa ja päätelmiä 49
  - Nykykirjallisuuden Kalevala-aineokset 50
  - Kalevalaiset henkilöhahmot ja paikat 50
  - Kalevala ja fantasia 51
  - Miksi Kalevala? 52

IV Lähteet 53

- Aineisto 53
- Kirjallisuus: 56

Alkuperäisjulkaisut 67

- LIITE: Kalevala-viitteisiä teoksia

I Tutkimuksen lähtökohdat

1. Johdanto

Kansalliseepoksemme Kalevala¹ on ilmestymisestään lähtien inspiroinut kuvataiteilijoita, kirjailijoita ja säveltäjiä. Välillä aihe on jäänyt taustalle, ehkä vanhanaikaisena, mutta viime vuosikymmeninä Kalevalaan on taas tartuttu monilla eri aloilla, varsinkin kaunokirjallisuudessa.

Aivan viime vuosina Kalevala on ollut mukana myös uusimmissa ajankohtaisissa keskusteluissa. Esimerkiksi Akseli Gallen-Kallelan Aino-triptyykin (1889, 1891) on tarkasteltu *metoo*-kampanjan valossa (Tarkka & Hämäläinen 2018; Mäkelä 2019) ja Kalevalan syntyvaiheiden osalta on keskusteltu kulttuurisesta omimisesta ja jopa ryöstöstä (esim. Laaksonen 2019; Kurko 2021). On myös virinnyt keskustelua siitä, kenellä oikeastaan on oikeus käyttää Kalevalan nimeä ja millä tavoin Kalevalaa saa tuotteistaa (Lindfors & Mäkelä 2021, 1–3). Kiinnostus Kalevalaa kohtaan on synnyttänyt myös *Avoim Kalevala* -hankkeen, jossa Kalevalasta on toimitettu tieteellinen, digitaalinen versio. Se on julkaistu kolmena osana vuosina 2019, 2020 ja 2021. Sen myötä kenellä tahansa kiinnostuneella on pääsy Kalevalaa koskevaan tutkimukseen.

Voimistunut Kalevala-kiinnostus näkyy myös monissa uusissa Kalevalaan liittyvissä populaarijulkaisuissa, joissa kuvataan Kalevalan taruolentoja, kuten esimerkiksi Eero Ojasen ja Anne Muhosen *Kalevalan taruolennot* (2020) ja Karolina Kouvolan ja Apila Pepitan *Pohjolan jumalattaret* (2021), tai kokoelmissa, joissa käsitellään kalevalaisia teemoja ja henkilöitä uusista näkökulmista. Tällaisia ovat esimerkiksi Juha Hurmeen, Elli Salon, Kati Ropian ja Miira Luhtavaaran toimittama *Väinämöinen, Väinämöinen, Zäinämöinen* (2020) ja Salla Simukan ja Siri Kolun toimittama *Satalatva* (2021).

1 Puhuttaessa Kalevalasta tarkoitetaan tavallisesti vuonna 1849 julkaistua Kalevalan versiota. Myös tässä tutkimuksessa Kalevala tarkoittaa juuri tätä Kalevalaa, ellei tekstissä nimenomaan ole toisin sanottu. En kursivoi Kalevalaa, koska en viittaa Kalevalalla mihinkään nimenomaisen kirjan laitokseen, vaan sisältöön.

Tässä tutkimuksessa selvitan, miten Kalevalasta peräisin olevaa materiaalia on käytetty kaunokirjallisuudessa ja metallimusiikin lyriikoissa. Keskeinen näkökulmani ilmiöön on kulttuurinen muistaminen ja kulttuuriset mielikuvat, joiden varassa Kalevala inspiroi yhä uusia kertojia ja eepoksen ideat, henkilöhahmot ja tapahtumat siirtyvät käytettäväksi uudelleen. Mutta millä tavoin Kalevalasta lähtöisin olevia aineksia käytetään osana uutta kertomusta? Miten kalevalaiset motiivit muuttuvat tullessaan uusien tekstien rakennusaineiksi? Mitkä kalevalaiset ainekset siirtyvät uusiin teoksiin, mikä jää käyttämättä?

Tutkimukseni rakentuu viidestä artikkelimuotoisesta osatutkimuksesta sekä yhteenveto-osuudesta. Artikkeleissa tarkastelen Kalevalan aineisten käyttöä eri yhteyksissä. Yksi artikkeli käsittelee kulttuuriperintöä Mauri Kunnaksen kuvakirjoissa, erityisesti Koiramäki-sarjassa ja *Koirien Kalevalassa*; toisessa artikkelissa tarkastelen kalevalaisten mytologisten aineiden esiintymistä fantasiamotiiveina. Kolmas artikkeli keskittyy kahteen Kalevalan keskeiseen naishahmoon, Ainoon ja Louheen. Neljäs artikkeli käsittelee Korpiklaani-yhtyeen yhden albumin sanoituksia ja niiden kalevalaisia yhtymäkohtia. Viimeisessä artikkelissa tarkastelen minkälaisiin kalevalaisiin ”toisiin maailmoihin” nykykirjallisuudessa siirrytään. Yhteenveto-osuudessa käsitelen myös melko laajasti tutkimuksen kokonaisaineistoa. Pidän tätä osana tutkimukseni tuloksia, vaikka mainitusta kirjallisuudesta artikkeleissa esiintyy vain osa.

Tutkimuseettisiä kysymyksiä

Kaunokirjallisuutta tutkivalla tutkijalla on vastuu teoksen tekstiä, sen kirjoittajaa sekä lukijaa kohtaan. (Nyqvist & Kauppinen 2006, 220–240.) Tutkittavien suoja (Tuomi & Sarajarvi 2002, 128–129) ei tällaisessa työssä ole keskeinen ongelma, sillä kaikki aineistona olevat tekstit on kirjoitettu ja julkaistu yleisön luettavaksi. Koska kysymyksessä ovat tekijänoikeudelliset teokset, on itse asiassa ollut suorastaan välttämätöntä viitata artikkeleissa aineistoihin siten, että tekstien alkuperäinen kirjoittaja on löydettävissä.

Teos ja sen kirjoittaja on kuitenkin käsiteltävä toisistaan erillisiksi elementeiksi, joita ei ole välttämätöntä tutkia yhdessä, eikä teoksen sisällöstä tai henkilöhahmojen toiminnasta ole oikeutettuakaan vetää johtopäätöksiä tekijästä. Teoksen tulkinnassa on otettava huomioon tekijän näkökulma, mutta tutkijalla on kuitenkin oikeus myös sellaisiin perusteltuihin tulkintoihin, joita tekijä ei ehkä hyväksyisi. (Nyqvist & Kauppinen 2006, 231–233.) Samalla tavalla tutkija etsii myös perinteisemmistä folkloristisista aineistoista, esimerkiksi teemakirjoituksista, implisiittisiä merkityksiä ja hän tekee päätelmiä asioista, joita tekstissä ei ole selkeästi näkyvissä ja joita kirjoittaja ei välttämättä ole tiennyt kertovansa. Tutkijalla on valta tehdä valintoja siitä, minkälaisia tulkintoja hän teksteistä lukee. Samoin on tutkijan päätettävissä, mitä tekstejä hän nostaa aineistosta esille, sillä kaikki käytettävissä ja tutkimuksessa mukana oleva aineisto ei yleensä tule tutkimuksessa näkyviin. (Latvala 2005, 20.)

Kalevalan syntyvaiheita

Kansanrunoja kerättiin Suomessa jo ennen ajatusta yhtenäisestä runojulkaisusta, ja vuonna 1640 perustetun Turun akatemian piirissä julkaistiin useita kirjallisia tuotteita, sekä väitöskirjoja että muita tekstejä, jotka sisältävät tietoja suomalaisesta kansanrunoudesta. Useimmiten kysymys oli kuitenkin vain esimerkinomaisesta näytteestä. Suuri osa varhaisista keräelmistä on tuhoutunut, mm. Daniel Jusleniuksen keräämä kansanrunouskokoelma tuhoutui tulipalossa vuonna 1711 ja Henrik Gabriel Porthanin ja Christfried Gananderin kokoelmat Turun palossa vuonna 1827. (Hautala 1954, 42–48; Anttonen 1999a, 67–68.) Ei ole varmaa tietoa, miltä alueilta varhaisimmat kansanrunouskokoelmat oli kerätty.

Vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tuki taloudellisesti Elias Lönnrotin ja muiden kansanperinteen kerääjien keruumatkoja. Kun Seura julkaisi Lönnrotin koostamat kansanrunokokoelmat, pohdittiin sekä tieteellisyyttä että runojen sisältöä. Jo Lönnrotin *Runokokous Väinämöisestä* -teoksen yhteydessä keskusteltiin kriittisesti tapahtumien järjestyksestä ja toivottiin runojen huolellista tarkastamista ennen julkaisua. Samalla suunniteltiin, että teoksesta pitäisi laatia myös kriittinen laitos, jossa yhdistettyjen runojen rinnalla julkaistaisiin alkuperäiset toisinnot sekä käännös ”jollekin ulkomaalaisten muinaistutkijain paremmin taitamalle kielelle”. Kansalliseepoksesta ei tässä vaiheessa vielä puhuttu. (Sulkunen 2004, 55–56.)

Ajalle oli tyypillistä kansallistunnon nousu ja romanttinen kiinnostus kansanperinteeseen. Taustalla olivat erityisesti J. G. Herderin ajatukset kansanluonteesta ja kansojen omista kulttuuripiirteistä sekä näiden ajastusten herättämä innostus oman kansan tarunomaisen muinaisuuden tutkimukseen. (Ks. esim. Hautala 1954, 88–108.) Suomessa kansanrunojen kansa nähtiin luonnollisen viattomana, ahkerana, karuna, työtä pelkäämättömänä; yksinkertaisena, mutta viisaana omassa luonnollisessa ymmärryksessään. Haaveissa kuiteinkin unelmoitiin tulevaisuuden kansasta, joka olisi sivistynyt ja jolla olisi vahva kansallinen identiteetti. (Hagner 2000, 66–67.)

Saksalainen F. A. Wolf (1759–1824) oli esittänyt teoksessaan *Prolegomena ad Homerum* (1795), että Homeroksen runot olivat alun perin olleet sikermä eri runolaulajien sepittämiä runoja, jotka ovat säilyneet suullisesti ja yhdistetty kokonaisuudeksi vuosisatoja myöhemmin. On pohdittu, miten suuri vaikutus Lönnrotin työhön tällä teorialla on ollut. Ainakin tiedetään, että Wolfin teoria tunnettiin hyvin Turun akatemiassa ja todennäköisesti se oli Lönnrotillakin tiedossa. (Kajanto 1985, 5–20.) On selvää, että Lönnrotin työ Kalevalan luomisessa tapahtui kirjallisuushistoriallisessa kontekstissa ja pohjautui ideologis-poliittiseen aikalaiskeskusteluun (Apo 2004, 277–294).

Kalevalan ilmestyessä tiedettiin, että eepos oli Lönnrotin kansanrunojen pohjalta kirjoittama. Lönnrot itse esitti Kalevalan uutta painosta luodessaan, että samoista aineksista olisi voinut koota vaikka seitsemän erilaista Kalevalaa (Anttonen 1999a, 75). Muutamat tutkijat, kuten Fabian Collan ja M. A. Castrén, esittivätkin toiveita

kokonaisuuden toisenlaisesta järjestämisestä. Erityisesti 1830- ja 1840-luvulla oli kuitenkin vahvasti vallalla myös käsitys, että Lönnrotin käyttämät runot olivat osia muinaisesta, jo hajonneesta eepoksesta, jonka Lönnrot ”pelasti”. (Kaukonen 1986, 22–23.) Tämä näkemys kerrottiin myös Zachris Topeliuksen *Maamme kirjassa* (*Boken om vårt land*, 1875), jota käytettiin pitkään lukukirjana kouluopetuksessa. (Apo 2008, 368.)

Lönnrotin voidaan katsoa laatineen viisi eri Kalevalaa. Näistä ensimmäinen on vuonna 1833 valmistunut ns. *Sikermä-Kalevala*, joka sisälsi runoelmat *Lemminkäinen*, *Väinämöinen* ja *Naimakansan virsiä* ja toinen on samana vuonna valmistunut *Runokokous Väinämöisestä*, jota on myöhemmin nimitetty myös *Alku-Kalevalaksi*. Näitä ei kuitenkaan ollut vielä julkaistu, kun kolmas, ns. vanha Kalevala, ilmestyi vuonna 1835. Teos ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toisena julkaisuna kahdessa osassa vuonna 1835 ja 1836. Painosmäärä oli vaatimaton, vain 500 kappaletta, mikä riitti kahdeksitoista vuodeksi. Nykyinen Kalevalana luettu teos oli näistä Kalevaloista neljäs ja se ilmestyi vuonna 1849. Se on Lönnrotin Kalevaloista laajin sisältäen 50 runoa ja 22795 säettä. Viidentenä Lönnrotin laatimana Kalevalana ilmestyi koulukäyttöön tarkoitettu lyhennetty Kalevala vuonna 1862. (Laaksonen 2005, 13–14.)

Vain harva pystyi Kalevalaa sen ilmestyessä alkukielellä lukemaan. Teos oli kuitenkin jo pelkällä olemassaolollaan tärkeä, se oli suorastaan ”suomalaisen kansallisuuden symboli, sen kruununjalokivet” (Haavio 1949, 24). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimies J. G. Linsén lausui vuoden 1836 vuosikokouksesitelmässään: ”Omistaessaan nämä eepiset runot Suomi voi voimistuneella omanarvontunnolla oppia oikealla tavalla ymmärtämään vastaista henkistä kehitystään. Suomi voi sanoa itselleen: Myös minulla on historia!” (Sulkunen 2004, 58.) Vuonna 1841 ilmestynyt M. A. Castrénin ruotsinkielinen käännös toi eepoksen sekä Suomen ruotsinkielisen sivistyneistön luettavaksi että myös tiedoksi oppineille Suomen ulkopuolella.

Kalevalan ilmestyessä ei nähty ongelmaa siinä, että suomalaisiksi nimetyn teoksen taustalla olevista runoista merkittävä osa oli kerätty Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolelta. Lönnrot halusi työllään nimenomaan edistää suomenkielisen kulttuurin asiaa ja kirjasikin vanhan Kalevalan alaotsikoksi *Vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinoisista ajoista* (Apo 2004, 278–280). Lönnrotin kohdalla tärkein keräysalue oli Vienan Karjala, josta suuri osa hänen omasta eepisestä runoaineistostaan on peräisin. Toisaalta runoaineistoa oli kerätty runsaasti myös silloisen Suomen rajojen sisältä. Esimerkiksi Kalevalan esitöihin kuuluvan Lemminkäistä käsittelevän pienoisoruelman keskeiset runot oli koottu Kerimäeltä ja Kesälahdesta, ja Kalevalan lähdeaineistosta kaikkiaan noin 80 000 säettä on kerätty silloisten Suomen rajojen sisältä. (Kaukonen 1988, 200.) Suomalaiset, suomen kansa, käsitettiin laajasti: esimerkiksi Julius Krohn näki kalevalaisten runojen syntypaikkoina Suomen, Viron ja Karjalan ja totesi Kalevalan siten ”Suomen kansan yhteiseksi luomiseksi ja omaisuudeksi” (Krohn 1885, 378).

Autenttisuus ja suullis-kirjallinen perinne

Kalevalan ilmestyminen nosti esille useita kysymyksiä ja herätti paljon keskustelua. On jopa sanottu, että seuraavan sadan vuoden aikana Kalevalaan liittyvät kysymykset olivat suorastaan humanististen tieteiden polttopisteessä. (Lehtipuro 1985, 4; myös Honko 1987, 125–170.) Ensiksi piti tietenkin varmistua runojen autenttisuudesta, ts. olivatko kysymyksessä varmasti todelliset kansanrunot. Keskustelu runojen aitoudesta liittyi ainakin jossain määrin James Macphersonin vuonna 1765 julkaisemiin *Ossianin lauluihin*. Kokoelma oli herättänyt suurta ihastusta, mutta järkytys ja paheksunta oli suuri, kun osoittautui, etteivät Macphersonin runolähteet olleetkaan aivan sitä mitä oli luvattu ja että kirjoittajan oma luova osuus oli paljon suurempi kuin hän oli antanut ymmärtää. (Thomson 1987, 81–92; Apo 2004, 274–277.)

Epäilykset Kalevalan runojen aitoudesta merkitsivät Lönnrotin mukaan joko sitä, että muistiin kirjoitettaessa olisi tehty harkittuja väärennöksiä, taikka että toimittaja olisi väärentänyt runoja kokoelmaa koostaessaan. Lönnrot vakuutti, ettei kumpakaan ollut tapahtunut, minkä voisi todeta kuka tahansa, joka käy niillä seuduilla, mistä kansanrunoja on koottu, sillä uusi sukupolvi voisi siellä kuulla ja kerätä samat runot uudelleen. (Karhu 2002, 127.) Erityisesti Jacob Grimmin vuonna 1845 pitämä Kalevalaa käsitellyt esitelmä vakuutti ainakin suomalaiset siitä, että eepokseen sisältyvät runot olivat aitoja muinaisrunoja menneiltä ajoilta (Kaukonen 1986, 24). Suomalaisen Kirjallisuuden seurassa alettiin kuitenkin jo 1870-luvulla keskustella vanhojen runojen julkaisemisesta sellaisina kuin ne oli kerääjille esitetty. Tarkoituksena oli nimenomaan osoittaa, että Lönnrotin Kalevalassa käyttämät runot olivat aitoja kansanrunoja. Toisintojen toimitustyö ja julkaiseminen osoittautui paljon vaivalloisemmaksi ja pitkälisemmäksi kuin oli ajateltu, mutta vuosina 1888 ja 1889 ilmestyivät ensimmäiset toisintojulkaisut toimittajinaan Julius Krohn ja A. A. Borenius. (Hautala 1954, 169–173 ja 202–203.) Kokonaisuudessaan hanke toteutui vasta paljon myöhemmin, sillä *Suomen Kansan Vanhat Runot* -teossarjan 33 osaa julkaistiin vuosina 1908–1948 ja sarjan täydennysosa vuonna 1997.² Keskustelu perinteen aitoudesta ja autenttisuudesta ei kuitenkaan ole päättynyt, vaan sitä käydään edelleen (esim. Haapoja 2017, 150–158).

Vaikka kansanperinteentutkimuksen, myöhemmin folkloristiikan, olemassaolo oppiaineena pohjautui Kalevalaan, jo Julius Krohn irrottautui Kalevalasta ja ryhtyi tutkimaan nimenomaan kansanrunoutta. Keskeisinä eroina kansanperinteen ja kirjallisuuden välillä on nähty jako suulliseen ja kirjoitettuun sekä kysymys tekijyydestä. Tarkasteltavat tekstit määritettiin joko kansanperinteeksi tai taiteeksi. Raja suullisen ja kirjallisen välillä on kuitenkin esimerkiksi joidenkin satujen osalta aina ollut häilyvä (Apo 2019, 101–105). Raja on menettänyt merkitystään myös folkloristiikan uusien

tutkimuskohteiden ja -aineistojen myötä. Arvottavana tekijänä suullisen ja kirjallisen raja on hävinnyt viimeistään 1930-luvulla, kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa organisoitiin vastaajaverkko (Stark 2019, 72). Kalevala on kuitenkin usein jäänyt eräänlaiseksi väliinputoajaksi; se on nähty liian kaunokirjalliseksi tutkimuskohteeksi folkloristeille ja toisaalta liian perinnelähtöisenä kirjallisuudentutkijoille (Hakamies 2021, 117). Kalevalan koostamisen kysymyksiä ja Kalevalan suhdetta kansanrunouteen ovat kuitenkin myös folkloristit tutkineet jo teoksen ilmestymisestä saakka (Hämäläinen 2012, 14).

Kalevalan vaikutus kirjallisuuteen

Kalevalan käyttö uusien tekstien pohjalla ei ole millään tavoin poikkeuksellista tai ainutalaatuista. Erittäin monet tunnetut kertomukset ja teokset ovat inspiroineet ja antaneet virikkeitä uusille teoksille. Selvin esimerkki on tietenkin Raamattu. Raamatun vaikutusta on nähtävissä hyvin monenlaisten tekstien juonikuvioissa, henkilöhahmoissa, sanonnoissa ja esimerkiksi paratiisin, taivaan ja helvetin kuvauksissa satojen vuosien ajalta nykyaikaan saakka (Korpua 2016). Myös esimerkiksi kelttimyytteihin kuuluvaa tarinaa kuningas Arthurista on käytetty satojen kirjojen, elokuvien ja pelien taustalla (Roberts 1998).

Kansanrunouden vaikutus suomalaiseen kulttuurielämään alkoi jo ennen Kalevalan ilmestymistä, sillä 1600- ja 1700-lukujen vähäisissä suomenkielisissä kirjoituksissa suosittiin kalevalamittaa. Sama jatkui vielä Turun romantiikan aikana 1800-luvun alussa. Kalevalan ilmestyminen vuonna 1835 näkyi aluksi erityisesti juhlapuheissa ja tilapäistuotoksissa. (Anttonen 1999b, 167–172.) Ensimmäiset selvästi Kalevalaan pohjautuvat kaunokirjalliset tuotokset julkaistiin kuitenkin vasta reilusti Kalevalan ilmestymisen jälkeen. Aleksis Kiven viisinäytöksinen *Kullervo*-näytelmä valmistui vuonna 1860, samaten Zachris Topeliuksen *Prinsessan af Cypern* (*Kypron prinsessa*). Topeliuksen näytelmä perustui Lemminkäisen ja Kyllikin tarinaan, mutta sijoitti Kyllikin Kyprokselle.

Kirjallisuudessa kiinnostus Kalevalaan lisääntyi kansallisromanttisella 1890-luvulla, jolloin karelianismi nousi kaikkien taiteenlajien parissa. Tämän ajan tunnetuimpiin edustajiin kuuluu J. H. Erkko näytelmillään *Aino* (1893), *Kullervo* (1895) ja *Pohjolan häät* (1902). Myös Juhani Ahon romaani *Panu* (1897) pohjautuu Kalevalaan ja kansanperinteeseen. Kalevala-aiheita käyttäneiden kirjailijoiden joukossa tunnetuimpiin kuuluu Eino Leino. Hänen Kalevala-aiheiseen tuotantoonsa kuuluvat mm. *Tarina suuresta tammesta* (1896), runonäytelmät *Tuonelan joutsen* (1898), *Sota valosta* (1900), *Väinämöisen kosinta* (1905) ja *Karjalan kuningas* (1917), runokokoelmat *Helkavirsiä* (1903 ja 1916) sekä proosateos *Alla kasvon Kaikkivallan* (1917). Eino Leinon jälkeen Kalevala oli melko lailla sivussa kaunokirjailijoiden aihevalikoimasta, vaikka esimerkiksi vuonna 1922 ilmestyi Lauri Haarlan romaani *Lemmin poika* (ja samanniminen näytelmä vuonna 1930). Kalevalasta tehtiin

² Nykyään Suomen Kansan Vanhat Runot -sarja on käytettävissä myös digitaalisessa muodossa osoitteessa <http://dbgw.finlit.fi/skvr/>.

kuitenkin monia muokattuja versioita lapsille. Näitä ovat mm. Sakari Kuusen Kalevala kansakouluja varten (1937), Tuomi Elmgren-Heinosen *Lasten satu-Kalevala* (1946), V. A. Hailan *Sammon tarina* (1950) sekä Aili Konttisen *Lasten Kultainen Kalevala* -sarja (1958–1966).

1960- ja 1970-luvulla maailmalta levisi Suomeen pukeutumisessa folkloremuoti (Virtanen 1999, 284) ja kiinnostus omaa kansanperinnettä kohtaan kasvoi. Myös Kalevalaan tartuttiin nyt uudella otteella. Tätä aikaa on nimetty Kalevalan uudelleenarvioinnin kaudeksi. (Alhoniemi 2000, 111.) Kalevalaisia piirteitä yhdistettiin nykyaikaisiin ja arkiisiin aiheisiin ilman sen kummempaa juhlallisuutta. Mm. Matti Rossi, Arvo Turtiainen, Marja-Leena Mikkola ja Lauri Viita hyödynsivät lyriikkassaan kansanrunoutta ja Kalevalaa. Erkki Mäkisen romaanissa *Ohoh Lemminkäinen* (1972) ylioppilas Harri Nilsä samastuu Lemminkäiseen. Myös Anu Kaipainen tarttui kansanruno-aiheeseen mm. romaaneissaan *Magdaleena ja maailman lapset* (1969) sekä *Poimisin heliät hiekat* (1979), joka kertoo runonlaulaja Larin Parasken elämästä. Paavo Haavikon *Rauta-ajassa* annettiin ohjeeksi: ”Unohda! Unohda Kalevala, sen sankarit, sanat, sanomukset, unohda mitä heistä olet kuullut, kuvat jotka olet nähnyt.” (Haavikko 1982.) Haavikko onkin tunnetuin tämän ajan *Kalevalan* uudelleentulkitsijoista. Haavikon runoepos *Kaksikymmentä ja yksi* (1974), siitä erilliseksi muokattu näytelmä *Kullervon tarina* (1982) ja ennen kaikkea proosaruno ja televisiokäsikirjoitus *Rauta-aika* (1982) ravistelivat käsityksiä *Kalevalasta* ja herättivät vilkasta keskustelua.

Lapsille julkaistiin perinteisempiä Kalevala-adaptaatioita, Martti Haavion *Kalevalan tarinat* (1966) sekä Riitta Nelimarkan *Sammon ryöstö* (1973). Vuonna 1984 ilmestynyt Tuula Kalliomäen *Kuinka Sepontyttö vapautti taivaanvalot* (1984) sisälsi jo muunnelman kalevalaisesta kertomuksesta.

Paavo Haavikon Kalevala-teosten [*Kaksikymmentä ja yksi* (1974); *Kullervon tarina* (1982) ja

Rauta-aika (1982)] jälkeen Kalevala-aiheisessa kaunokirjallisuudessa näyttää olevan tauko.³ Tutkimukseni käsittelee tämän jälkeen julkaistuja teoksia. Hannu Mäkelän *Moinen mies* -teos⁴ ilmestyi vuonna 1989, ja Mauri Kunnaksen *Koirien Kalevala* julkaistiin vuonna 1992, mutta täydellä teholla Kalevalan ”uusi aalto” alkoi vasta 1990-luvun jälkipuoliskolla. Tällöin syntyi erityisesti nuorissa kiinnostus suomalaiseen muinaisuuteen ja kieleen. Tähän on arveltu vaikuttaneen 1990-luvun alun lama, kansainvälistymispaineet, tehokkuusvaatimukset ja Suomen liittyminen Euroopan unioniin. (Immonen et. al. 2008, 488.) Kaunokirjallisia teoksia, joista löytyy suurempia ja pienempiä Kalevala-viittauksia on tämän jälkeen ilmestynyt

kymmeniä.⁵ Myös sarjakuvien osalta Kalevala-aihe nousi uuteen kukoistukseen. Kalevala tuli 1990-luvulla myös metallimusiikkiin; maailmalla Kalevala kiinnostaa-kin nykyään pitkälti juuri metallimusiikin vuoksi.

2. Tutkimuksen aineisto

Tässä tutkimuksessa tarkastelen kolmen vuosikymmenen tekstejä 1990-luvulta 2010-luvulle. Pääpaino tutkimusartikkeleissa on kaunokirjallisuuteen kuuluvilla teoksilla, lähinnä eri-ikäisille suunnatuilla romaaneilla. Yksittäisiä selvästikään Kalevalaan viittaavia novelleja antologioista en ole ottanut mukaan. Kalevalaa on käytetty paljon ja ansiokkaasti myös teattereissa, mutta olen rajannut näytelmät tietoisesti tutkimuksen ulkopuolelle. Koska käsittelem muutamakin aineistoa nimenomaan Kalevalaan liittyvinä teksteinä, teatteriesitysten analyysi olisi vaatinut aivan toisenlaista otetta. Niitä pitäisi käsitellä esimerkiksi performanssin näkökulmasta, pelkkä näytelmäteksti ei tee oikeutta esityksille eikä tuo näkyviin kaikkea esitykseen liittyvää. Peleissäkin Kalevala on näkynyt jonkun verran, esimerkiksi jo vuonna 1930 julkaistiin Kalevala-aiheinen korttipeli. Vuonna 1988 ilmestyi ensimmäinen painettu Kalevala-aiheinen roolipeli (*ANKH* eli *Adventurers of the North, Kalevala Heroes*) ja sen jälkeen Kalevalaa on käytetty aina silloin tällöin roolipelien aineistona (Vapriikki 2019). Kalevalan hahmoja voi kohdata myös tietokone- ja konsolipeleissä, esimerkiksi Iku-Turso esiintyy *Final Fantasy XI* -pelissä. Pelejä en kuitenkaan tässä tutkimuksessa käsittele. Yksi artikkeleista käsittelee metallimusiikkisanoituksia, mutta muuten olen jättänyt myös lyriikan tarkastelun ulkopuolelle. Nämä aiheet olisivat kiinnostavia ja tärkeitä jatkotutkimuksen kohteita.

Karin Kukkonen (2010, 227–228) näkee tarkastelemassaan Fabel-sarjakuvassa ensisijaisena kehyksenä sadun, ja sekundaarikehyksenä kunkin tarinan genren. Useimmissa tapauksissa Kalevalan voi nähdä vastaavalla tavalla uusien kertomusten keskeisenä kehyksenä ja genren, esimerkiksi fantasiaseikkailun tai kovaksikeitetyn dekkarin sekundaarisena kehyksenä. Teokset, joissa kalevalaista ainesta käytetään, kuuluvat moneen eri kirjallisuudenlajiin. Joissakin aineiston teksteissä keskitytään selvästi nimenomaan Kalevalaan, useissa teksteissä Kalevala nivoutuu yhteen kotimaisten tai joskus myös kansainvälisten kansanperinneainesten kanssa. Kalevalaa käyttävä kirjallisuus ei siten muodosta millään tavoin selkeää ja yhtenäistä kokonaisuutta, vaan yhdistävänä tekijänä on nimenomaan viittaus tai yhteys Kalevalaan.

Pidän aiheellisenä kuvata Kalevalaa käsittelevää aineistoa laajemmin tässä yhteenvedossa, vaikka kaikkia seuraavassa mainittuja teoksia tai teosryhmiä en ole tutkimuksessa muuten käsitellyt. On kiinnostavaa nähdä, miten laajasti Kalevala

3 Lastenkirjallisuuden puolella tosin ilmestyi vuonna 1984 Tuula Kalliomäen *Kuinka Sepontyttö vapautti taivaanvalot*.

4 Teoksen syntyvaiheista lisää Mäkelä H 2013, 171–176.

5 Nykykirjailijoiden suhdetta Kalevalaan on käsitelty myös Antti Tuurin, Ulla Piela ja Seppo Knuutilan toimittamassa *Kirjailijoiden Kalevala* -teoksessa, joka on Kalevalaseuran vuosikirja numero 92.

suomalaisessa nykykirjallisuudessa esiintyy, ja tämä on tärkeä osa tutkimukseni kontekstia. Olen laatinut luettelon Kalevala-aiheisesta kirjallisuudesta liitteeksi.

Mahdollinen aineisto

Tutkimusta aloitettaessa on aina ensin kartoitettava aineisto, vasta sen jälkeen on mahdollista tehdä valintoja siitä, mihin tutkimus keskittyy. Niinpä olen etsinyt teoksia, joissa näkyy jollakin lailla Kalevalan vaikutusta. On ollut melko helppoa poimia aineistoon mukaan teokset tai sarjat, joiden otsikoissa on sana Kalevala tai selvä viittaus Kalevalaan (esim. *Lemminkäisen laulu*, Sammon vartijat) tai joiden arvosteluissa yhteys Kalevalaan on nostettu esille (*Sankarit, Kivi joka tahtoi takaisin järveen*). Helpommin huomaamatta jäävät teokset, joiden Kalevala-yhteyksiä ei missään näkyvästi korosteta. Joskus yhteys on silti hyvin näkyvä, toisinaan se on melko vähäinen. Tutkimukseni tuloksiin ei vaikuta, etteivät kaikki vuonna 1989 ilmestyneen Hannu Mäkelän *Moinen mies* -teoksen jälkeen julkaistut teokset Kalevala-viitteineen ole mukana. Kirjallisuusaineisto on selvästi siinä määrin kylläinen, että tärkeimmät viittausmahdollisuudet on sen pohjalta mahdollista esitellä. Olen kerännyt Kalevalaan liittyviä teoksia pitkään ja tehnyt niistä erilaisia jaotteluja jo ennen tämän tutkimuksen alkua (esim. Leppälahti 2010 ja 2012b).

Olen ryhmitellyt kalevalaista aineistoa käyttävät kirjat viiteen kategoriaan. Otsikolla ”Kielellistä muuntelua” käsittelen Kalevalan käännöksiä yleiskielelle tai murteille. Luvussa ”Kalevalamitan käyttö” esittelen kalevalamittaa mukaillen laadittuja uusia tekstejä, ja luvussa ”Salaista viisautta” nostan esille teoksia, joissa Kalevalaa käytetään selittämään tai kuvailemaan maailmaa jonkinlaisesta esoteerisesta näkökulmasta. Nämä teokset ovat olleet mukana, kun suunnittelin artikkeleita, olen niitä lukenut ja pohtinut niiden rooleja Kalevalan käytössä, mutta niitä ei käsitellä tutkimusartikkeleissani.

Neljäs aineistoluku on nimeltään ”Kaunokirjallisuuden Kalevala-yhteyksiä”. Tähän osioon kuuluvat ne kirjat, joita olen tarkastellut tutkimusartikkeleissani. Mainitsen tässä luvussa myös monia sellaisia kirjoja, joita en ole tutkimuksessani muuten käsitellyt. Seuraava luku ”Sarjakuva-adaptaatioita” esittelee erikseen Kalevala-aiheista sarjakuvaa. Sarjakuvat olisi voinut sisällöllisesti sovittaa kaunokirjallisuusluvun osioihin, sillä niiden Kalevala-kytkökset ovat periaatteessa aivan samoja. Koska sarjakuva eroaa kuitenkin muodoltaan kaunokirjallisuudesta, on perusteltua esitellä sarjakuva erikseen.

Viimeisenä aineistoa esittelevänä lukuna ”Kalevala ja metallimusiikki” esittelee taustaa yhdelle tutkimusartikkelille.

Kielellistä muuntelua

Kalevala kuuluu Suomen käännetyimpiin teoksiin, se on käännetty ainakin 59 kielelle.

Kalevalan käännökset on lueteltu Kalevalaseuran sivuilla, jonne myös lisätään uudet käännökset (<https://kalevalaseura.fi/kalevalasta/kalevalan-kaannokset/>). Myös käännöstä voi tarkastella adaptaationa. (Sagulin 2010, 11–12.) Muiden kielten lisäksi Kalevalaa on käännetty myös suomeksi. Suomenkielisiä Kalevala-käännöksiä on julkaistu nykysuomeksi, selkokielellä ja murteilla, suorasanaaisina ja runomuodossa. Tavallisesti pyrkimyksenä on ollut saattaa Kalevalan sisältö nykylukijalle helpommin avautuvaan tai muuten kiinnostavampaan muotoon. (Järvinen 2008, 408–413; Leppälahti 2009, 1–6.) Esittelen seuraavassa erilaisia Kalevalan uudelleenkirjoituksia eli käännöksiä alkuperäisestä kirjakieliseksi tai murteelle, mutta tähän tutkimukseen kuuluvissa artikkeleissa en ole niitä käsitellyt.

1990-luvulta lähtien Kalevalaa tai sen osia on kirjoitettu uudelleen monta kertaa. Pertti Rajala on kirjoittanut selkokielisiä Kalevala-versioita: *Väinämöinen* (1993), *Lemminkäinen* (1995) ja *Kalevala* (1999). Muita Kalevaloja vuodelta 1999 ovat Kai Niemisen *Kalevala 1999*, jossa Kalevalan tapahtumat ovat saaneet suorasanaisen muodon ja Matti Lehmosen *Kalevala savon kielellä*, jossa kirjoittaja ”laettao laulut uutee’ uskoo / savonkielelle somalle” (Lehmonen 1999, 9).

Näiden teosten jälkeen Kalevalaa tai sen osia on muokattu nykysuomelle tai jollekin suomen kielen murteelle useita kertoja, esimerkiksi Aulis Rintala julkaisi teokset *Kullervo pohojalaan* (2000), *Kalevala nykysuomeksi* (2006) ja *Kalevala eteläpohjalaisella murteella* (2008). Elma Kleemola on muokannut osan Kalevalasta Laitilan murteelle teoksessa *Kalevalaa laitla murttel* (2003).

Kalevala-adaptaatioita lapsille ovat Kirsti Mäkisen *Suomen lasten Kalevala* (2002) ja Aulis Rintalan *Satuvaari Väinämöinen kertoo lapsille tarinoita* (2010).

Uuden Kalevalan 160-vuotisjuhluvuonna 2009 julkaistiin Risto Pottosen *Kalevala suomeksi* ja Inkeri Mikkolan *Kalevala yleiskielelle käännettynä*. Molemmissa teoksissa on mukana koko Kalevala, Pottosen teoksessa myös selitysosio ja hakemisto. Anja Rantamäen stadin slangille kääntämät Kalevalan alkusäkeet julkaistiin vuonna 2015, mutta muuten 2010-luvulla innostus nykykielisiin tai murre-Kalevaloihin oli jo selvästi vähentynyt.

Kalevalamitan käyttö

Kalevalassa käytettyä runomuotoa kutsutaan kalevalamitaksi, sitä voidaan myös nimittää nelipolviseksi trokeeksi. Kalevalamittainen säe on yleensä kahdeksantavuinen, paino on parittomilla tavuilla. Kalevalamitan käyttöön liittyy usein myös toisto ja alkusointu. (*Perinteentutkimuksen terminologia* 17–18.) Vakiintunut mitta on helppottanut sekä säkeiden laulamista että niiden muistamista.

1800-luvulta on tallessa monien tunnettujen talonpoikaismoilijoiden tekstejä, joista suuri osa on kirjoitettu kalevalamitassa. Vielä 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kansanrunojen kerääjät kelpuuttivat mukaan sellaisia runoja, joiden tekijä tiedettiin. Myöhemmin runon alkuperä nousi tärkeäksi arvottamisperusteeksi.

Jos runolla oli tunnettu tekijä, se ”kadotti kansanrunollisen arvonsa”. Runojen nähtiin myös huonontuneen suhteessa vanhaan kansanperinteeseen, ”kansan runovoima oli uupunut”. (Kukkonen J. 1975, 7–23.)

Uusissa teksteissä kalevalamitta on melko harvinainen, vaikka sitä on jonkun verran käytetty esimerkiksi 1970- ja 1980-luvun runokilpailuissa (Virtanen 1999, 284). Nykyäänkin voidaan henkilökohtaisissa onnitelurunoissa käyttää kalevalamittaa, mutta näitä ei juuri tallenneta muualle kuin korkeintaan kotiarkistoihin. Aikaisemmin esitellyissä Kalevalan uudelleenkirjoituksissa esimerkiksi Aulis Rintala käytti kalevalamittaa, mutta kaikissa uudelleenkirjoituksissa ei mittaa ole säilytetty.

Varsinaista kalevalamittaista kertomuskirjallisuutta on kirjoittanut kirjailija-muusikko Juha Jyrkäs. Hänen vuonna 2014 ilmestynyt teoksensa *Ouramoinen* on kalevalamittaa mukaillen kirjoitettu sankarirunoelma, joka sisältää runsaasti kansanrunousainesta ja -viitteitä. Lena Gottlierien mukaan teos lähentelee etnoproterismiä, jossa ”tietyn aikakauden kulttuurimuodot nähdään kaikkein alkuperäisimpinä, ja niitä pyritään säilyttämään ’aidossa’ muodossaan”. (Gottlier 2017, 41.) *Ouramoinen* aloittaa Kultala-trilogian, jonka muut osat ovat *Uniaika* (2015) ja *Rutaimo* (2016). Trilogian jälkimmäisissäkin osissa esiintyy Kalevalan henkilöitä ja tapahtumia. Lena Gottelier on käsitellyt *Ouramoinen*-runoelmaa myös yhteisöllisyyden näkökulmasta artikkelissaan ”Näkökulmia nykyrunouden yhteisöllisyyteen”. (Gottelier 2019a, 223–242.) Kalevalamitan suosio saattaa olla nousussa päätellen siitä, että keväällä 2022 on ilmestynyt Juho Rinteen kalevalamittaan kirjoitettu kauhufantasiateos *Anateema*.

Salaista viisautta

Tarkastelemassani tutkimuksen aikajanaan sopivassa kirjallisuudessa on myös sellaisia, jotka kirjastoluokittelussa merkitään tietokirjallisuudeksi. Nämä teokset eivät kuitenkaan pohjautu tutkimukseen eivätkä muutenkaan laajasti hyväksytyyn tietoon. Useimpia näistä teoksista voi nimittää fiktiivisiksi tutkimuksiksi (Knuuttila 2008, 399).

Kalevala-aiheisessa kirjallisuudessa on runsaasti kiinnostavia esimerkkejä teoksista, joissa Kalevalasta on löydetty salaista viisautta tai kätkeyttä, uusia tai unohdettuja merkityksiä. Viime vuosina myös tutkijoiden kiinnostus okkultismiin ja esoteerisuuteen on lisääntynyt myös Suomessa.⁶ Käsitys ikuisesta viisaudesta on

6 Esimerkiksi Nina Kokkisen väitöskirja *Totuudenetsijät. Vuosisadanvaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys* Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa (Turun yliopisto 2019) sekä artikkelikokoelmat Mahlamäki et al (toim.): *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*, Vastapaino 2020 ja Leskelä-Kärki & Harmainen (toim.): *Uuden etsijät, salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuuri-historia 1880–1930*, Teos 2021.

kuitenkin muotoutunut jo renessanssin aikana, ja samoihin aikoihin alettiin puhua okkulttisista tieteistä, joita nimitetään suomeksi usein salatieteiksi. (Kokkinen & Mahlamäki 2020, 14–15.)

Salaisia merkityksiä löysivät Kalevalasta aikanaan Teosofisen seuran perustajajäseniin kuulunut Helena Blavatsky (1831–1891) ja antroposofian luoja Rudolf Steiner (1861–1925). Suomessa aiheesta ovat julkaisseet erityisesti Martti Humu (oik. Maria Ramstedt, 1852–1915) sekä teosofi ja Ruusu-Ristin perustaja Pekka Ervast (1875–1934). (Carlson 2008, 416–425.) Kalevalaa piti salaisen tiedon lähteenä myös Sigurd Wettenhovi-Aspa (1870–1946), joka näki Kalevalassa ja suomen kielessä yhteyksiä muinaiseen Egyptiin ja vanhoihin eurooppalaisiin kulttuureihin (Pitkälä 2010, 89–97).

Pekka Ervastin *Kalevalan avain* (1916) on vaikuttanut uudempiin teoksiin, näitä ovat esimerkiksi Annikki Kumpulaisen *Kalevalan kanteleensoitto aikamme uuden luonnonvoiman kuvaajana* (2002) ja myös 1980-luvulla julkaistu Tuulikki Korpisen *Kalevalainen jumalten maailma* (1986). Nimeltään Ervastin teokseen viittaavat myös Kauno Mannosen *Uuden ajan Kalevala-avain* (2008) ja Risto Santavuoren *Loitsu. Kalevalan avain* (2001).

Omalaatuinen Kalevalaa selittävä teos on Ior Bockin ja Juha Javanaisen *Bockin perheen saaga* (1996), jonka perusteella aikanaan etsittiin jopa Lemminkäisen temppeleitä⁷. Bockin saagaan pohjautuvat myös useat Leo Nygrenin teokset, kuten *Arge ja Opis, Pohjolan neidot papittarina Kreikassa 3300 vuotta sitten*. (1998); *The Master Plan* (2000); *Pukki Lemminkäisen munat, avaimet paratiisiin* (2001); *Suomen muinaishistorian tar-i-noita tieteellisten tutkimusten, paikannimien, vanhojen tarinoiden, kieli-arkeologian ja Bockin saagan mukaan*. (2002); *Lemminkäisen ja Suomettaren häät Valhallassa* (2005) sekä *Robert Wilhelm Ekmanin maalauksen Väinämöisen soitto* (oik. ”Lemminkäisen häät”) *salaperäinen historia, tarina ja henkilöt Kalevalan Ior Bockin mukaan* (2007).

Toisenlaisia Kalevalaan pohjautuvia maailmanselityksiä löytyy esimerkiksi Mikko Olluksen teoksesta *Väinämöisen juuret* (1989) ja Hannu Piekkolan *Kalevala, matkaopas tähtiin* (2011). Kalevalaista mytologiaa käsittelevät myös Timo Heikkilän teokset *Kullervon suku* (1995), *Kalevalan metafysiikka ja fysiikka* (1999) ja *Aurinkolaiva* (2004) sekä Seppo Huunosen *Uuden laulun Kalevala. Mythologia Fennica Epos* (2004) sekä Pertti Virtasen *Finix liekkisiipinen* (2008). Kalevalaan liittyvät myös Irma Kortin *Samaanin sampo* (2007), Kalervo Aaltosen (nyk. Taisto Riimukallio) *Kalevala Tarot* (1996) sekä Susanna Salon *Ukon pakka – Kalevalainen tarot* (2017).

Karkeasti jaoteltuna yllä lueteltujen teosten aihepiirit voi jakaa esimerkiksi kristilliseen mytologiaan, seksuaalimytologiaan, erilaisiin maailmanselityksiin sekä ohjeina ja opastuksena hyvään elämään. Monet teoksista sopisivat kuitenkin useampaan kuin

7 Kiinnostus Lemminkäisen temppeleihin on herännyt uudelleen vuonna 2022.

yhteen luokkaan. Joidenkin teosten kohdalla lukija voi myös miettiä, miten tosissaan kirjoittaja oikeastaan on ollut (Koskinen 2015, 235–240).

Kaunokirjallisuuden Kalevala-yhteyksiä

Kaunokirjallisuudessa on löydettävissä monentasoisia Kalevala-yhteyksiä. Niistä jotkut ovat selviä ja helposti huomattavia, jotkut viitteenomaisia tai yksittäisiä Kalevalaan liittyviä mainintoja. Olen tässä jaotellut Kalevalaan viittaavat kaunokirjalliset teokset kahteen ryhmään: ensinnäkin hypertekstuaalisiin, joissa Kalevala-viittaus on laaja ja näkyvä, ja toisaalta niihin, joissa viittaus ei ole yhtä laaja, mutta löydettävissä kuitenkin.

Hypertekstejä

Intertekstuaalisuuden klassikoihin kuuluva Gérard Genette (1997a, 5) nimittää hypertekstuaalisuudeksi tilannetta, jossa uusi teksti, hyperteksti, rakentuu suurelta osaltaan toisen tekstin, hypotekstin, varaan. Ollakseen hypertekstuaalinen viittaus-suhteen on oltava laaja, usein koko teoksen käsittävä; oikeastaan hypertekstin koko olemassaolo perustuu tähän aikaisempaan tekstiin. Genette esittelee runsaasti erilaisia hypertekstien malleja: uudessa tekstissä voidaan alkuperäistä tekstiä jatkaa tai laajentaa, tapahtumat voidaan myös kertoa toisin, esimerkiksi jonkun muun henkilön näkökulmasta. (Genette 1997a, 212–312.) Nykykirjallisuudessa on useita teoksia, joilla on hypertekstuaalinen suhde Kalevalaan, ja suurin osa tutkimukseeni kuuluvissa artikkeleissa käsitellyistä teoksista kuuluu tähän ryhmään. Näissä on kuvattu Kalevalan tapahtumia uudella tavalla tai uusista näkökulmista, on myös kerrottu vaihtoehtoisia tapahtumia sekä kuvattu tapahtumia Kalevalan jälkeen.

Mauri Kunnaksen *Koirien Kalevala* (1992) on lapsille suunnattu Kalevala-teos, jossa henkilöhahmot ovat eläimiä: koiria, kissoja ja susia. Juonen kulku noudattelee enimmäkseen Kalevalaa, mutta mukaan on valittu lapsille sopivia episodeja ja esim. Kullervon tarina on jätetty pois. Ainon ja Väinämöisen suhde poikkeaa täysin Kalevalassa kerrotusta, sillä *Koirien Kalevalan* koira-Väinämöinen pakenee lemmentä Ainoa.

Johanna Sinisalonen teoksessa *Sankarit* (2003) kirjoittaja on kirjoittanut koko Kalevalan uudelleen. Hän on siirtänyt tapahtumaympäristön epämääräisestä kalevalaisesta ajasta nykyaikaan ja henkilöhahmot ovat tämän päivän suomalaisia. Kukin kalevalainen henkilö on saanut uuden roolin, esimerkiksi Väinämöisestä on tullut rock-laulaja Rex ja Joukahainen on iskelmäprinssi Joakim. Juonitapahtumat toistavat periaatteessa hyvin tarkasti Kalevalan tapahtumia, paitsi että Oona/Aino synnyttää tyttären, joka kertomuksen lopussa syrjäyttää Väinämöisen.

Hannu Mäkelän Väinämöis-teos *Moinen mies* ilmestyi vuonna 1989, teoksessa

Väinämöinen pohdiskelee elämäänsä. Petteri Hakkaraisen *Väinämöinen, vanhana syntynyt* (2004) puolestaan tiivistää Väinämöisen elämänvaiheet urbaanille suomenkielelle. Kalevalan jälkeiseen aikaan sijoittuu Seija Vilénin romaani *Pohjan akka* (2012), jossa iäkäs Louhi elää hoitokodissa ja muistelee elämäänsä.

Juha Ruusuvuoren *Lemminkäisen laulu* (1999) ja sen itsenäinen jatko-osa *Jurmo* (2001) sijoittuvat viikinkiaikaan 800-luvulle. Ahti jäi aikanaan meriretkiltään maihin naituaan nauravaisen Kyllikin. Tämän osoittauduttua uskottomaksi Ahti lähti jälleen maailmalle, josta palasi Keihoksi nimeämensä poikalapsi mukanaan. Nämä tapahtumat kuvataan *Lemminkäisen laulussa*. Jälkimmäisessä kirjassa sekä Ahti Saarelainen että Kyllikki ovat jo kuolleet. Keiho on aikuinen mies, kylän päällikkö, ja kirjan päähenkilö Jurmo hänen nuori poikansa.

Jari Tammen teos *Kalevan solki* (2002) on sijoitettu 800-luvun alun Turkuun. Kirjan takakansitekstissä kerrotaan teoksen olevan rekonstruktio ”siitä, mitä todella tapahtui myyttisessä esihistoriassamme.” Mukana ovat Kalevalan keskeiset henkilöt, tärkeimpänä Väinämöinen, joka tosin on alkoholisoitunut ja jo parhaat päivänsä ohittanut. Tarvittaessa hän pystyy kuitenkin suorituksiin, jotka olisivat muille mahdottomia. Kertomuksessa on joitakin Kalevalan episodeja ja kalevalaisia henkilöitä, lisäksi mukana on mm. Rättäkitti, ninjoja ja muita Kalevalaan kuulumattomia henkilöitä, ja yhden keskeisen ongelman muodostaa Lokin kirous.

Kalevalainen maailma on keskeisesti mukana kahdessa dekkarin tai rikosromaanin genreen kuuluvassa teoksessa. Harri V. Hietikon romaanissa *Roger Repo ja tuonen väki* (2005) Louhen tytär Kerttu pyytää yksityisetsivä Roger Repoa viemään hänet kotiin Pohjolaan, koska äidin kuoltua Kertun tädit olivat vallanneet Pohjolan ja heittäneet tytön ulos. Mikko Karpin teoksessa *Väinämöisen vyö* (2007) rituaalimurhilla näyttävät henkirikokset johdattavat niitä tutkivat poliisit toiseen maailmaan, Kalevalan kylään ja sieltä vaaralliselle matkalle kohti Pohjolaa. Sampo ei ole hyvinvointia jauhava mylly, vaan kulkureitti maailmojen välillä.

Kalevala on tullut myös nuorten seikkailukirjallisuuteen. Timo Parvelan Sammon vartijat -trilogia jatkaa Kalevalan tapahtumia. Väinämöinen on Sammosta käydyn taistelun jälkeen löytänyt ja piilottanut kaksi suurinta Sammon sirpaletta. Sukupolvesta toiseen Sammon vartijat ovat suojelleet palasia, ettei Louhi voisi löytää niitä ja koota Sampoa uudelleen. Koululaiset Ahti, Ilmari ja Anni saavat kuulla olevansa Sammon vartijoiden jälkeläisiä. Koska lasten isät olivat oudosti kadonneet, Sammon vartijuus on jäänyt lasten harteille. Sammon vartijat -sarjaan kuuluvat teokset *Tuliterä* (2007), *Tiera* (2008) ja *Louhi* (2009).

Myös Mervi Heikkilän Louhen liitto -trilogia pohjautuu ajatukselle, että Kalevalan tapahtumissa on todellisuuspohjaa. Muutamat noituudesta tuomitut ovat tehneet liiton Louhen kanssa ja palanneet elämään. Heidän tehtävänä on pitää huolta luonnosta Louhen liittolaisina. Päähenkilö Roona on tällaisten vanhojen jälkeläinen, hänellä on poikkeuksellisia kykyjä, joiden käyttämistä hänen biologinen äitinsä opettaa hänelle. Trilogiaan kuuluvat teokset *Louhen liitto* (2015), *Tuonella kulkijat* (2016)

ja *Pohjolan porteilla* (2017). Kalevala on mukana myös Ilkka Auerin ja Antti Jokisen nuorille suunnatuissa Nicholas North -fantasiaseikkailuissa *Kalmattaren kirous* (2013) ja *Sammon ryöstö* (2014).

Lemminkäisen avioton poika Väntti on kertojana JP Koskisen teoksessa *Kalevalanpoikien kronikka* (2018). Lemminkäinen on toimittanut pojan Väinämöisen oppiin, ja poika pääsee mukaan Väinämöisen, Ilmarisen ja Lemminkäisen lähtiessä matkalle Miklagårdiin. Asetelmasta tulee mieleen Paavo Haavikon *Kaksikymmentä ja yksi*. Onkin selvää, että jo kerrotut Kalevala-tarinat voivat vaikuttaa uusiin ja tuleviin kertomuksiin.

Lainauksia, upotuksia ja viittauksia

Läheskään aina yhteys Kalevalaan ei tarkoita koko teoksen kattavaa viittaussuhdetta. Kalevala-viite voi olla lainaus, yksittäinen maininta tai jokin Kalevalan tapahtuma upotettuna kertomukseen, jossa välttämättä ei näytä olevan muita yhteyksiä Kalevalaan.

Suora lainaus

Selvästi muusta kerronnasta erottuva viittaus Kalevalaan voi olla suora lainaus Kalevalasta. Gérard Genette (1997b, 94–103) on nimittänyt *parateksteiksi* tekstejä, jotka eräänlaisina kynnyksinä ohjaavat tarkasteltavan teoksen ymmärtämistä tietyllä tavalla. Tällaisia paratekstejä ovat esimerkiksi väliotsikot. Esimerkiksi edellä mainitussa Johanna Sinisalon *Sankareissa* suuri osa lukujen otsikoista on suoria lainauksia Kalevalasta. Ne luovat yhteyden Kalevalaan, vaikka lukija ei tuntisikaan Kalevalaa kovin hyvin, sillä ne poikkeavat tyyliltään muusta kerronnasta ja siten erottuvat selvästi muusta tekstistä. (Pitkäsalo 2009, 84–89.)

Sari Peltoniemen teoksessa *Hirvi* (2001) jokaisen luvun alussa on Kalevalan katkelma, jotka on merkitty lähdeviitein. Teos alkaa satuna, jossa äiditön prinsessa Ursula elää hemmoteltuna kuninkaallisessa linnassa palvelijoitten ympäröimänä. Kertomus kääntyy toiseen suuntaan, kun prinsessa löydetään debyyttitanssistaisten jälkeen vuoteesta sotilaan kanssa ja myöhemmin, raskauden tultua ilmi, lähetetään pois hovista syrjäiseen metsämökkiin pärjäämään omillaan. Osa käytetyistä Kalevalan säkeistä liittyy tekstiin temaattisesti, esimerkiksi Ursulan raskausaikaa kuvaavissa luvuissa Kalevala-sitaatit liittyivät Marjatan ja Ilman immen raskauteen.

Johanna Sinisalon romaanista *Ennen päivänlaskua ei voi* (2000) löytyy Kalevalan säkeitä, joita teoksen päähenkilö Mikael lukee virtuaalisesta Kalevalasta. Romaanin fiktiivisessä maailmassa aitoihin Kalevala-säkeisiin on liitetty myös joitakin lisäsäkeitä, joissa romaanin maailmaan kuuluvat peikot mainitaan. Teos sisältää monia muitakin vastaavia sopivaksi muokattuja peikkomaininnan sisältäviä viitteitä sekä kaunokirjallisiin että tieteellisiin julkaisuihin, joista osa on todellisia, osa

kuvitteellisia. Näennäisen aidoilta vaikuttavien lainausten tehtävänä on identifioida peikko ja tehdä niiden olemassaolosta uskottavaa (Heinonen 2005, 79). Suoria tai mukailtuja lainauksia Kalevalasta esiintyy myös historiallisissa romaaneissa, esimerkiksi Paula Havasten teoksessa *Kymmenen onnen Anna* (2003) esiintyvät loitsut ovat mukaelmia Kalevalasta ja Kantelettaresta.

Kalevalan tapahtuma upotuksena

Uuden teoksen yhteys Kalevalaan voi olla jokin Kalevalassa esiintyvä tapahtuma upotettuna uuteen tekstiin ja sen henkilöihin. Upotus, *mise en abyme*, voi erottua muusta kerronnasta ja katkasta juonenkulun, tai se voi olla saumattomasti muuhun kerrontaan asettuva sisäkertomus. (Rättyä 2007, 54–57.)

Marja Luukkosen lastenromaanissa *Kivi joka tahtoi takaisin järveen* (2002) on paljon viitteitä kansanperinteeseen ja Kalevalaan. Kalevalaan viittaavat monet henkilönimet päähenkilöstä lähtien: Aino, Pellervo, Vellamo, Talvikki, Tellervo, Sampsa. Teoksessa on myös paljon viitteitä kansanperinteeseen, esim. onnen rajallisuuteen ja sen hankkimiseen. Kalevalaisia episodeja kirjassa ovat käynti Antero Vipusen luona saamassa neuvoja sekä kanteleensoitto, joka kutsuu paikalle eläimet ja luonnonhaltiat.

Upotus voi olla kirjan ainoa yhteys Kalevalaan. Jukka Parkkisen tulevaisuuteen sijoittuvassa nuortenromaanissa *Vanhan kulttuurin kurssi* (1996) päähenkilö Ande opiskelee yliopistossa, mutta saa yhdyskuntapalvelunaan tehtäväkseen autella viikon ajan omalaatuista vanhusta, joka itse asiassa opettaa hänelle šamaanin taitoja. Ande kokee šamanistisen matkan, jonka kulku seurailee Väinämöisen tuonelanmatkaa. Väinämöistä tai Kalevalaa ei kirjassa mainita.

Arto Paasilinnan teoksessa *Lentävä kirvesmies* (1996) Kalevalasta tuttu episodi on kilpalaulanta, joissa vastustaja lauletaan suohon ja vapautetaan sieltä vasta lunnaitten lupaamisen jälkeen. Teos sisältää monentyyppisiä viittauksia Kalevalaan, tekstissä vilahtelee myös joitakin Kalevalan henkilöitä kuten Seppo Ilmarinen, joka suuressa valehtelukisassa kauhistuttaa kuulijoitaan kerskumalla takoneensa taivaankannen, auringon, kuun ja tähdet. Kirjassa on runsaasti alaviitteitä, joissa on myös viittauksia Kalevalaan ja Kantelettareen.

Viittauksia

Edellä esitettyjen esimerkkien lisäksi Kalevalaan voidaan viitata kalevalaisella henkilön tai asian nimellä tai yksinkertaisesti mainitsemalla Kalevala. Hannu Hirvosen teoksessa *Karvat ja kaikki* (2002) muusikko, lempinimeltään Zeppo, on oikealta nimeltään Seppo Ilmarinen. Nimi on aivan mahdollinen suomalaiseksi nimeksi, mutta ei niin tavallinen, että sen esiintyminen henkilönimenä kirjassa voisi olla pelkkää sattumaa. Zeppo soittaa kirjan päähenkilön, ajattelevan ja puhuvan

rokkitähti-koiran yhtyeessä. Koiran yhtenä soittimenaan käyttämä kantele voidaan jo sekin nähdä eräänlaisena Kalevala-viitteenä, kuuluvathan kantele ja Kalevala suomalaisten mielissä melko saumattomasti yhteen.

Tapani Baggen nuortenromaanissa *Otto ja Plejadien lähettiläs* (2000) vieraalta planeetalta kotoisin olevat arieslaiset etsivät maasta Cumbaa, voimallista asetta, jonka avulla heidän hallitsijansa voisi lisätä valtaansa. Heidän toimensa saadaan estetyksi, mutta maassa asuva plejadilainen kertoo jatkavansa etsintää estääkseen aseiden joutumisen vaarallisiin käsiin. Hänellä on vihjekin:

Olen löytänyt vanhoista suomalaisista kansanrunoista viittauksia johonkin Sampo-nimiseen ihmekoneeseen, joka voisi hyvinkin olla sukua Cumballe, jo nimensäkin puolesta. (*Otto ja Plejadien lähettiläs*, 138.)

Yhteys Kalevalaan voi olla myös Kalevalan mainitseminen. Tällainen viittaus Kalevalaan löytyy esimerkiksi Tomi Kontion teoksesta *Austraasian viimeiset lapset* (2002). Joukko ihmisiä on paennut Maasta toiseen maailmaan, Austraasiaan, jossa elämä on miellyttävää ja rauhallista. Päähenkilöt, viisi lasta, lähtevät kotikylästään Auvolasta tärkeälle etsintämatkalle. Matkallaan he osuvat kylään, joka näyttää autiolta, kauan sitten hylätyltä. Kylän suurimman talon päätyseinällä on kuva, jossa vanha pitkäpartainen mies soittaa kannelta. Soittajan alapuolelle on kuvattu suuri joukko eläimiä: lintuja, maaeläimiä ja vesieläimiä.

– Tuo ylhäälle piirretty ukkohän on vaka vanha pahnaparta, mahtisanojen ja loitsujen lurittelija, sanoin.

– Väinö, pirsakatti, Nestori sanoi. – Vaka vanha Väinämöinen. Olemmeko me löytäneet Kalevalan? (*Austraasian viimeiset lapset*, 215.)

Kalevalaiset aiheumat eivät välttämättä liity pelkästään Kalevalaan, vaan mukana voi olla myös muuta kansanperinneainesta. Tällaista on nähtävissä mm. Anne Leinosen tuotannossa (esim. *Vaskinainen* 2015). Kalevalan ja kansanperinneaineksen ympärille rakentuu myös Anna Mallisen teos *Hämärikkö* (2018). Myös Johanna Valkaman neliosaisessa Metsän ja meren suku -sarjassa (2016–2019) käytetään kalevalaisia tarinoita ja uskomuksia.

Otsikoltaan Kalevalaan liittyy esimerkiksi Arto Salmisen *Kalavale* (2005), alaotsikoltaan *Kansalliseepos*. Sisällöltään teosta voi pitää Kalevalan ironisena allegoriana, kuten Sallamaa (2010, 365) esittää. Kirjan nimessä voi nähdä Kalevala-viittauksen myös esimerkiksi Juhani Karilan teoksessa *Pienen hauen pyydystys* (2019). Kalevalan vaikutusta ei aina ole helppo löytää ja tunnistaa, ja joskus voidaan suorastaan kiistellä siitä, onko yhteyttä olemassa vai ei (Sepänmaa (2013, 24).

Sarjakuva-adaptaatioita

Tiettävästi ensimmäinen Kalevala-aiheinen sarjakuva oli Raul Roineen ja Aarne Nopsasen *Antti Puuhaara*-albumissa vuonna 1939. Tämän jälkeen Kalevala-aiheita löytyy jonkun verran 1960–1980-lukujen sarjakuvissa; mukana on usein ollut

huumoria, fantasiaa tai sci-fiä. Ursula Niemistön Kalevala-aiheista sarjakuvaa on julkaistu sanomalehdissä 1980-luvulla, mutta sitä ei ole julkaistu kirjana. Ainakin Tampereen ja Joensuun sarjakuvaseurat ovat julkaisseet Kalevala-teemaiset usean piirtäjän albumit. (Immonen & al. 2008, 495–497; Jokinen 2004, 77; Nikkonen 1986, 230.)

Kalevalan nousun lisäksi myös kotimainen sarjakuva kääntyi nousuun 1990-luvulla. Sarjakuvia julkaistiin 1980-luvulla vuosittain alle kymmenen albumia, nyt määrä lisääntyi ja myös tekijöiden määrä kasvoi selvästi (Hänninen 2013). Kalevala tuli myös sarjakuvaan. Kristian Huitula piirsi Kalevalan tapahtumista kaksi sarjakuva-albumia, *Kalevala* ja *Kalevala II* (1998 ja 2000). Molempien tekstiosuudet ovat runomitassa ja alkuperäisessä muodossaan suoraan Kalevalasta. Tekstiä on kuitenkin karsittu siten, ettei mukana ole pitkiä kuvailevia jaksoja tai yksinpuhelua, vaan toiminta jatkuu koko ajan ja kertomus etenee pääasiassa dialogeina. Kuvitus on dramaattista: ”Pitkät hiukset hulmuavat alati tuulessa, taivas on uhkaava ja vesi mustaa.” (Jokinen 2004, 76.) Ensimmäisen albumin lopussa Lemminkäinen lähtee äitinsä varoituksista huolimatta kuokkavieraaksi Pohjolan pitoihin. Toinen albumi jatkaa tästä eteenpäin *Kalevalan* juonen mukaisesti, kunnes lopussa Marjatan poika syrjäyttää Väinämöisen, joka poistuu veneellään luvaten vielä kerran palata.

Nimimerkki Genen *Kullervo* (2009) on kuvitukseltaan vahvasti cyberpunk-henkisen; se sisältää sekä *Kalevalan* tekstiä että *Kalevalaan* kuulumattomia vuorosanoja. Marko Raassinan *Kalevalassa* (2015) ja *Kullervossa* (2016) vuorosanat ovat nykykieltä, vaikka *Kalevalaan* viittaavia sanontojakin esiintyy.

Uusimmat Kalevala-sarjakuvat ovat Sami Makkosen *Kalevala* (2019) ja *Kalevala*. *Sampo* (2020). Tapahtumat seurailevat Kalevalaa, mutta ei aivan orjallisesti kohta kohdalta, vaan joitakin tapahtumia on jätetty pois, osa kuvattu lyhyesti, osa laajemmin. Albumi painottuu kauhuun vivahtavan kuvaan. Hyvin monilla aukeamilla ei ole lainkaan tekstiä tai ainoa teksti on *tshoc*- ja *krak*-tyyppisiä äänitehosteita.

Useimmat uudet Kalevala-teemaiset sarjakuvat linkittyvät Kalevalaan hyvin tiukasti, ne ovat nimenomaan Kalevala-adaptaatioita. Tapahtumat noudattelevat hyvin tarkasti Kalevalaa, vaikka kuvitus voi antaa muitakin viitteitä. Juonen tasolla ei kuitenkaan irtiottoja juuri tapahdu. Poikkeuksina sarjakuvien joukossa ovat *Väinämöisen paluu*, *Jadesoturi Sangfu* ja *Vesi oli mustaa*, joissa Kalevalan vaikutus on selvä, mutta tapahtumat johtavat kuitenkin muualle.

Petri Hiltusen strippisarjakuva *Väinämöisen paluu* (2001–2014) jatkaa tilanteesta, johon *Kalevala* päättyi. Lupauksensa mukaisesti Väinämöinen on palannut nyky-Suomeen. Hiltusen *Väinämöisen* yhteys Kalevalaan liittyy nimenomaan päähenkilöön, vaikka Kalevala näkyy myös muutamien muiden henkilöhahmojen nimissä ja satunnaisina viittauksina Kalevalan tapahtumiin.

Kalevalaan liittyy myös vuonna 2006 ilmestynyt sarjakuva *Jadesoturi Sangfu*. Kertomus taikavoimaisen sammon tavoittelusta liikkuu Suomessa ja Kiinassa. Raudan herraksi nimitetty seppä Seng Pu noudetaan takomaan Pohjolan kansalle

sampo. Palkkioksi hänelle on luvattu kaunis Annikki, joka tosin ei ole erikoisen innokas naimakauppaan. Pohjolan emäntä ei aiokaan todellisuudessa antaa tyttärtään, vaan suunnittelee surmaavansa sepän, kunhan sampo on valmis. Nuoret kuitenkin rakastuvat ja kun sampo valmistuu, Annikki, Seng Pu ja heidän lapsensa lähtevät Kiinaan. Demoni, Loviattaren yhdeksäs poika, tavoittelee myös sampoa. Sampoon on kuitenkin asetettu lukko, jonka voi avata vain Annikin ja Seng Pun poika Sintai.⁸

Nimimerkki Infamyn *Vesi oli mustaa* -sarjakuvassa (2006) on vaikutteita japanilaisesta mangasta.⁹ Kertomus sijoittuu tulevaisuuden Helsinkiin, johon on kietoutuneena myös Tuonela. Inhimillisillä tunteilla, kyneleillä, käydään kauppaa. Näkki on vienyt pikkupojan, ja lapsen äiti etsii mitä tahansa keinoa saadakseen lapsensa takaisin. Tässä kertomuksen juonteessa kulkee mukana J. L. Runebergin näkistä kertova runo. Tuonelan joella liikkuu myös Lemminkäinen, jonka märkähattu karjapaimen surmaa. Näissä molemmissa albumeissa *Kalevala*-aineksia on niin paljon, ettei niitä voi olla huomaamatta, mutta juoni ja käsittely ovat kuitenkin aivan toisenlaiset.

Kuriositeettiarvo Kalevala-sarjakuvien joukossa on Don Rosan piirtämällä sarjakuvalla *Sammon salaisuus* (1999). Kysymyksessä on *Aku Ankka* -seikkailu, jossa Roope Ankka kiinnostuu vaurautta tuovasta sammosta ja lähtee tavoittelemaan sitä Suomesta. Mustasaaren majakassa seisoo kivessä Väinämöisen miekka, johon koskeva saa yhteyden maagiseen sankariin. Paikalle lennätetty Pelle Peloton takoo vanhan sammon murusista uuden sammon, jota yrittävät saada omakseen sekä Louhi että Milla Magia, mutta lopulta Väinämöinen vie sammon mennessään. *Kalevala*-seikkailu on antanut nimensä koko albumille, joka sisältää nimikertomuksen lisäksi yhdeksän muuta seikkailua.

Kalevala ja metallimusiikki

Raskaassa musiikissa käytettiin mytologian aiheita jo 1970-luvulla, mutta erityisesti vuonna 1989 Bathory-yhtyeen levyttämä *Hammerheart* nosti ns. viikinkimetallin maailmansuosioon (Immonen & al 2008, 490.) Suomalaisen Amorphis- heavymetal-lihtyeen vuonna 1994 julkaiseman *Tales from the Thousand Lakes* -albumin myötä myös Kalevala nousi maailmalla aivan uuden harrastajaryhmän tietoisuuteen. Useimpien -albumin kappaleiden sanoitukset pohjautuivat Keith Bosleyn englanninkieliseen Kalevala-käännökseen vuodelta 1987.

Kalevalainen mytologia ei ole mukana kaikissa Amorphis-yhtyeen albumeissa,

8 Tuomas Liuksen piirtämä *Jadesoturi Sangfu* -albumi perustuu Antti-Jussi Annilan, Petri Jokirannan ja Iiri Küttnerin *Jadesoturi*-elokuvakäsikirjoitusta varten laatimaan materiaaliin, mutta sijoittuu aikaan ennen elokuvan tapahtumia. Elokuva *Jadesoturi* tehtiin suomalais-kiinalaisena yhteistyönä. Se sai ensi-iltansa Suomessa 13.10.2006 ja Kiinassa 24.10.2006.

9 Albumin tekijänimimerkki Infamyn takana ovat kuvittaja Nina von Rüdiger ja käsikirjoittaja Karim Muammar.

mutta muutamissa Kalevala näkyy erityisen vahvasti. Tällaisia ovat albumit *Silent waters* (2007), joka käsittelee Lemminkäisen tarinaa, *Skyforger* (2009), joka kertoo Ilmarisesta ja *The Beginning of Times* (2011), joka keskittyy Väinämöiseen. Henkilöhahmot on vahvuuksineen ja heikkouksineen kuvattu hyvin pitkälti samanlaisiksi kuin he ovat Kalevalassa.¹⁰

Amorphiksen jälkeen useat muutkin kotimaiset metallimusiikkiyhtyeet ovat käyttäneet Kalevala-aiheita ja suomalaista mytologiaa. Tämän aineksen käyttö ei kuitenkaan ole ollut tiukan ortodoksista. Aila Mustamon (2016, 66–67) tutkimuksen mukaan suomalaisten yhtyeiden Kalevala- ja kansanperinneainesten joukossa voi olla samanarvoisia monenlaista muuta, esimerkiksi Conan Barbaari -elokuvan aineksia. Toisinaan ulkomaiset fanit voivat tuntea Kalevalan paremmin kuin bändien jäsenet.

Metallimusiikin Kalevalaan liittyvissä sanoituksissa näkyy jonkun verran myös kerroksellista intertekstuaalisuutta. Vuonna 1994 Kingston Wall levytti albumin *Trilogy*, jonka kalevalainen aines liittyi Ior Bockin ja Juha Javanaisen *Bockin perheen saagaan*, Amorphis puolestaan on käyttänyt sanoitustensa pohjana myös Paavo Haavikon *Kullervon tarinaa*.

3. Aihepiirin aikaisempaa tutkimusta

Kalevalan tausta on kansanrunoissa, mutta ainakin muiden kuin kansanrunouden-tutkijoiden näkökulmasta Kalevalalla on suurin arvo nimenomaan kokonaisuutena, juonellisenä eepoksena (Laurila 1986, 13). Kalevalan tutkimuksen yhteydessä syntyi myös uusi tieteenala, kansanrunoudentutkimus (myöh. folkloristiikka), joka oli kiinnostunut nimenomaan kansanrunoudesta ennen Kalevalaa. Julius ja Kaarle Krohnnin kehittämä tutkimusmenetelmä pyrki selvittämään kunkin yksittäisen runon kehityshistorian tarkastelemalla runon eri toisintoja ottaen huomioon runojen keräyspaikat. Tätä maantieteellis-historiallista menetelmää nimitettiin kansainvälisissä keskusteluissa usein suomalaisiksi menetelmäksi ja sitä on sovellettu myös muihin perinteenalajeihin, erityisesti satuihin. (Hautala 1954, 185–197; Lehtipuro 1986, 33; Enges 2000, 84–85, Apo 2008, 372–74.)

Uudemmissa folkloristisissa tutkimuksissa on runojen alkuperän ja syntypaikan sijaan siirrytty käsittelemään runojen sisältöä, tulkintoja ja runoihin liittyviä muita kysymyksiä. 2000-luvun kansanrunoudentutkimuksessa on mm. selvitetty kalevalaisten henkilöahmojen olemusta (Kupiainen 2004; myös Vakimo 2001), kansanrunojen käyttöä (Tarkka 2005; Seppä 2015) ja runokieltä ja esitystapoja (Timonen

10 Näiden albumien sekä kahden muun albumin, *Circle* (2013) ja *Under the Red Cloud* (2015) suomen- ja englanninkieliset lyriikat on julkaistu teoksessa *Taivaan rumpu* (2018).

S 2004; Kallio 2013). Myös Lönnrotin työn taustalla vaikuttaneita ajattelutapoja on tutkittu (Hämäläinen 2012; Saarelainen 2019).

Kalevalaa ja kansanrunoutta käsittelevä tutkimus on ymmärrettävistä syistä keskittynyt Suomeen ja Karjalaan. Kansanvälisiä puheenvuoroja on ollut erityisesti keskustelussa Kalevalan aitoudesta ja Kalevalan ainesten vertailussa skandinaaviseen ja germaaniseen perinteeseen, mm. vuonna 1844 Jacob Grimm ja vuonna 1891 Domenico Comparetti. (Hautala 1954, 143–146 ja 211–212.) Myöhemmin on Kalevalaa käsitellyt ainakin Hans Fromm (1987). Kalevalan tutkimuksen vaiheita on esitelty varsin kattavasti Juhana Saarelainen (2019, 30–35).

Laajasti Kalevalan vaikutusta kulttuuriin on käsitelty Ulla Pielan, Seppo Knuutilan ja Pekka Laaksosen toimittamassa *Kalevalan kulttuurihistoriassa* (2008). Kalevala-tutkimukseen liittyviä artikkeleita on runsaasti Kalevalaseuran vuosikirjoissa, erityisesti kirjailijoiden suhdetta Kalevalaan on käsitelty vuosikirjassa no 92, *Kirjailijojen Kalevala* (2013).

Kalevalaan liittyvää kirjallisuutta on tarkasteltu myös muutamissa väitöskirjoissa. Johanna Pentikäinen on tarkastellut Paavo Haavikon Kalevalaan liittyviä tekstejä väitöskirjassaan *Myytit ja myyttisyys Paavo Haavikon teoksissa Kaksikymmentä ja yksi, Rauta-aika ja Kullervon tarina* (2002). Pentikäinen tarkasteli nimenomaan Haavikon tapaa käyttää myyttejä erityisesti unien ja unenomaisten tilojen avulla. (Pentikäinen 2002, 237–238.) Eliisa Pitkäsälön väitöskirjan *Sankareita ja tarinoita* (2009) aiheena ovat Johanna Sinisalon *Sankarit*-romaanin kalevalaiset henkilöhaamot. Pitkäsälö löytää Sinisalon romaanista postmodernille tyypilliset piirteet, vanhan kierrättämisen, parodian ja intertekstuaalisuuden. (Pitkäsälö 2009, 195.) Kalevalainen Aku Ankka -tarina *Sammon salaisuus* on mukana myös Katja Kontturin väitöskirjassa *Ankkalinnat – portti kahden maailman välillä* (2014). Kontturi tarkastelee Don Rosan ankkatarinoita fantasiamaailmojen näkökulmasta analysoiden sekä kuvaa että sanaa. Kalevalan naishahmoja käsittelee Tiina Piilola väitöskirjassaan *Kalevalan naiset ja tiedon yöpuoli. Lönnrotin jalanjäljissä kohti Kalevalan naisten tarinoita* (2017). Heidi Haapoja ei käsittele väitöskirjassaan *Ennen saatuja sanoja. Menneisyys, nykyisyys ja kalevalamittainen runolaulu nykyaikamusiikin kentällä* (2017) kirjallisuutta, vaan nykyaikamusiikkia ja sen yhteyksiä vanhaan runolauluperinteeseen, mutta Haapojan tutkimus on ollut inspiroiva myös oman tutkimukseni kannalta.

Kalevalan ja kirjallisuuden yhteyksiä on käsitelty jonkun verran myös tieteellisissä artikkeleissa ja opinnäytteissä. Kalevalaisia henkilöhaamoja kaunokirjallisuudessa on käsitellyt erityisesti Pirkko Alhoniemi useassa artikkelissaan (1983; 1984; 1985; 1987; 1993; 2000). Henkilöhaamoja on käsitelty myös muutamissa pro gradu -tutkielmissa (Tuominen 1989; Lassila 2000). Pro gradu -tutkielmissa on tarkasteltu myös Kalevala-aiheisia näytelmiä (Syrjänen 1966) ja joitakin yksittäisiä teoksia, kuten Mauri Kunnaksen *Koirien Kalevalaa* (Nurmi 2000; Lehtosalo 2005) sekä Jari Tammen *Kalevan solki*- ja Johanna Sinisalon *Sankarit*-teoksia (Savolainen 2006; Mäkelä E-M 2013). Kalevalan ja metallimusiikin yhteys on ollut esillä muutamassa

kotimaisessa opinnäytteessä (esim. Hedberg 2002; Hintikka 2011), sekä Tarton yliopistossa (Koroinen 2013). Myös Aila Mustamo (2016) on sivunnut aihetta metallimusiikin kansallisia ulottuvuuksia käsittelevässä väitöskirjassaan. Suomalaisen nykylyriikan ja kansanrunouden (ei siis varsinaisesti Kalevalan) yhteyksiä on käsitellyt Lena Gottelier väitöskirjassaan *Uuden laulun aika. Suomenkielisen nykyaikaisen runouden yhteydet ja erot kansanrunoustraditioon* (2019). Lähinnä omaa tutkimustani ovat Elli-Mari Aholan kirjallisuustieteen väitöskirjatutkimukseen sisältyvät artikkelit (2018, 58–75; 2020, 147–166 ja 2021a, 6–21; 2021b, 173–192; 2021c, 6–25), joissa Ahola tarkastelee 2000-luvun Kalevala-muunnelmaramaaniin kerronnan ja maailmojen rakenteita.

Kalevalan ja kirjallisuuden yhteyksiä on lisäksi käsitelty muutamassa tietoteoksissa, joista laajin on Jyrki Korpuan *Lajivirren laulamaa* (2017). Artikkeleissa Kalevala-aiheiden esiintymistä uudemmassa kirjallisuudessa on myös käsitelty jonkun verran (esim. Nikkonen 1986, 224–230; Alanko 2008, 498–499; Immonen & al. 2008, 448–500; Leppälahti 2017).

Suomen ulkopuolella ei Kalevalan ja kaunokirjallisuuden yhteyksiä ole juuri tutkittu lukuun ottamatta J. R. R. Tolkienin tuotantoon keskittyviä tutkimuksia, joka onkin varsin runsasta (ks. esim. Helms 1975; Kocher 1989; Battarbee 1993; Bates 2002; Eriksson 2007; Fime 2009). Myös Suomessa Tolkienin tuotannon yhteyksiä Kalevalaan on käsitelty monissa opinnäytteissä erityisesti kirjallisuudentutkimuksen alalla. Aihetta on väitöskirjassa tarkastellut Jyrki Korpua (2015).

Kalevalan käyttö uuden kaunokirjallisuuden aineistona rinnastuu myös esimerkiksi satujen ja muun perinneaineiston kuten uskomustarinoiden muokkaamiseen uusiksi tarinoiksi esimerkiksi lastenkulttuurissa (Timonen E 2004), sarjakuvissa (Kukkonen K 2010) tai elokuvissa (Bacchilega 2013).

II Näkökulmia tutkimusaineistoon

Tarkastelen tässä tutkimuksessa noin kolmenkymmenen viime vuoden aikana julkaistuja tekstejä, joissa on viitteitä Kalevalaan. Näen Kalevalan kokoelmana jaettuina mielikuvia, kulttuurisena tietona, joka edelleen kantaa jotain arvokkaana pidettyä. Tutkin tapoja, joilla Kalevalan aineksia käytetään uudemmista teksteistä, ja sitä, mikä Kalevala-aineissa säilyy, mikä muuttuu. Tarkastelen aineistoa tutkimukseen kuuluvissa artikkeleissa tekstintutkimuksen keinoin, käytän intertekstuaalista analyysia, lähilukua ja laadullista sisällönanalyysia.

Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessani ovat ensinnäkin intertekstuaalisuus ja adaptaatio, joita olen tarvinnut jo tutkimusaineiston määrittelyssä ja kokoamisessa. Lisäksi olen tarkastellut aineistoa folkloren, perinteen ja kulttuuriperinnön käsitteiden, folkloren ja fantasian yhteyksien sekä jaettujen kulttuuristen mielikuvien, kulttuurisen tiedon ja kulttuurikoodien kautta.

4. Tekstien suhteita

Tutkimuksen aineisto on kirjoitettua tekstiä, jolla on intertekstuaalinen yhteys Kalevalaan. Joissakin teksteissä yhteys Kalevalaan on vähäinen, toisissa se on keskeinen. Muutamissa teksteissä yhteys on niin olennainen, että tekstejä voi pitää Kalevala-adaptaatioina.

Intertekstuaalisuus

Tieteen termipankissa kirjallisuudentutkimuksen kohdalla intertekstuaalisuus määritellään tekstin suhteeksi muihin teksteihin; tekstienvälisydeksi. (Tieteen termipankki, kirjallisuudentutkimus: intertekstuaalisuus.)¹¹ Intertekstuaalisuudella siis tarkoitetaan tavallisesti tekstiin sisältyvää viittausta johonkin aikaisempaan tekstiin. Se voidaan nähdä osana lukijan lukukokemusta, jolloin intertekstuaalisuuden ”lähtökohtana on lukijan tekemä havainto tekstissä läsnä olevasta toisesta tekstistä tai toisista teksteistä.” (Makkonen 1991, 16.) Toisaalta jossakin tapauksissa

intertekstuaalisuuden vaatimukseksi on myös esitetty tekstiin kirjattua kiistatonta osoitusta tarkoituksesta viitata toiseen tekstiin, jolloin pelkästään lukijan havainto ei riitä. (Lyytikäinen 1991, 156.) Intertekstuaalisuus on siinä mielessä pysähtymättömyyttä, että uudet tekstit toimivat aina myös (mahdollisina) lähteinä seuraaville. Gérard Genette puhuu kirjallisuuden teksteistä *palimpsesteina* (Genette 1997a). Sana on alun perin tarkoittanut kirjoitus pohjaa, tavallisesti pergamenttia, josta on raaputettu vanha kirjoitus pois uuden tieltä. Vanha teksti hämmöittää kuitenkin uuden alta. Samalla tavalla kaunokirjallisuudessa vanhat tekstit tai niiden osat hämmöittävät uusien kirjoitusten taustalla.

Intertekstuaalisuuden tieteellisen tarkastelun juuret voidaan johtaa Ferdinand de Saussuren lingvistiikkaan ja Mihael Bahtinin dialogismiin. (Allen 2003, 8–11.) Terminä ”intertekstuaalisuus” on peräisin Julia Kristevalta (1980, 64–91), joka ensimmäisenä käytti sitä Bahtinia käsittelevässä esseessään vuonna 1969. Ajatus tekstien sisältämistä viittauksista toisiin teksteihin ei kuitenkaan ollut uusi, sen tunsivat jo Homeros, Aristoteles, Rabelais ja Cervantes (Eco 1985, 20). Intertekstuaalisuutta ei voi pitää yhtenäisenä tutkimusotteena, sillä tekstienvälisiin suhteisiin liittyviä teorioita ovat eri tutkijat kehittäneet hyvinkin erilaisiin suuntiin.

Intertekstuaalisuus mielletään usein pelkästään kirjallisuustieteelliseksi käsitteeksi, mutta sitä on jo pitkään hyödynnetty myös perinteentutkimuksessa. Toisinaan se on liitetty erityisesti muistamista helpottavaan formulatekniikkaan ja toistuviin kliseisiin. Esimerkiksi loitsutraditiossa runokielen kliseet ovat olleet keskeisiä myyttisten käsitteiden ja mielikuvien varaston säilyttämisessä. (Tarkka 2005, 65–67; Siikala 1999, 90; Stark-Arola 1998.) Implisiittisesti ajatus intertekstuaalisuudesta on elänyt folkloristisessa tutkimuksessa jo kauan ennen kuin termi intertekstuaalisuus varsinaisesti mainittiin. (Tarkka 1993, 174.) Yhdysvalloissa Susan Stewart ilmoitti tarkastelevansa kansanperinteen ja kirjallisuuden intertekstuaalisia aspekteja jo vuonna 1979, mutta suomalaisen folkloristiikkaan intertekstuaalisuus tuli paljon myöhemmin. Esimerkiksi Ulrika Wolf-Knuts käsitteli väitöskirjassaan (1991) kansanperinteen ja Raamatun paholaiskäsitteitä, mutta tuolloin intertekstuaalisuus ei vielä ollut perinteentutkimukseen vakiintunut termi eikä esiinny Wolf-Knutsin tutkimuksessa. 2000-luvun väitöskirjoihin se on jo kotiutunut. Camilla Asplund Ingemark (2004) tarkasteli suomenruotsalaisia peikkotarinoita intertekstuaalisessa suhteessa kristinuskoon. Intertekstuaalisuus eksplisiittisenä tutkimusotteena on läsnä myös Lotte Tarkan väitöskirjassa (2005), jossa hän konstruoi yhdestä kylästä kerättyjen erilaisten kalevalamittaisten runojen avulla kuvaa siitä todellisuudesta, jossa runojen esittäjät ovat eläneet. Jakob Löfgren (2018) puolestaan käytti väitöskirjassaan intertekstuaalisuuden käsitettä tarkastellessaan Terry Pratchettin kirjallisuuden pohjalta syntyneitä uutta folklorea.

Tämän tutkimuksen aineisto on kirjallista tekstiä, jossa on yhteyksiä Kalevalaan eli intertekstuaalisuus on ollut mukana jo aineiston keräämisen välineenä. Aineiston esittelyssä olen kuvannut aineistoteksteissä esiintyviä erilaisia intertekstuaalisia

¹¹ Käytän Tieteen termipankin muiden alojen käsitteitä silloin, kun ko. termiä ei löydy folkloristiikan käsitteistöä.

viittausmahdollisuuksia, kysymyksessä voi olla lyhyt maininta tai koko teokseen vaikuttava yhteys, jolloin voidaan usein puhua Kalevala-adaptaatiosta.

Adaptaatio

Biologiassa adaptaatio merkitsee sopeutumista, joka parantaa eliön selviytymisen mahdollisuuksia. Kirjallisuudentutkimuksen määritelmä adaptaatiosta Tieteen termipankissa on kaksiosainen: ”1. *tuotteesta*: julkilausuttu ja laaja tietyn teoksen tai tiettyjen teosten muunnos, sovitus, versio, mukaelma. 2. *prosessista*: uuden itsenäisen teoksen tuottaminen muuntamalla tiettyä teosta tai tiettyjä teoksia; sovittaminen, versiointi, mukailu.” (Tieteen termipankki: kirjallisuudentutkimus: adaptaatio.)¹²

Kirjallisuuden- ja taiteidentutkimuksessa adaptaatiolla tarkoitetaan tavallisesti teoksen muuttamista taiteenlajista toiseen tai sen muodon muuttamista taiteenlajin sisällä. Taiteenlajista toiseen muuttaminen voi olla esimerkiksi romaanin dramatisoiminen elokuvaksi, kuunnelmaksi tai sarjakuvaksi. Adaptaationa voidaan pitää myös tekstin kääntämistä toiselle kielelle tai vaikkapa aikuisten kirjallisuuden muokkaaminen lapsille. (Sagulin 2010, 11–13.)

Adaptaation hallitseva tutkimusperinne on komparatiivinen. Keskinäinen vertailu on siinä mielessä luontevaa, koska tekstit viittaavat avoimesti toisiinsa, ja vertailua edellyttää jo teoksen adaptaatioluonteen toteaminen. (Sagulin 2010, 7–8.) Vertaileva menetelmä on saanut kritiikkiä siitä, että alkuperäisteksti asetetaan usein autoritaariseen asemaan ja keskitytään selvittämään uuden tekstin uskollisuutta alkuperäistekstille. (Hutcheon 2006, 6–7.) Esimerkiksi juuri Kalevala-adaptaatioissa on kuitenkin yksi varsin olennainen tutkimuslinja selvittää uuden tekstin yhteyksiä ja eroja suhteessa alkuperäiseen.

Adaptaatiotilanteessa ei aina ole olemassa yhtä ainoaa ”alkuperäistä” tekstiä. Tällainen tilanne on esimerkiksi kansansatujen adaptaatioiden tutkimuksessa, jossa uuden satuadaptaation lähtökohtana voidaan käyttää useampaa versiota tietystä sadusta. (Bagghilega 2013, 32–33.) Myös Kalevala-adaptaatioiden kohdalla on joskus vastaava tilanne, kun Kalevalan ainesten lisäksi on käytetty esimerkiksi Tuonelaan liittyviä kansanperinteen aineksia.

Merja Sagulinin mukaan adaptaation käsite soveltuu erityisesti tutkimukseen, joka tarkastelee tekstuaalisen tason muuntelun lisäksi mm. ”ajan, paikan, kulttuurisen kontekstin tai ideologioiden tasolla tapahtuvana sopeuttamisena, sovittamisena muuntelu ja merkitysten tuottamisena”. (Sagulin 2010, 12.) Adaptaation käsitteelle rinnakkaisena käytetään joskus termiä uudelleenkirjoittaminen (rewriting). Tätä on erityisesti postmodernin teorioissa käytetty tarkasteltaessa aikaisemman kirjoituksen

sisältämien konventioiden kumoamista tai uudistamista. (Ibsch 1997, 266; Sagulin 2010, 12–13.)

Kalevalan ainesten käyttämistä uusissa teksteissä voi myös pitää postmodernina ilmiönä. Postmodernismi sijoitetaan modernismin jälkeiseen aikaan, mutta sitä on vaikea määritellä kattavasti, sillä käytössä on monia erilaisia määritelmiä. (esim. Anttonen 2005, 17–18.) Postmoderni pyrkii kyseenalaistamaan sitä, mitä on pidetty totuutena ja tarjoamaan vaihtoehtoisia tulkintoja. Nykyisyys nähdään aikaisempien representaatioiden tuotteena, ja myös intertekstuaalisuus kuuluu vahvasti postmoderniin. (Hutcheon 1989, 35–37.) Tyypillinen piirre postmodernille on rajojen rikkominen ja hyvin erilaisten, joskus jopa vastakohtaisten, asioiden yhdistäminen ja sekoittaminen. Tällaisia ovat esimerkiksi fakta ja fiktio, populaarikulttuuri ja korkeakulttuuri, eri taidemuodot. (Hutcheon 1989, 2–28; myös Kukkonen K 2010, 42–49; Kontturi 2014, 97–100.) Tällaista rajojen rikkomista ja hyvinkin erilaisten ainesten yhdistämistä on nähtävissä esimerkiksi nimimerkki Genen kyberpunkia ja Kalevalaa yhdistävää *Kullervo*-sarjakuvassa.

5. Folklore ja fantasia

Kaunokirjallisuuden ja kansanperinteen tutkimustraditiot on joskus nähty toisilleen lähes vastakkaisiksi. Kansanperinteen keruussa ja tutkimuksessa on korostettu muilta kuulemalla opitun arvoa ja perinteen anonyymisyyttä sekä halveksuttu kirjallisuudesta opittua ja omia sepitelmiä (esim. Peltonen 2004, 199–217). Kirjallisuudentutkimuksessa taas tarkastellaan nimenomaan tietyn, nimeltä tunnetun tekijän tuotoksia. Kuitenkin kansanperinnettä ja kaunokirjallisuutta yhdistävällä tutkimuksella on kansainvälisesti melko pitkät perinteet. Jo ennen 1950-luvun puoliväliä aiheesta oli julkaistu noin neljäkymmentä artikkelia englanninkielisissä tieteellisissä lehdissä. Monet kansanperinteen ja kaunokirjallisuuden yhteyksistä kiinnostuneet tutkijat ovat edustaneet kirjallisuudentutkimusta tai kirjallisuuteen liittyvää kielen- ja kirjallisuudentutkimusta. (Dorson 1957, 1.) Suomessakin kirjallisuuden perinnelähteitä on etsitty jonkun verran, esimerkiksi Irma-Riitta Järvinen tarkasteli Joel Lehtosen Tarulinnan perinnelähteitä artikkelissaan vuonna 1982. Uudemmassa tutkimuksessa on keskusteltu myös kansansatujen alkuperästä ja niiden mahdollisista kirjallisista lähteistä (Apo 2012, 17–29.)

Kaunokirjallisuus on fiktiota. Joskus kaunokirjallisessa teoksessa on niin paljon reaaliseen maailmaan viittaavaa, että tapahtumat *voisivat* olla totta, toisinaan on hyvin selvää, ettei näin ole. Kummassakin tapauksessa kaunokirjallisen teoksen juonirakenteen taustalta saattaa silti hyvinkin löytää kansantarinan, -runon tai balladin (ks. esim. de Caro & Jordan 2004). Erityisesti monet fantasiakirjallisuudessa esiintyvistä fantasiamotiiveista ovat alun perin lähtöisin kansanperinteestä, ja varsinkin fantasiaolentoista suurimmalla osalla on kansanperinnettaustaa (Wienker-Piepho 2004; Leppälahti 2012a, Leppälahti 2012c). Kansanperinneainesten ja

¹² Käytän Tieteen termipankin kirjallisuudentutkimuksen käsitteitä silloin, kun ko. termiä ei löydy folkloristiikan käsitteistöä.

fantasiakirjallisuuden yhteyksiä ovat tarkastelleet teoksissaan mm. C. W. Sullivan III (1989; 2001), Christina Bacchilega (1997; 2013), Jack Zipes (1997), Adam Roberts (1998), Brian Attebery (2014) ja Dimitra Fimi (2017). Monet heistä ovat käsitelleet joko satuja tai kelttimyyttejä fantasiakirjallisuuden lähtökohtana.

Nykykaikaista fantasiaa on määritelty hyvin monella eri tavalla. Osa määritelmistä rajoittaa fantasiaa melko tiukasti tiettyihin raameihin, jotkut määritelmistä ovat niin väljiä, että niihin on sovitettavissa melkein mitä tahansa. Yksinkertaisen ja käyttökelpoisen määritelmän mukaan fantasiakirjallisuus on fiktiota, joka sisältää jotain sellaista, jota tavallisessa maailmassa pidettäisiin yliluonnollisena tai muuten jollakin tavoin mahdottomana (Tolkien 2002, 67; Manlove 2003, 10).

Fantasialle on tyypillistä poimia aineksia monesta suunnasta eikä tämä ole millään tavoin osoitus kirjailijan mielikuvituksen tai luomiskyvyn puutteesta, joskus pikemminkin päinvastoin. Usein fantasiateos onkin varsinainen tilkkutäkki, kun sitä ryhtyy lähemmin tarkastelemaan. Kalevalan käyttö fantasiatekstissä ei tarkoita, etteikö monenlaisia muitakin lähteitä voisi olla löydettävissä. Läheskään aina ei voi osoittaa yhtä ainoaa selkeää intertekstuaalista viittauskohdetta, vaan kansanperinnettöisten piirteitten lisäksi fantasiasta voi löytää monenlaisia muuta ainesta. Fantasiassa intertekstuaalisuus on usein myös kerroksellista; aikaisemmat tekstit antavat vaikutteita uudemmille. (Leppälähti 2018, 179–200.) Tämä liittyy intertekstuaalisuuden vuoropuheluun, jossa uusi teksti on dialogissa aikaisemman kirjallisuuden lisäksi myös oman aikansa kirjallisuuden ja kirjallisuuskustelun kanssa (Makkonen 1991, 24).

Aihealueen tutkimuksen työkaluksi on tarjottu myös käsitettä *folkloreski* (*folkloresque*), jolla tarkoitetaan nimenomaan folkloren käyttöä populaarikulttuurissa. Folkloreski on käsitteenä laaja, sillä voidaan viitata selkeiden folklore-viittausten lisäksi myös folkloren tapaiseen ainekseen sekä sellaisiin populaarikulttuurin tuotteisiin, joilla itsessään on folkloristista arvoa (Foster 2016, 3–33). Folkloreskin käsite on vielä melko uusi, mutta se saattaisi olla jatkotutkimuksissa käyttökelpoinen.

Kaunokirjallisuudessa esiintyviä perinneaineksia ja myös Kalevalan aineksia voidaan usein pitää mytologisina. *Myytti* määritellään eri tutkimustraditioissa eri tavoin ja monasti se jätetään myös määrittelemättä (Saariluoma 2000, 10). Perinteentutkimuksessa käytetään usein määritelmää, jonka mukaan myytti on ”uskonnolliseen maailmankäsitykseen kuuluva kertomus suuren alkuajan (maailman luomiskauden, ratkaisevan ’alkuhetken’) perustavalaatuisista tapahtumista ja jumalten (kulttuuriheerosten, sankarien jne.) esikuvallisista teoista” (Honko 1981, 111). Roland Barthesin (1994) tulkinnan mukaan mikä tahansa pysyvä ja luonnollisena esitetty historiallinen tai kulttuurinen ilmiö on myytti. Percy Cohenin mukaan erilaiset myyttiteoriat eivät kilpaile keskenään vaan täydentävät toisiaan, koska myytillä on kulttuurissa samanaikaisesti monia eri tehtäviä (Simonsuuri 1994, 39).

Alkuaikojen maailmansynty tapahtumien lisäksi Kalevalan myyttiset tapahtumat liittyvät henkilöihin (esim. suohon laulaminen, alisessa käynti, muodonmuutokset), esineisiin (sampo ja kantele) ja paikkoihin (Pohjola, Tuonela). Erityisesti Kalevalan

keskushahmot Väinämöinen ja Ilmarinen on kansanperinteen hahmoina usein tulkittu muinaisiksi jumaliksi ja heidän ja useiden muiden hahmojen välille on esitetty sukulaisuussuhteita (Siikala 2012, 230–231). Kalevalan henkilöihahmoissa ei ole jumalia, vaan ihmisiä. Kuitenkin useilla keskeisistä henkilöistä on reaali maailmaan kuulumattomia erityiskykyjä. Näitä on erityisesti Väinämöisellä ja Louhella, mutta myös useilla muilla, kuten Ilmarisella, Lemminkäisellä ja tämän äidillä, Kullervolakin. Johanna Pentikäinen (2002, 6–7) näkee suullisen kansanrunouden kuvaavan primaaria myyttistä todellisuutta, siinä missä vanha ja uusi Kalevala ovat Lönnrotin luomuksina vähemmän myyttisiä. Kalevalaa voi hyvin pitää esityksenä suomalaisesta mytologiasta, mutta se ei kelpaa mytologian tutkimuksen lähteeksi (Siikala 2008, 320).

En pidä olennaisena pohtia, onko Kalevalassa kuvattujen tapahtumien todella uskottu joskus tapahtuneen tai onko Kalevalan tapahtumat tulkittavissa allegorisesti, vaan olen tähän tutkimukseen kuuluvissa artikkeleissani tulkinnut myyttisiksi tai mytologisiksi sellaiset Kalevalan sisältämät piirteet, jotka eivät olisi mahdollisia reaali maailmassa.

6. Folklore ja kulttuuriperintö

Folklore on määritelty suullisesti periytyväksi, anonymiksi, yhteisölliseksi, kansanomaiseksi ja stereotyyppiseksi (Lehtipuro 1980, 11–12). Aikanaan vaatimus suullisesta leviämisestä nähtiin erittäin tärkeäksi. Autenttisuutta on etsitty erityisesti syrjäisten, luku- ja kirjoitustaidottomien yhteisöjen suullisesta perinteestä. Nyky-aikaisten vaikutteiden nähtiin turmelevan ja rapauttavan oikeaa, aitoa perinnettä, joka on jatkuvasti vaarassa kadota (ks. esim. Bendix 1997; Knuutila 1994). Kalevalaisen runouden kohdalla keskusteltiin, tulkitsevatko lukutaitoiset runonlaulajat kirjaan painetut runot paremmiksi ja soveltavat omat virtensä niihin vai pitivätkö he oikeampina niitä runoja, joita he olivat esimerkiksi vanhemmiltaan oppineet. On kuitenkin todettu, etteivät nekaan, jotka oppivat uusia runoja Kalevalasta, toistaneet niitä sellaisenaan, vaan he muokkasivat säkeitä paikallisen perinteen suuntaan esimerkiksi jättäen pois runsaita toistoja sekä outoja sanoja ja yksityiskohtia. (DuBois 1995, 183–228; Tarkka 2005, 57–61.) Lisäksi tiedetään, että Raamattu ja muut uskonnolliset (painetut) tekstit ovat vaikuttaneet kansantarinoihin ja -uskomuksiin (esim. Laiho 1939, 68–81; Wolf-Knuts 1991; Asplund Ingemark 2004).

Folkloristiikan eli kansanrunoudentutkimuksen alkuaikoina ”kansan” merkitsi tutkijalle lähinnä ryhmää, jolta kerättiin kansanrunoutta.¹³ Perinteenkerääjät kokivat usein keräävänsä katoamassa olevaa aineistoa, jota saatiin talteen erityisesti

13 Kansanrunoudella voidaan tällaisessa kontekstissa tarkoittaa kaikkea suullista kansanperinnettä ja siihen voidaan lukea myös esimerkiksi kansaleikit, -musiikki, tapaperinne jne.

vanhoilta ihmisiltä. Kiinnostuksen kohteena oli nimenomaan perinneaines, eivät niinkään perinteen esittämiseen liittyvät seikat tai henkilöt, jotka välittivät perinnettä tutkijoille. Oikea kansa asui maaseudulla eristyksessä haitallisilta vaikutteilta, jotka olisivat voineet turmella perinteen aitoutta. (Bendix 1997, 189–191; Wolf-Knuts 2000, 129–131; Anttonen 2005, 48–66.)

Kansanomaisuus liittyy kansan määritelmään ja muuttuu sen mukana. Alan Dundes (1965, 2–3) määritteli tutkittavan ”kansan” voivan olla mikä tahansa ihmisryhmä, jolla on jotakin yhteistä, esimerkiksi kieli, uskonto tai ammatti. Kansan voi tässä mielessä muodostaa yhtä hyvin jokin etninen ihmisryhmä, koululapset tai vaikkapa yksi perhe. Suomessakin tällainen ajatus periaatteessa hyväksyttiin. Kansa-nimityksestä ei kuitenkaan haluttu luopua folkloristiikan tutkimuskohteena olevan kansanperinne-käsitteen kohdalla, koska sitä tai jotain muuta sovittavissa olevaa ilmausta tarvittiin osoittamaan perinteen yhteisöllisyyttä (Virtanen 1980, 136). Dundesin mukaan jo kaksi ihmistä riitti muodostamaan folkloristisen tutkimuksen kohderyhmän, mutta myöhemmin on nähty mahdolliseksi jopa yhden ihmisen perinnettä koskeva tutkimus (esim. Pentikäinen 1971; Kaivola-Bregenhøj 1988; Hynninen 2017).

Kansa ei kuitenkaan tarkoittanut pelkästään oppimatonta maalla asuvaa kansanosaa, vaan kansa saattoi merkitä myös kansakuntaa. Kansallisromanttisessa hengessä kansanperinteen nähtiin kuvastavan erityistä kansanluonnetta ja erityisesti eepinen runous tulkittiin osoituksesta kansan, siis kansakunnan erityislaadusta. (Esim. Wilson 1985, 44–50; Wolf-Knuts 2000, 131; Anttonen 2005, 155–165; Valo 2022.) Kansa oli tutkijoiden alapuolella, mutta kun huomio kiinnitettiin yksittäisiin perinteentaitajiin, heidät kuitenkin helposti idealisoitiin tavallisten ihmisten yläpuolelle. Jopa monen haastateltavan elämään kuulunut äärimmäinen köyhyys jalostettiin rinnastamalla materiaallinen köyhyys ja henkinen rikkaus. (Knuutila 1994, 111–112.)

Nykyään folkloristisen tutkimuksen kohteena voi olla minkä tahansa ihmisryhmän jakama perinne. Kyseisiä ihmisiä ei kuitenkaan kovin usein nimitetä kansaksi, vaan kansan käsitettä on alettu suorastaan välttää, koska siitä on tullut niin monitahoinen ja ongelmallinen (Järvinen 2006, 8). Nykypäivän kansanomaisuus on sitä, mikä ei ole instituutioiden ohjaamaa, vaan muotoutuu ihmisryhmien keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Tällöin se liittyy ehkä parhaiten ns. ”pienen tradition” käsitteeseen. Perinteen yhteisöllisyys on sen sijaan saanut jopa lisää painoarvoa. Nykyajan yhteisöllisyyden ei kuitenkaan tarvitse olla pelkästään kasvokkaista vuorovaikutusta, vaan yhteisöverkostoja muodostetaan myös mediavälitteisesti, esimerkiksi internetissä. Kansan ja kansanomaisen sijaan puhutaankin nykyään mieluummin *vernakulaarista* (Fingerroos et al. 2020; Heimo 2021). Nykypäivän folkloristi ei myöskään vaadi tutkimuskohteeltaan stereotyyppisyyttä ja anonyymiyttä, vaan tutkimuskohteiksi kelpaavat myös esimerkiksi kirjeet, päiväkirjat ja henkilökohtainen muistitieto. Ja, kuten tässä tapauksessa, kaunokirjallisuus.

Matti Kuusi (1975, 9–13) näki leviämistavan keskeiseksi eroksi poploreksi nimitämänsä nykyajan ilmiöihin liittyvän kollektiiviperinteen ja ”perinteisen” folkloren välillä: siinä missä vanha kansanperinne levisi suullisesti ihmiseltä toiselle, poplore leviää (myös) mediavälitteisesti. Vaikka folklore ja suullinen perinne nykyäänkin usein rinnastetaan (esim. Heimo 2018), suullinen leviäminen ei folkloristiikan alan tutkimuksissa enää ole aikoihin ollut keskeinen vaatimus folkloren määrittelyssä. Folkloristisen keruun ja tutkimuksen kohteeksi kelpasi kopioperinne jo 1980-luvulla; tämä on hyvä esimerkki siitä, miten uusi teknologia synnyttää väylän uudelle perinteenmuodolle.

Kulttuuriperintö

Perinne-käsite merkityksellistää ja arvottaa sukupolvelta toiselle välittyviä, säilyttämisen arvoisiksi koettuja kulttuurisia tietoja, taitoja ja ajattelutapoja (Anttonen 2009, 1–8). Vastaavanlainen käsite on kulttuuriperintö. Mikään ei ole sisäsyntyisesti kulttuuriperintöä, vaan kysymyksessä on aina määrittelyn ja rajanvedon tulos. Kulttuuriperintöä voidaan määritellä institutionaalisesti UNESCO:n tai jonkun muun järjestön kautta, mutta myös epävirallisten ihmisryhmät tai yksittäiset ihmisetkin voivat määritellä kulttuuriperintöä. (Hovi 2009, 1–16; 2014, 24–26.) Mikään asia ei ole kulttuuriperintöä sattumalta, vaan kulttuuriperintökeskusteluun vaikuttavat kansallinen tai muun ryhmän identiteetti sekä yhteiskunnan ja ihmisryhmien arvoalinnat.

Kulttuuriperintöön liittyvät kysymykset alkuperäisyydestä, autenttisuudesta ja aitoudesta. Oma aineistoni on nimenomaan luku- ja kirjoitustaitoisten luomaa ja kirjoitettua, jopa painettua. Silti samat kysymykset häilyvät mukana.

Aikoinaan Kalevalalla oli tärkeä merkitys suomalaisen kansallistunteen luomisessa ja ehkä jopa Suomen itsenäistymisessä. Vaikka läheskään kaikki suomalaiset eivät ole lukeneet Kalevalaa kokonaan tai edes osittain, esimerkiksi Kalevalan päähenkilöt ominaisuuksineen tunnetaan hyvin. Kalevalan juurtuminen suomalaiseen mielenmaisemaan saattaa juontaa juurensa aina Sakari Topeliuksen *Maamme*-kirjan opetuksista (Heikkilä 2022, 23). Kalevala kuuluu ilman muuta suomalaiseen kulttuuriperintöön siitä huolimatta, että suuri osa Kalevalan keskeisistä aineksista on kerätty alueilta, jotka eivät ole milloinkaan kuuluneet Suomen rajojen sisäpuolelle. Kalevala on kuitenkin Elias Lönnrotin luomus, ja sellaisena Kalevala on ilman muuta suomalaisten eepos, vaikka ei tietenkään pelkästään sitä.

Perinteen monta elämää

Lauri Hongon mukaan perinteessä on ”kysymys tarjolla olevasta varastosta, josta perinnettä käyttävä ihminen tarpeen mukaan valitsee ja sopeuttaa aineksia joko omaansa tai jäsenryhmänsä elävään perinnejärjestelmään eli kulttuuriin” eli kysymyksessä on ”pool of tradition”. (Honko 1990, 101 ja 1998, 66–74.) Näen myös

Kalevalan sisältyvän sellaiseen kulttuuriseen varantoon, josta voidaan ammentaa aineksia uusiin tarinoihin.

Kirjoittaessaan *folkloreprosessista* Lauri Honko (1990) nimitti folkloren ensimmäiseksi elämäksi vaiheen, jossa folklore on osa yhteisön tavallista elämää, aivan aluksi suorastaan vielä perinteeksi määrittelemätöntä ja muusta toiminnasta erottelematonta. Myöhemmissä vaiheissa folklorea aletaan tunnustaa perinteeksi yhteisön sisällä ja sen ulkopuolella, sitä aletaan määritellä, kuvata, kerätä, arkistoida ja tutkia. Folkloren toinen elämä alkaa, kun arkistojen kätköistä tai muualta otetaan perinnet materiaalia uuteen käyttöön. Se ”merkitsee perinteen ylösnousemusta arkiston tai muun säilytyspaikan kätköstä.” (Honko 1990, 102–113.)

Perinteen toisessa elämässä on kysymyksessä eräänlainen perinteen ”uudelleenkierrätys”, jossa ovat voimassa erilaiset ehdot kuin alkuperäisessä perinnekommunikaatiossa. Aineistoa voidaan esimerkiksi käyttää erilaisissa perinnetapahtumissa tai hyödyntää matkailussa, mutta se voi myös olla tärkeä osa perinneyhteisön emansipaatiota tai kulttuuripolitiikkaa. (Honko 1990, 113–119.) Autenttisuuskustelussa on puhuttu myös *fakloresta*, joka tarkoittaa muokatun perinneaineksen esittelyä aitona, sekä *folklorismista*, jolla tarkoitetaan perinteen uusiokäyttöä, arkistoaineistojen kaupallista tai viihteellistä hyödyntämistä, perinteen ”toista elämää” (Honko 1990, 114; Knuutila 1994, 131–133; Bendix 1997, 189–194; Virtanen 1999, 281–285; Tarkka 2015; Haapola 2017, 150–153).

Hongon kuvaamassa prosessissa folklore elää vain kaksi elämää, mutta kolmaskin elämä on mahdollinen. Esimerkiksi Anna-Liisa Tenhunen (2006) on väitöskirjassaan kuvannut itkuvirsien kolmea elämää. Ensimmäisessä elämässä itkuvirret kuuluvat normaaleihin käytänteisiin tietyissä tilanteissa esimerkiksi kuoleman, häidenvieton tai sotaväkeen lähtemisen yhteydessä. Itkuvirsien toisessa elämässä itkuvirsiä esittivät henkilöt, jotka olivat kyllä kuulleet ”aitojakin” itkuvirsiä, mutta alkaneet itse itkeä äänellä vasta siirtolaisina, ja itkut esitetään useimmiten estradeilla. Itkuvirsien kolmannessa elämässä aivan uudet harrastajat opettelevat itkemistä kursseilla ja käyttävät itkuvirsiä itseilmaisun välineenä. Ajatusta perinteen kolmannesta elämästä on sovellettu myös esimerkiksi turismiin ja fantasiakirjallisuuteen (Hovi 2014; Leppälahti 2011).

Miten sitten Kalevala sopii tähän? Kun Lönnrot kirjoitti Kalevalaa, hän käytti aineistoa, jonka hän oli suurelta osin itse kerännyt ja joka siis oli ainakin osittain vielä elävää. Kalevala itsessään ei kuitenkaan ole koskaan ollut elävää perinnettä, vaan se on Lönnrotin luomus. Folkloren toista elämää on pidetty joskus vähempiarvoisena kuin ”aito ja oikea” perinne, jota on tallessa vain arkistoissa. Kalevalaa on kuitenkin aina arvostettu, silloinkin, kun on selvästi tiedetty, ettei kysymyksessä ole alkuperäinen kansanperinne-eeos. Onko sitten Kalevalan aineiden käyttäminen uusissa teksteissä kansanperinteen kolmatta elämää?

7. Jaettuja mielikuvia, kulttuurista tietoa

Kollektiivisen muistin käsitettä on käytetty monella tieteenalalla ja sillä on monia erilaisia määritelmiä ja käyttötapoja. Kollektiivista tai sosiaalista muistamista on käsitelty myös perinteentutkimuksen alueella (esim. Ukkonen 2000, 35; McKeough 2017). Tutkimuksissa kollektiivinen muisti yhdistetään usein poliittisesti merkittäviin, traumaattisiin tapahtumiin, kuten sota-aikojen muistoihin. Kollektiiviseen muistiin voivat kuitenkin tarttua myös muut ”emotionaalisesti puhuttelevat teemat ja asiat”, kuten Kyllikki Saaren murha. (Saari 2020, 73 ja 245.)

Folkloristisissa tutkimuksissa puhutaan kollektiivista muistia useammin kulttuurisesta muistista, joka viittaa ”menneisyyttä käsitteleviin, yhteisesti jaettuuihin teksteihin, kuvastoihin ja monumentteihin” (Pikkanen 2016, 335). Kulttuurinen muisti voidaan nähdä päättymättömänä prosessina, johon kuuluu jatkuva vuorovaikutus yksilöllisen ja yhteisöllisen, sosiaalisen ja median sekä tekstin ja kontekstin välillä (Erl 2011, 171).

Kulttuurinen muisti voi menneisyyden traumojen lisäksi kantaa mukanaan myös esimerkiksi mediasta ja populaarikulttuurista omaksuttuja merkityksiä (Erl 2011, 144; Kukkonen K. 2010, 122–128; Hovi 2009, 1–16). Joissain tilanteissa voidaankin puhua myös erityisesti populaarikulttuuriin liittyvästä tietämisestä ja muistamisesta (Kukkonen K. 2010, 111–128). Kulttuurinen muisti muistaa mennyttä, mutta sen sisältämä kulttuurinen tieto vaikuttaa myös nykypäivään ja tulevaankin.

Karin Kukkonen on tutkinut perinneainesten käyttöä sarjakuvissa. Väitöskirjassaan *Storytelling Beyond Postmodernism* (2010) hän tarkastelee satuihin ja satuhahmoihin perustuvaa *Fables*-sarjakuvaa. Kukkonen toteaa kyseisen sarjakuvan kantavan kulttuurista muistia, joka yhdistää tekstin makrotason yhteisöllisen ja kulttuurisen perinteen ja mikrotason yksilöllisen lukuprosessin. *Fables*-sarjakuvassa kulttuurinen muisti käsittää satuhahmoihin ja satujen tapahtumiin liittyviä tietoja ja mielikuvia. (Kukkonen K. 2010, 124–125.) Vastaavasti myös Kalevalaa voi pitää kulttuurisen tiedon lähteenä. Kalevalaan liittyvän kaunokirjalliseen tekstiin yhdistyy siten Kalevalaa itseään, sen henkilöahmoja ja tapahtumia koskeva kulttuurinen tieto, joka kulkee mukana lukuprosessissa ja vaikuttaa lukukokemukseen. Kalevalaa tunteva lukija tietää jotain henkilöahmoista ja heidän kohtaloistaan Kalevalassa ja lukee tekstiä tämän tiedon läpi. Täytyy myös muistaa, että nykylukijat ovat aivan erilainen yleisö kuin alkuperäisen Kalevalan kertomusten.

Kulttuurinen tieto on laaja käsite. Se on ”ihmisten kykyä omaksua ja jäsentää tietoa kategoriakeskeisesti, jonka perusteella muodostuu arvoja, asenteita, elämäntapoja ja niille luotuja normeja, sisäistettyjä sääntöjä ja ihanteita – toisin sanoen kulttuurista järjestystä. Kulttuurista tietoa ilmentää esimerkiksi se, miten jostakin asiasta ajatellaan ja miten siitä puhutaan.” (Stark, E. 2011, 16.) Ja edelleen: ”Kulttuurinen tieto on kollektiivista ja sosiaalista tietoa, tietyn kulttuurin jäsenten jakamaa tietoa maailmasta. Se muodostuu ja välittyy interaktiossa ja merkitysten muodostamisen

yksilöllisissä ja kollektiivisissa prosesseissa. Kulttuurinen, jaettu tieto, joka kohdistuu historiaan elettyinä, koettuna ja tulkittuna menneisyytenä, rakentuu kollektiivisen muistamisen prosesseissa.” (McKeough 2017, 339.) Myös termillä *popular imagination* (Klinkmann 2002a, 51–86) on viitattu kulttuurisen tiedon sisältämiin jaettuihin kulttuuriin mielikuviin ja käytäntöihin.

Kulttuuriseen tietoon sisältyvät myös kulttuurikoodit. Kirjallisuudessa kulttuuria koodeja ovat intertekstuaaliset viittaukset asioihin, jotka ovat selittämättä tuttuja kaikille tietyssä kulttuuripiirissä eläville. (Barthes 1974.) Kalevalaisen perinteen taitajat ovat aikanaan jakaneet kulttuurisen tiedon, tradition koko kentän. (Tarkka 2005, 72.) Viittaus Kalevalaan on myös tämän päivän suomalaiselle lukijalle lukemista ohjaava kulttuurinen koodi, joka sisältää kulttuurista tietoa. Tällainen sisäistetty kulttuurinen tieto kantaa mukanaan tai aktivoi myös sellaisia mielikuvia, joita ei tarvitse erikseen selittää ja kuvailla. (Siikala 1991, 47–81.) Kulttuurikoodien ja kulttuurisen tiedon ymmärtäminen vaatii kulttuurista kompetenssia tai orientatiota. Ne ovat jossain määrin sidoksissa myös ajalliseen kontekstiin. Intertekstuaaliset viittaukset ajankohtaisiin poliittisiin tapahtumiin tai suosikki-iskelmiin voivat myöhemmille lukijoille jäädä hämäräksi, sen sijaan viittaukset esimerkiksi Raamattuun tai Kalevalaan säilyvät tunnistettavina, koska niiden juuret ovat syvällä länsimaisissa tai suomalaisissa kulttuurikoodeissa. (Malmio 1996, 29–30.)

III Artikkelit ja päätelmät

8. Artikkelit

Väitöstutkimukseni koostuu yhteenvedon lisäksi viidestä artikkelista, jotka on julkaistu kotimaisissa ja kansainvälisissä referee-julkaisuissa vuosina 2015–2020. Olen valinnut osatutkimusten aiheet oman kiinnostukseni mukaan, joten artikkeleissa käsitellään fantasiaa ja toisia maailmoja, sukupuolta, lastenkirjallisuutta ja metallimusiikkia. Tutkimuksen aineisto on laaja eikä aihetta olisi millään artikkelivalinnoilla pystynyt tyhjentävästi käsittelemään. Siten monia kiinnostavia teemoja jää tutkimuksessani käsittelemättä.

Kulttuuriperintöä lapsille

Ensimmäinen artikkeli ”Culture heritage in picture books. Mauri Kunnas’s *Doghill* and *Canine Kalevala*” on julkaistu vuonna 2015 kroatialaisessa *Libri&Liberi*-lehdessä, joka on melko uusi, lastenkirjallisuuteen keskittyvä referee-julkaisu. Artikkelissa käsitelen kulttuuriperinnön siirtämistä lapsille Mauri Kunnaksen kuvakirjoissa, erityisesti Koiramäki-sarjassa ja *Koirien Kalevalassa*. Koska artikkeli on suunnattu kansainväliselle lukijakunnalle, jolle suomalainen lastenkirjallisuus ei ole kovin tuttua, se esittelee myös Mauri Kunnaksen kirjailijauraa ja muuta tuotantoa. *Koirien Kalevala* on siten vain yksi osa artikkelia.

Mauri Kunnas on Suomessa tunnettu ja palkittu omat kirjansa kuvittava lastenkirjailija, jonka teoksia on käännetty myös muille kielille. Hänen käännettyinä kirjansa on *Joulupukki* (1981), joka on julkaistu 26 kielellä. Vuonna 1992 ilmestynyt *Koirien Kalevala* on julkaistu suomen, ruotsin ja englannin lisäksi myös vienankarjalaksi ja vuorimariksi. Vaikka Kunnas on julkaissut myös muiden aihealueiden kirjoja (esim. *Kaikkien aikojen avaruuskirja* 1989, *Apua, merirosvoja* 1994 ja *Hyvää yötä, herra Hakkarainen* 1999), monet hänen teoksistaan liittyvät suomalaiseen kansanperinteseen ja historiaan.

Kulttuuriperintöä on yritetty määritellä monin tavoin eikä aivan yksiselitteistä määritelmää ole. Kulttuuriperintönä pidetään esimerkiksi sitä, mitä on pidetty keräämisen ja säilyttämisen arvoisena museoissa. Kunnaksen Koiramäki-sarjassa

seurataan koirina esitettyjen henkilöhahmojen avulla suomalaista kansanelämää. Kuvakirjojen piirroksot esittävät entisajan toimia ja esineitä niin yksityiskohtaisesti ja havainnollisesti, että museoissa lapset hämmästyttävät aikuisia tunnistamalla museoesineitä ja niiden käyttötarkoituksia Koirämäki-sarjasta oppimansa perusteella. Kalevalaa suomalaisena kansalliseepoksena voi epäilemättä myös pitää suomalaisen kulttuuriperintöön kuuluvana.

Koirien Kalevala on lapsille tehty kuvakirja, joka seurailee pääosin Kalevalan tapahtumia. Kalevalaiset tarinat on Kunnaksen kuvakirjassa sovitettu ja valikoitu lapsille sopiviksi. Aino ei kuole, Kyllikkiä ja Marjattaa eikä Kullervon traagista kohtaloa mainita lainkaan. Joukahaisen ja Väinämöisen kohtaamisesta seuraa selvin poikkeama Kalevalan tapahtumiin. Väinämöinen ottaisi Ainon piikseen, mutta Aino haluaa naimisiin. Lastenkirjassa kuvilla on tärkeä osuus. Kunnas on laatinut teokseensa koiramaiset versiot kahdeksasta Akseli Gallen-Kallelan tunnetusta Kalevala-maalauksista. Kunnaksen versioissa Gallen-Kallelan Kullervon sotaanlähdestä sotaan onkin lähdessä Lemminkäinen, jota äiti estelee. Toinen kuvapoikkeus on Aino-triptyykistä, Kunnaksella veneessä on Aino, joka tavoittelee vedessä pakoon pyrkivää Väinämöistä. Tämä kuva-aihe on myöhemmin ollut paljonkin keskustelun kohteena metoo-hengessä, mutta Kunnaksen versio on tätä keskustelua vanhempi.

Lasten kuvakirjoissa tarina muodostuu kuvan ja tekstin kombinaatiosta. Koirämäki-tarinoissa kulttuuritietous siirtyy erityisesti yksityiskohtaisen huolellisesti piirrettyjen kuvien välityksellä. *Koirien Kalevalassa* tekstillä, tarinalla itsessään on suuri merkitys, onhan kysymyksessä kansalliseepoksen adaptaatio. Kuitenkin myös *Koirien Kalevalassa* kuvilla on merkitystä. Varsinkin Gallen-Kallelan tunnettujen maalausten koiramaiset versiot tuovat lisäarvoa ainakin aikuiselle lukijalle, lapselle ne voivat olla kuvia muiden joukossa.

Vaikka *Koirien Kalevala* ei ole yksistään artikkelin keskiössä, tämän artikkelin mukanaolo puolustaa paikkansa. Mauri Kunnaksen teokset kuuluvat Suomen myydyimpiin kuvakirjoihin, ja *Koirien Kalevala* on epäilemättä aineistokirjallisuuden teoksista tunnetuin. Lisäksi se on ilmestynyt aivan tarkasteleman Kalevala-boomin alussa. On helppo ajatella *Koirien Kalevalan* menestyksen innoittaneen muita Kalevala-kirjoittajia, joista nuorimmat ovat ehkä itse tutustuneet ensi kertaa Kalevalaan juuri *Koirien Kalevalan* kautta.

Fantastinen matka

Artikkeli ”Myyttisestä fantasiaksi. Etsivät matkalla Pohjolaan” on julkaistu vuonna 2015 Suomen science fiction- ja fantasiatutkimuksen seura ry:n julkaisemassa *Fafnir*-lehdessä, joka on pohjoismainen, kansainvälisesti palkittu referee-julkaisu ja julkaisee artikkeleita englanniksi ja pohjoismaisilla kielillä. Tarkastelen artikkelissa kahden 2000-luvulla ilmestyneen romaanin intertekstuaalisia kytköksiä Kalevalaan ja kansanperinteeseen. Keskeinen tarkastelun kohde on kalevalaisen myyttiaineksen

muuttuminen fantasiamotiiveiksi.

Tarkastelen artikkelissa kahta teosta, jotka voi määritellä dekkareiksi tai jännityskirjallisuudeksi. Kumpikaan ei ole kovin tyypillinen lajityyppinsä edustaja, vaikka molemmissa teoksissa päähenkilön ammattina on etsivä ja kirjan tapahtumat liittyvät päähenkilön työhön. Harri V. Hietikon *Roger Repo ja tuonen väki* on julkaistu vuonna 2005. Kirjan päähenkilö Roger Repo on yksityisetsivä, jonka saama erikoinen toimeksianto vie etsivän toiseen maailmaan. Mikko Karpin *Väinämöisen vyö* ilmestyi vuonna 2007. Sen päähenkilö Juha Hannukainen on rikosetsivä, joka seurattessaan vaarallista rikollista siirtyy hänkin kalevalaiseen maailmaan.

Kummassakin tapauksessa toinen maailma, johon siirrytään, on selvästi reaali maailmasta eroava fantasiamaailma, jossa on vahvasti kalevalaisia aineksia. Molempien käsiteltyjen teosten juonenkulussa voidaan nähdä sekä kansantarinoissa että fantasiassa yleinen juonirakenne, jossa sankari lähtee kotoaan, kohtaa monenlaisia vaaroja ja vaikeuksia ja lopulta palaa voittoa kotiin tai saa prinsessan ja valtakunnan.

Fantasiagenren keskeisiin juonikuvioihin kuuluu matka (quest). Molemmissa tarkasteltavissa teoksissa siirrytään ensin maailmasta toiseen. Päähenkilöillä on tehtävä suoritettavana Pohjolassa ja kummankin teoksen keskeinen ja laajin osa on toisessa maailmassa tehtävä matka kohti Pohjolaa. Molemmat matkat ovat sekä realistisia että fantastisia. Realistiseen matkaan viittaa, että matkaa tehdään kävellen tai veneellä ja se kestää monta päivää tai jopa kuukausia. Matkan aikana koetaan monenlaisia vaivoja ja vastuksia, joista ei selvitä taikomalla, vaan arkimaailman keinoin. Fantasiaa matkalla ovat esimerkiksi monet Tuonelaan liittyvät seikat mutta myös matkalla kohdattavat puhuvat eläimet. Matkalla lukija kohtaa myös monenlaisia viittauksia Kalevalan henkilöihin ja tapahtumiin. Paikoin myös teosten henkilöt kiinnittävät kalevalaisuuteen huomiota.

Fantasialle on tyypillistä monenlaisten aineiden yhdistäminen ja myös kansanperinneainesten käyttö. Kalevala itsessään ei tietenkään ole kansanperinnettä, vaikka sen on kansanperinteen pohjalta koostettu ja kantaa kansanperinteen kaikuja. Tarkastelluissa teoksissa yhteys Kalevalaan on ilmeinen ja teosten juonen ja tapahtumien kannalta tärkeä. Kalevalaisia motiiveja käytetään fantasiamotiiveina, ja yhteyttä korostetaan Kalevala-viittauksin.

On kiinnostavaa, että alussa nimenomaan rikoskirjallisuuden genreen sopivissa teoksissa siirrytään kalevalahenkiseen fantasiamaailmaan. Toisen maailman myötä teokset tuntuvat siirtyvän myös eri genreen, fantasiaan. Lukiessani artikkeleita nyt arvelen, että olisin voinut keskittyä vahvemmin nimenomaan fantasianäkökulmaan, eteenkin, kun toinen artikkelini ”Kalevalan kankahilla” käsittelee nimenomaan kalevalaisia maailmoja.

Kalevalaisia naisia: Aino ja Louhi

Kolmas artikkeli ”Kalevalan nainen kulttuurisena mielikuvana. Aion ja Louhen representaatioita 2000-luvun kaunokirjallisuudessa” on ilmestynyt vuonna 2016 *Sukupuolentutkimus*-lehdessä, joka on Sukupuolentutkimuksen seuran kansallinen, tieteellinen referee-julkaisu.

Kalevalaa on usein sanottu hyvin miehiseksi eepokseksi, koska useimmat Kalevalan keskeisistä henkilöistä ovat miehiä ja useimpien naishahmojen keskeisin ominaisuus on kytkös johonkin mieheen. (Apo 1995, 89–130.) Tästä syystä minulle oli itsestään selvää ottaa tarkasteltavaksi myös Kalevalan naishahmoja ja heidän roolejaan nykykirjallisuudessa. Harkitsin ensin useamman hahmon käsittelyä, mutta päädyin kahteen: Aino ja Louhi ovat Kalevalan tunnetuimmat ja tutkituimmat naiset.

Artikkelin keskeisaineistona on seitsemän nykyaikaan sijoittuvaa kaunokirjallista teosta, joissa on vahva intertekstuaalinen kytkös Kalevalaan. Teoksista neljä on nuortenkirjoja, nimittäin Timo Parvelan Sammn vartijat -trilogian kirjat *Tuliterä* (2007), *Tiera* (2008) ja *Louhi* (2009) sekä Marja Luukkosen *Kivi joka tahtoi takaisin järveen*. Aikuisten kirjoja voidaan pitää kolmea: Johanna Sinisalón *Sankarit* (2003), Mikko Karpin *Väinämöisen vyö* (2007) ja Seija Vilénin *Pohjan akka* (2012). Artikkelin teoreettisena näkökulmana on ajatus kulttuurisista mielikuvista, joihin kuuluvat myös erilaiset naiseuden mallit.

Näen monien Kalevalan henkilöahmojen muodostuneen stereotyyppisiksi hahmoiksi, jotka kantavat ja siirtävät mielikuvia tietynlaisista henkilöistä, esimerkiksi eri-ikäisistä naisista. Tarkastelun kohteena on kaksi Kalevalan keskeistä naishahmoa: vanha nainen, Louhi, ja nuori nainen, Aino. Artikkelin keskeisenä tarkastelun kohteena on kysymys kalevalaisten naishahmojen muutoksesta ja pysyvyydestä, kun hahmoja käytetään uudessa kirjallisuudessa.

Sekä Louhi että Aino esiintyvät lähes kaikissa aineiston teoksissa. Aino on päähenkilö Marja Luukkosen teoksessa *Kivi joka tahtoi takaisin järveen* ja Aino vilahuttaa mainintana kahdessa teoksessa, muissa Aino on keskeinen sivuhenkilö. Louhi puolestaan on päähenkilö Seija Vilénin *Pohjan akassa* ja keskeinen henkilöahmo sankarien vastustajana muissa paitsi Luukkosen romaanissa, jossa Louhi ei esiinny lainkaan.

Kalevalassa Louhi on mieshahmojen vastustaja, mahtavaa Pohjolaa hallitseva emäntä. Louhi ei ole sopinut Kalevalan kokoamisajankohdan käsityksiin ihanteellisesta vanhasta naisesta. Kalevalan positiivisimmat hahmot ovat aikuisten poikien äitejä (Apo 1995, 97). Louhella ei ole poikaa, jonka etuja hän ajaisi, vaan hän toimii omaksi ja sukunsa hyväksi miehen tavoin. Häntä on pidetty itsekkäänä, koska hän ei halunnut jakaa sampoja, ja suorastaan pahan, koska hän sammon menetettyään yrittää kostaa Väinölän asukkaille. Varhaisessa tutkimuksessa Louhi onkin nähty huonolla tavalla poikkeuksellisenä, vääränlaisena naisena (Tarkiainen 1911; Vakimo

1999). Myöhemmin erityisesti naispuoliset tutkijat ovat korostaneet myös Louhen myönteisiä puolia ja vahvuuksia.

Aineistossa Louhi on päähenkilö Seija Vilénin *Pohjan akka* -romaanissa. Hän on ollut mahtitalon emäntä, mutta asuu nyt vanhainkodissa, jossa hän muistelee menneitä. Aina ei voi olla varma, mikä on kuvittelua, mikä totta. Louhi ei ole selkeästi paha, mutta ei erityisen miellyttäväkään. Karpin, Sinisalón ja Parvelan teoksissa Louhi on itselleen valtaa ja rikkauksia hamuava konna, joka ei kaihda keinoja tavoitteensa saavuttamiseksi.

Kalevalan kokoamisaikana naisen elämäntehtävä oli avioliitto ja toimiminen perheen hyväksi. Kalevalan Aino on naimaikäinen neito, jonka kohtalo on muiden määrättävissä. Veli lupaa tytön vanhan miehen vaimoksi päästäkseen itse kiipelistä, äiti innostuu suurmiehestä vävynä eikä kuuntele tyttären vastaväitteitä. Aino hukkuu, luultavasti hukuttautuu. Aion hahmoa on tulkittu myyttisenä ikuisena neitsyenä, ihanteellisena kirkastuneen naisellisenä olentona (Piela 1999, 118; Tarkiainen 1911, 33). Toisaalta Aion kuolema on myös nähty hänen kapinointinaan, viimeisenä keinona ottaa kohtalo omiin käsiin.

Aineiston Ainoihin liitetään myös usein ajatus epäitsenäisyydestä ja Aion kuolemaan viitataan kolmessa teoksessa eli kaikissa aineiston aikuisten romaaneissa. Tosin vain Sinisalón Sankareissa Ainolla on varsinainen henkilörooli, Vilénin *Pohjan akassa* ja Karpin *Väinämöisen vyössä* Aion kohtaloon vain viitataan. Nuoremmille suunnatuissa Parvelan trilogiassa ja Luukkosen teoksessa Aion rooli on toisenlainen. Ainoa ei ohjata Väinämöiselle puolisosiksi eikä Aino kuole. Parvelan *Tuliterässä* veli tosin tarjoaa Ainoa pantiksi vapautumisesta moottoripyöräjengin käsistä. Muuten Aino on aktiivinen toimija, Luukkosen kirjassa Aino jopa ottaa Väinämöisen roolin etsiessään tietoa Antero Vipuselta ja soittaessaan kannelta. Johanna Sinisalón *Sankareissa* taas Aino, kirjan Oona, toimii pitkälti Kalevalan Aion tapaan yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Ennen hukkumistaan Aino nimittäin synnyttää tyttären, joka lopulta syrjäyttää soittajana isänsä Rexin eli Väinämöisen.

Kalevalassa sen paremmin Aino kuin Louhikaan eivät sovi perinteiseen naiskuvaan. Aino kieltäytyy hänelle tarjotusta roolista vaimona ja äitinä. Louhen toiminta suuntautuu myös perheen ulkopuolelle, ja tarvittaessa hän toimii tarmokkaasti kuin mies. Louhi näyttääkin nykyteksteissä säilyttäneen ja suorastaan vahvistaneen asemaansa vallanhimoisen naisen arkkityyppinä, joka on vastakkaisella puolella kuin päähenkilöt ja ”me”, joihin lukijat päähenkilöiden kautta kutsutaan samaistumaan. Uudesta kirjallisuudesta on tosin muitakin Louhi-kuvia löydettävissä. Kalevalasta poiketen Aino voi jopa ottaa osittain Väinämöisen roolin tai tyttärensä kautta haastaa Väinämöisen.

Kalevalan naiskuva on oman aikansa tuote, mutta se heijastuu edelleen nykyisiin mielikuviiin. Tarkastellussa kaunokirjallisuudessa Aion ja Louhen hahmoissa näkyy kulttuuristen mielikuvien muutoksen hitaus, vaikka uuttakin on nähtävissä.

Kalevalaisessa maailmassa

Tutkimuksen neljäs artikkeli on ilmestynyt vuonna 2020 Kalevalaseuran julkaisemassa vuosikirjassa nimeltä *Tuolla puolen, siellä jossain*. Refereearvioidussa artikkelissa ”Kalevalan kankahilla. Kalevalainen maailma sekundaarimaailmana suomalaisessa fantasiakirjallisuudessa” tarkastelen teoksia, joissa siirrytään suomalaisesta nykymaailmasta toisiin maailmoin, joita kutsun sekundaarimaailmoiksi (Nikolajeva 1988, 36–37). Kaikissa näissä sekundaarimaailmoissa on yhteyksiä Kalevalaan.

Olen käsitellyt jo aikaisemmin siirtymistä kalevalaiseen maailmaan artikkelisani ”Myyttisestä fantasiaksi”, mutta halusin palata aihepiiriin toisesta näkökulmasta ja hivenen laajemmalla aineistolla. Siirtyminen maailmasta toiseen ja löytyvien kalevalaisten maailmojen tarkasteleminen on tutkijallekin kiehtovaa.

Tarkastelen tässä artikkelissa lähinnä kahta yksittäistä teosta (Harri V. Hietikon *Roger Repo ja tuonen väki*, 2005, ja Mikko Karpin *Väinämöisen vyö*, 2007) sekä kahta nuorille suunnattua trilogiaa, Timo Parvelan Sammon vartijat (*Tuliterä, Tiera, Louhi*, 2007, 2008, 2009) ja Mervi Heikkilän Louhen liitto (*Louhen liitto, Tuonella kulkijat, Pohjolan porteilla*, 2015, 2016, 2017).

Kahdessa ensimmäisessä teoksessa toiseen maailmaan siirrytään yhden kerran, minkä jälkeen tapahtumat etenevät toisessa maailmassa lähes kirjan loppuun saakka. Parvelan ja Heikkilän trilogioissa käydään kalevalaisiksi tulkittavissa olevissa maailmoissa useita kertoja ja palataan välillä takaisin reaalimaailmaan.

Jo sekundaarimaailman siirtymisessä voi olla mukana Kalevalaan viittaavia motiiveja. Tie toisen maailman voi käydä pitkin Tuonelan jokea, porttina voi toimia myös sampo tai kanteleensoitto. Siirtyminen toiseen maailmaan voi olla myös shamaanin matka tuonpuoleiseen, tai päähenkilöt kulkevat ”naisten neulojen neniä” ja päätyvät Antero Vipusen vatsaan.

Jokaisessa teoksessa on mukana Kalevalasta tuttuja henkilöitä, osa kohdataan vain ohimennen, joillakin on suurempi merkitys. Parvelan päähenkilöt ovat kalevalaisten hahmojen jälkeläisiä. Heissäkin on mukana alkuperäisen hahmon ominaisuuksia.

Vain yhdessä teoksista (Karppi) käydään varsinaisesti Kalevalan kylissä, mutta kaikissa käydään Pohjolassa ja Tuonelassa. Karpin Kalevala on menneisyyden Suomea muistuttava maailma, jossa on kuitenkin erilaista teknologiaa ja erilainen tähtitaivas. Kalevalasta poiketen yhteisö on matriarkaalinen.

Tuonela on vainajien asuinalue, eikä sinne periaatteessa pitäisi elävillä olla pääsyä. Tuonela voi olla iloton ja hiljainen maailma, mutta siellä voidaan myös elää tavallisen maailman tapaan, lopulta vähitellen hiipuen. Osassa Tuonelaa voidaan viettää jatkuvaa soturien juhlaa kuten Valhallassa. Tuonela voi myös olla kaunis ja viihtyisä paikka, josta löytyvät kuolemanjälkeistä elämäänsä viettämässä niin seppä Ilmarinen kuin itse Väinämöinenkin.

Pohjola on kaikissa teoksissa Tuonelasta erillinen paikka, vaikka se voi sijaita

Tuonelan alueella. Pohjola on aina jollakin tavoin vaarallinen paikka. Karpin, Hietikon ja Parvelan teoksissa Pohjola on seikkailun päätepaikka, jossa käydään lopullinen taistelu päähenkilöiden ja pahojen vastustajien välillä. Vastustajana on Louhi tai Louhen sisaret. Heikkilän Louhi on päähenkilöiden kanssa liitossa eli ainakin jossain määrin ”hyvien” puolella, mutta Pohjolaa emännöi Pohjan akka, joka on Louhen vaarallinen sisar.

Aineistossa päähenkilöt siirtyvät toiseen maailmaan tavallisesta maailmasta, joka muistuttaa vahvasti suunnilleen tämän päivän Suomea. Päähenkilöt siirtyvät toisiin maailmoihin, joita nimitän kalevalaisiksi. Kalevalaisissa maailmoissa käydään joskus Kalevalassa, useammin Pohjolassa ja Tuonessa. Kalevalaisissa maailmoissa saatetaan tavata kalevalaisia henkilöitä. Kuvatut toiset maailmat muistuttavat paljon Kalevalan maailmoja, mutta kaikki ei ole täsmälleen samoin kuin Kalevalassa on kerrottu.

Metallia ja Kalevalaa

Viides artikkeli on julkaistu vuonna 2016 Suomen Kielen Seuran vuosikirjassa *Sanajalassa*. Refereeartikkelini ”Metallia ja Kalevalaa. Korpiklaanin *Manala*-albumin Kalevala-yhteydet” käsittelee nimensä mukaisesti yhden yhtyeen yhden levyn sanoituksia ja niiden kalevalaisia yhtymäkohtia.

Olen ottanut metallilyriikan mukaan tutkimukseeni, koska se on erittäin keskeinen osa Kalevalan nykykäyttöä. Monet kotimaiset raskasta musiikkia soittavat yhtyeet ovat käyttäneet sanoitustensa inspiraationa tai lähteenä Kalevalaa, mikä on tuonut skandinaavisesta mytologiasta ammentavan viikinkimetallin rinnalle omaleimaista kuvastoa. Suomen ulkopuolellakin musiikkifanit ovat kiinnostuneet suomen kielestä ja Kalevalasta nimenomaan metallimusiikin innoittamina. Voidaankin nähdä, että metallimusiikki antaa Kalevalalle uudenlaista statusta, joka todennäköisesti heijastuu myös muuhun Kalevalan nykykäyttöön.

Artikkeliini harkitsin ensin Amorphista, mutta halusin tarkastella suomeksi esitettyjä tekstejä. Valitsin sitten tarkastelun kohteeksi yhden albumin folkmetalliyhtye Korpiklaanilta. Yhtyeen *Manala*-albumin kappaleista useimmilla on yhteyksiä suomalaiseseen kansanperinteeseen ja osalla myös selkeästi Kalevalaan. Tarkastelin kolmen kappaleen sanoituksia, joissa jokaisessa käytettiin kalevalaisia aineksia luovasti ja toisistaan poikkeavilla tavoilla. Tämäkin on tutkimusalue, josta olisi mielenkiintoista ja tarpeellista tehdä lisätutkimuksia.

Tarkastelemani Korpiklaani-yhtyeen vuonna 2012 julkaistu *Manala*-albumi sisältää kaksitoista kappaletta, joista kaksi on instrumentaalikappaleita ilman sanoitusta. Olen tarkastellut artikkelisani yleisesti *Manala*-albumin kappaleiden kalevalaisia viittauksia sekä erityisesti kuolemanjälkeisen maailman kuvausta. Lisäksi olen lähiluvun keinoin analysoinut tarkemmin kolme kappaletta, joissa jokaisessa on erilainen suhde Kalevalaan.

Useimpien kappaleidensanoituksissa on viitteitä Kalevalaan tai kansanrunouteen.

Viittaukset kuolemanjälkeiseen maailmaan ovat melko vähäisiä, mutta ne tuovat sanoituksiin myyttistä tunnelmaa. En ole pyrkinyt jäljittämään sitä, onko jokin viittaus lähtöisin nimenomaan Kalevalasta vai esimerkiksi *Suomen Kansan Vanhoista Runoista*, joita internetistä lukevat muutkin kuin tutkijat.

Olen artikkelissani analysoinut kolme erilaista kalevalaisen aineksen käyttämisen tapaa. Kappaleessa ”Tuonelan tuvilla” tekstin muoto on suoraan Kalevalasta. Useimmat säkeet ovat lähes identtisiä Kalevalan säkeiden kanssa. Kalevalan runoa ei ole kuitenkaan otettu aivan sellaisenaan, vaan joitakin säkeitä on jätetty pois ja muutamien paikka on vaihtunut. Vaikka muoto näyttää ensi silmäykseltä samalta, kysymyksessä ei silti ole sama teksti. Myös sisällön voi tulkita muuttuneen: Kalevalasta irrotettuina säkeet muodostavat erilaisen tarinan.

Kappaleessa ”Rauta” tekstin sisällöllä on kiinteä yhteys Kalevalan yhdeksänteen runoon, Raudan syntyyn. Kalevalan Raudan synty on osa Väinämöisen polvenhaavan parantamista, ”Rauta” on mahdollista tulkita sepän loitsuksi rautaa takoessa. Kappaleessa on tiukka sisällöllinen yhteys Kalevalaan, mutta muodon tasolla ei ole yhteisiä säkeitä. Kuitenkin ”Rauta” sisältää kaikki Kalevalan Raudan synnyn ainekset.

Kappale ”Synkkä” ei liity suoranaisesti mihinkään tiettyyn Kalevalan runoon eikä yksittäiseen tapahtumaan. Keskeinen on henkilöahmo Joukahainen. Osa säkeistä on kalevalamittaisia, ja alkusointuakin esiintyy. ”Synkkä” liittyy Joukahaiseen paljon sellaista, mitä hahmoon ei Kalevalassa kuulu; se suorastaan kääntää Joukahaisen roolin kerskailevasta luuserista jumalhahmoksi ja alkulojaksi. Näin Joukahainen näyttäytyy aivan toisessa valossa kuin Kalevalassa.

Kalevalainen aines esiintyy tarkastelluissa kappaleissa joko vahvasti sekä muodon ja sisällön tai pelkän sisällön osana. Kolmas vaihtoehto on nostaa Kalevalasta yksittäin motiivi ja rakentaa teksti sen ympärille. Kappaleissa on siten sekä uudelleentulkintaa että kokonaan uusia esityksiä. Tässä artikkelissa olen käsitellyt vain yhtä albumia, joten välttämättä kaikki mahdolliset kalevalaisen aineksen käyttötavat eivät tule esille. Toisaalta samantyyppisiä piirteitä näyttää olevan löydettävissä myös muiden yhtyeiden sanoitusten Kalevala-yhteyksissä.

Mikä tahansa musiikkikappale on tietenkin kokonaisuus, johon kuuluu tekstin lisäksi sävelmä, usein varsin tärkeänä osana myös esitys. Tarkastelen kuitenkin ainoastaan tekstejä useastakin syystä. Ensinnäkin tekstin ulkopuolisen aineksen mukaan ottaminen olisi laajentanut artikkelia huomattavasti sellaiseen suuntaan, joka ei ole tämän tutkimuksen kannalta keskeistä. Toiseksi myös lähtötekstini Kalevala on laadittu tekstiksi. Vaikka alkuperäisten runojen esittämiseen on tavallisesti kuulunut laulaminen, Kalevalaa ei varsinaisesti ole laulettu, vaan se on Elias Lönnrotin kirjallinen teos.

9. Yhteenvetoa ja päätelmiä

Elias Lönnrot (1991, 22) kirjoitti väitöskirjassaan vuonna 1832 tiedon yöpuolesta, johon hän laski kuuluviksi ”aavistusten, mieleenjohtumien, unien ja visioiden antamat mielikuvat”. Tiina Piilola on käyttänyt omassa väitöskirjassaan Lönnrotin tiedon yöpuolen käsitettä; Piilola vertaa sitä kaukoputkeen, ”jonka läpi tähyillään uutta maata” (Piilola 2017, 47). Jaetut, muistetut, tiedetyt mielikuvat eivät oikeastaan ole uutta maata, vaan yhteistä, hyvinkin tuttua mielikuvastoamme. Joskus kuitenkin juuri tutulta alueelta on vaikea löytää uutta, ja sen tutkiminen tuntuu tiedon yöpuolella kulkemiselta, tunnettujen ja tiedettyjen asioiden katsomista kaukoputken tai mikroskoopin läpi uusia näkökulmia etsien.

Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut, millä tavoin kalevalaista materiaalia käytetään uudehkoissa kaunokirjallisissa teksteissä. Keskeisenä aineistonani ovat olleet noin kolmenkymmenen vuoden aikana julkaistut kirjamuotoiset tekstit, joissa on intertekstuaalisia viitteitä Kalevalaan tai joita voi pitää Kalevala-adaptaatioina. Näitä olen käsitellyt neljässä artikkelissa. Lisänäkökulmaa aiheeseen tarjoaa viides artikkeli, jossa olen tarkastellut Kalevalaan liittyviä metallimusiikin sanoituksia. Kaikissa tapauksissa tutkimuksen kohteena ovat olleet uudehkot painetut julkaisut, jotka ovat olleet yleisesti saatavina kirjamuotoisina tai cd-levyn tekstivihkosena.

Keskeinen tavoitteeni on ollut selvittää, millä tavoin kalevalainen aineisto esiintyy uusissa teksteissä. Olen aloittanut tämän kartoittamalla ja luokittelemalla sellaisia tekstejä, joissa viitteitä Kalevalaan on löydettävissä. Artikkeleissa olen tarkastellut uusien tekstien Kalevalaan viittaavia sisältöjä, kuten kalevalaisia maailmoja ja henkilöahmoja, sekä myös erilaisia tapoja, joilla kalevalainen aines muuttuu osaksi uusia tekstejä.

Kalevalan tunnetuimmat ainekset sisältävät siis sellaista kulttuurista tietoa, jota voidaan sujuvasti siirtää eteenpäin myös uusissa muodoissa, kuvakirjana, sarjakuvana, sanoituksissa ja kaunokirjallisuudessa. Kalevalassa on paljon sellaista, mikä kulkee melko muuttumattomana mukana myös uudessa käytössä, toisaalta Kalevalan aineksilla voidaan myös leikitellä. Kalevalaan liittyvää kulttuurista muistia pitävät epäilemättä yllä myös monet taideteokset, varsinkin Akseli Gallen-Kallelan (1865–1931) Kalevala-aiheiset maalaukset. Näistä näkyy viitteitä myös tutkimusaineistossani, erityisesti Mauri Kunnaksen *Koirien Kalevalassa*, jossa on käytetty Akseli Gallen-Kallelan Kalevala-taulujen ”koiramaisia mukaelmia”, sekä muutamissa Kalevala-aiheisissa sarjakuvissa, esimerkiksi Gene Kurkijärven *Kullervo*-sarjakuvassa. Ilmiötä olisi voinut lähestyä myös muilla tavoin, esimerkiksi nykyperinteenä, jonka voisi rinnastaa fanikulttuuriin (esim. Löfgren 2018, 66–72) tai Youtube-videoiden remix-kulttuuriin (esim. Koski 2011, 14–27).

Nykykirjallisuuden Kalevala-aineokset

Utta Kalevalaa koostaessaan Lönnrot sovitti mukaan neljä Väinämöisen johdolla saatua voittoa viholliskansasta (sammon ryöstö, tautien parantaminen, karhun kaataminen ja taivaanvalojen vapauttaminen) sekä runsaasti kansanuskoa ja mytologiaa. Ajallisesti hän sijoitti tapahtumat aikaan ennen keskiaikaa, jolloin ei tarvinnut kuvata Ruotsin valtaa eikä kristillistä suomalaisuutta. Hän kuitenkin muutti menneisyyden jumalmaailmaa 1800-luvulle sopivampaan, monoteistiseen muotoon. (Apo 2004, 281–282; 292.) Lisäksi Lönnrot halusi sijoittaa Kalevalaan tarkkoja kuvauksia muinaisesta elämästä, kuten häätavoista. Syvyyttä ja tunteita eepokseen toivat siihen lisätyt lyyriset aineokset. (Hämäläinen 2012, 13; 127–128.)

Läheskään kaikkia aineksia Kalevalasta ei käytetä uusissa teoksissa. Tarkastelemisani teoksissa keskitytään ensinnäkin Kalevalan eppisiin aineksiin, lyyriset jaksot eivät uusissa teoksissa juuri näy. Kalevalan kertovista aineksista selvimminkin esillä on taistelu sammosta. Sen sijaan tautien parantaminen, karhun kaataminen, taivaanvalojen vapauttaminen ja Pohjolan häät näkyvät uusissa teksteissä hyvin vähän tai ei lainkaan. Tyypillisesti aineiston Kalevala-viittaukset liittyvät kalevalaisiin henkilöihin, sampoon ja tiettyihin paikkoihin. Myös kantele ja kanteensoitto ovat esillä.

Kalevala liitetään usein Suomen itsenäistymiseen ja siihen liittyvään kansallistunnon nousuun. Aineistoteosten tapahtumat yleensä sijoituivat vahvasti Suomen oloiseen paikkaan, mutta selkeää suomalaisuuden tai kansallistunnon korostamista ei mainittavasti noussut esille käsittelemässäni aineistossa.

Tutkimusaineiston teoksissa intertekstuaalista yhteyttä Kalevalaan ei peitellä, vaan usein sitä jopa korostetaan. Kalevala on olemassa kirjana, jonka päähenkilöt tuntevat. Päähenkilöt tietävät tai vähitellen vakuuttuvat siitä, että Kalevala on totta. Paperisesta tai internetin Kalevalasta saatetaan etsiä järjestelmällisesti tietoa ja apua. Vaikka varsinaisesti Kalevalaa ei selattaisi, sen sisällöstä muistellaan asioita, jotka sopivat päähenkilöiden tilanteeseen ja jotka auttavat päähenkilöitä ymmärtämään tapahtumia ja varautumaan tulevaan. Kalevalassa voidaan silti todeta olevan virheitä ja epätarkkuuksia tai voidaan arvella, ettei Lönnrot tohtinut laittaa kaikkea tietäänsä suuren yleisön luettavaksi.

Kalevalaiset henkilöahmot ja paikat

Kalevalaiset hahmot ovat nykypäivän ihmiselle eepoksen henkilöahmojen lisäksi kulttuurisia mielikuvia, jotka kantavat mukanaan kalevalaista taustaansa ja siihen liittyviä ominaisuuksia ja tapahtumia. Näitä hahmoja voi nimittää stereotyypeiksi tai arkkityypeiksi. (Dyer 2002, 47–51; Klinkmann 2002b, 241.) Nykykirjallisuudessa esiintyessään kalevalaiset henkilöahmot pysyttelevät lähellä arkkityyppejään, vaikka esimerkiksi Aino-hahmo pyrkii tästä myös irrottautumaan. Louhi näyttää

esiintyvän tyypillisesti hyvin voimaakaan ja pahan antagonistin roolissa ja vallanhimoisen naisen arkkityypinä. Kalevalassahan Louhi esiintyy myös tyttäriään naittavana ja vieraanvaraisena Pohjolan emäntänä. Positiivisena, vahvana naisena Louhi on nykyään kuvattu feministisessä tutkimuksessa (esim. Nenola & Timonen 1990); Louhi on myös jo 1940-luvulta lähtien ollut Kalevalaisten Naisten Liiton ”vertauskuvallinen esiäiti ja tarmokkaan ja itsenäisen naisen esikuva” (Vakimo 1999, 68). Kaunokirjallisuuteen tämä ei kuitenkaan ole mainittavasti vaikuttanut.

Mielenkiintoista on, että Kalevalassa kerskailevaksi luuseriksi jäänyt Joukahainen (Knuutila 1999, 13–15) nousee käsittelemässäni metallimusiikkitekstissä myös kaaoksen, synkän pimeyden voimaksi. Tämän voi tulkita Kalevalan karnevalisoinniksi, jossa asiat on käännetty nurin ja alhainen on nostettu ylhäiseksi (Bahtin 2002, 74–75). Vastaavaa ei ole nähtävissä kaunokirjallisuusaineistossa joitakin sarjakuvia ehkä lukuun ottamatta. Tämä on aihealue, jota olisi kiinnostavaa tarkastella joskus lähemmin.

Silloin kun Kalevala-yhteys on hyvin näkyvä, mukana on tavallisesti myös viitteitä suomalais-karjalaiseen uskomusperinteeseen Kalevalan ulkopuolelta. Nykykirjallisuudessa kuvattu kalevalainen maailma liittyy useimmiten Pohjolaan tai Tuonelaan. Pohjola on antagonistina esiintyvän Louhen vaarallinen valtakunta; Pohjola voi myös rinnastua kuoleman maahan. Pohjolan ja Tuonelan yhteyteen on viitteitä myös kansanrunoudessa, sillä muutamat Pohjolan monista rinnakkaisnimityksistä, erityisesti Sariola, Pimentola ja Hiitola ovat voineet viitata myös Tuonelaan (Kaukonen 1989, 65). Kalevalassa kuvattu Lemminkäisen matka Pohjolaan on matkan yliluonnollisten vaarojen vuoksi tulkittu matkaksi tuonpuoleiseen (Siikala 1999, 263).

Tuonela on kuolleitten asuinpaikka. Kalevalassa Väinämöinen käy Tuonelassa hakemassa veneenveistoon tarvitsemiaan sanoja. Kalevalassa Tuonela ei juuri kuvata, mutta aineiston Tuonela-kuvauksissa on selvästi suomalais-karjalaiseen kansanperinteeseen kuuluvia piirteitä: vainajat jatkavat elämäänsä melko lailla entiseen tapaan elävien maailmasta erotetussa paikassa, joka sijaitsee maan alla, kaukana pohjoisessa tai ylipäänsä jossain eläville saavuttamattomassa paikassa (Krohn 2008, 59–65). Kansanperinteeseen kuuluva vainajan puhuttelemisen haudalla, jollaiseksi Väinämöisen Vipusessa käyntikin voidaan tulkita, ei esiinny aineistossa, vaikka Vipuselta saadaan tietoa muilla tavoin. Aineistossa käydään Pohjolassa ja Tuonelassa myös shamanistisilla henkimatkoilla. Mietin, saattaisiko tämä liittyä vahvassa nousussa olevaan uushenkisyyteen ja esoteeriseen ajatteluun. Tässäkin olisi mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe.

Kalevala ja fantasia

Fantasialle ovat tyypillisiä arkkityypiset mallit ja arkaaista perua olevat mielikuvat (Attebery 1980, 36), joita Kalevalakin sisältää. Sabine Wienker-Piepho pitää kansanperinteen käyttöä keinona auttaa lukijaa tunnistamaan kirjailijan luoman

fantasiamaailman luonteen ja antamaan sille kulttuurista syvyyttä (Wienker-Piepho 2004, 42). Kalevala ei ole kansanperinnettä, mutta on riittävän lähellä sopiakseen tähän rooliin.

Anna-Leena Siikala (2004, 39) on esittänyt, että myytit muuttuvat helposti fantasiaksi, koska myytit ovat avoimia monenlaisille tulkinnoille eivätkä ne tarjoa selityksiä eikä niitä tarvitse selittää. Myös kirjallisuudentutkija Brian Attebery (2014) korostaa myyttien merkitystä fantasian rakennusaineina.

Kalevalan myyttiset tapahtumat näyttävät kirjallisuusaineistossa muuttuvan varsin helposti fantasian aineeksi. Muutamassa tapauksessa ne tosin sovitetaan reaali maailmaan sopiviksi tapahtumiksi esimerkiksi teknologian avulla (Johanna Sinisalon *Sankarit*) tai jopa valehteluksi (Arto Paasilinnan *Lentävä kirvesmies*). Aineistossa Kalevalan ylikuonnolliset esineet ja tapahtumat muuttuvat fantasiakirjallisuuden tapahtumiksi, mutta teosten sisällä ne ovat edelleen vahvasti myyttisiä. Kanteleensoitolla vaivutetaan juhlaväki uneen tai kutsutaan eläimet ja haltiaväki kuuntelemaan, Kalevalan ihmemylly Sampo voi toimia porttina maailmojen välillä.

Miksi Kalevala?

Kalevala-viittausten runsaus osoittaa Kalevalan sisältävän aineksia, jotka kiehtovat ja inspiroivat lukijoita ja kirjoittajia yhä edelleen. Tutkimuksessani en kuitenkaan haastatellut kirjailijoita, joten en voi tietää kirjoittajien intentioita heidän käyttäessään teksteissään Kalevalaa. Voin nähdä kirjoittajien suhteen Kalevalaan ainoastaan tarkastelemieni tekstien kautta.

Kalevala on sisällöltään erittäin runsas, joten se tarjoaa itsessään mahdollisuuksia hyvin monenlaiselle käytölle. Kalevalasta löytyy aineksia niin historialliseen romaaniin kuin jännittävään seikkailuun; teos sisältää ihmissuhdedraamoja ja traagisia elämäntilanteita.

Näen, että aineistotekstien Kalevala-viittauksista huokuu varsin vahvasti arvostus Kalevalaa kohtaan, ja monessa teoksessa Kalevala osoittautuu tärkeäksi tiedon lähteeksi. Viittaus Kalevalaan voidaan nähdä kulttuurisena koodina, joka sisältää enemmän kuin varsinaisesti sanotaan. Tämä voi tuoda tekstiin syvyyttä ja antaa vihjeitä mahdollisista lukutavoista. Muutamissa teoksissa esiintyvät pienet viittaukset Kalevalaan voi tulkita eräänlaisiksi silmäniskuiksi lukijalle. Lukemista ei haittaa, jos viittausta ei huomata, mutta sen tunnistaminen voi tuoda lukijalle ylimääräistä mielihyvää.

Kalevala kansalliseepoksena on yleisesti arvostettu, joten Kalevalan käyttö voi tuoda tekstiin positiivista lisäarvoa, joka saattaa näkyä myös kirjojen vastaanotossa. Kalevalaisten aineiden valitseminen korostaa tietenkin myös teosten kotimaisuutta ja omaleimaisuutta tehden eroa esimerkiksi angloamerikkalaisen fantasian suosimiin aineksiin.

IV Lähteet

Aineisto

- Aaltonen, Kalervo 1996: *Kalevala Tarot*. U. S. Games Systems.
- ANKH. *Adventurers of the North, Kalevala Heroes*. Roolipeli. Nelospelit, 1988.
- Auer, Ilkka & Jokinen Antti 2013: *Kalmattaren kirous*. Helsinki: Otava.
- Auer, Ilkka & Jokinen Antti 2014: *Sammon ryöstö*. Helsinki: Otava.
- Bagge, Tapani 2000: *Otto ja Plejadien lähettiläs*. Helsinki: Tammi.
- Bock, Ior ja Javanainen, Juha 1996: *Bockin perheen saaga: Väinämöisen mytologia*. Helsinki: Synchronicity Publications.
- Circle. Amorphis 2013. Nuclear Blast.
- de Camp, L. Sprague ja Pratt, Flecher 1988 : *Käärmeaita (The Wall of Serpents 1953 ja The Green Magician 1954)*. Suom. Jyri-Pekka Järvinen. Helsinki: Jalava.
- Elmgren-Heinonen, Tuomi 1946: *Lasten satu-Kalevala*. Kuvittanut Kirsti Gallen-Kallela. WSOY, Helsinki.
- Ervast, Pekka 1916: *Kalevalan avain*. Teosofinen Kirjakauppa ja Kustannusliike.
- Final Fantasy XI*. Konsoliroolipeli. Square Enix, 2002.
- Gene 2009: *Kullervo*. Helsinki: Like.
- Haavikko, Paavo 1974: *Kaksikymmentä ja yksi*. Helsinki: Otava.
- Haavikko, Paavo 1982: *Kullervon tarina*. Helsinki: Otava.
- Haavikko, Paavo 2010/1982: *Rauta-aika*. Porvoo: WSOY. (1.p Otava.)
- Haavio, Martti 1966: *Kalevalan tarinat*. Kuvittanut Alexander Lindeberg. WSOY.
- Haila, V. A. 1950: *Sammon tarina*. Kuvittanut Erkki Tanntu. Helsinki: Otava.
- Hakkarainen, Petteri 2004: *Väinämöinen, vanhana syntynyt*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Hammerheart*. Bathory 1989/1990. Noise Records.
- Havaste, Paula 2003: *Kymmenen onnen Anna*. Helsinki: Gummerus.
- Heikkilä, Mervi 2015: *Louhen liitto*. Louhen liitto 1. Vaasa: Haamu.
- Heikkilä, Mervi 2016: *Tuonella kulkijat*. Louhen liitto 2. Vaasa: Haamu.
- Heikkilä, Mervi 2017: *Pohjolan porteilla*. Louhen liitto 3. Vaasa: Haamu.
- Heikkilä, Timo 1995: *Kullervon suku. Erään mielenmaiseman vaiheet*. Vihreä sivistysliitto.
- Heikkilä, Timo 1999: *Kalevalan metafysiikka ja fysiikka*. Helsinki: Like.
- Heikkilä, Timo 2004: *Aurinkolaiva. Lemminkäisen myytti ja Ritvalan kultti*. Helsinki: Basam Books.
- Hietikko, Harri V. 2005: *Roger Repo ja tuonen väki*. Tampere: Sanasato.
- Hiltunen, Petri 2001–2008: Väinämöisen paluu -sarja. *Väinämöisen paluu (2001), Tervetuloa*

- muukalainen (2001), *Itku markkinoilla* (2002), *Kehitys kehittyy* (2003), *Läpi harmaan kiven* (2004), *Vaaksa vaaraan* (2005), *Se koira älähtää...* (2006), *Suo siellä...* (2007) ja *Joka vanhoja muistaa...* (2008). Helsinki: Jalava.
- Hiltunen, Petri 2014: Väinämöisen paluu -sarjan uudet osat: *Väinämöinen: tietäjä tien päällä* (2014) ja *Väinämöinen Hollywoodin lumoissa* (2014). Helsinki: Arktinen Banaani.
- Hirvonen, Hannu 2002: *Karvat ja kaikki*. Helsinki: Tammi.
- Huitula, Kristian 1998: *Kalevala*. Omakustanne.
- Huitula, Kristian 2000: *Kalevala II*. Omakustanne.
- Hurme, Juha, Salo, Elli, Rapia, Kari ja Luhtavaara Miira (toim.) 2020: *Väinämöinen, Väinämöinen, Zäinämöinen*. Helsinki: Teos.
- Huunonen Seppo 2004: *Uuden laulun Kalevala. Mythologia Fennica Epos*. Helsinki: Kalevalaisen kulttuurin liitto.
- Huunonen, Seppo 2004: *Uuden laulun Kalevala. Mythologia Fennica Epos*. Kalevalaisen Kulttuurin Liitto.
- Infamy 2006: *Vesi oli mustaa*. Helsinki: Otava.
- Jyrkäs, Juha 2014: *Ouramoinen, eli sankarirunoelma ajalta ennen ajan alkua*. Helsinki: Salakirjat.
- Jyrkäs, Juha 2015: *Uniaika, eli kertomus jumalista, käärmeistä ja ihmisistä*. Helsinki: Salakirjat.
- Jyrkäs, Juha 2016: *Rutaimo, eli tarina hyvän ja pahan välisestä taistelusta*. Helsinki: Salakirjat.
- Kainulainen Pekka 2017: *Taivaan rumpu*. Helsinki: Like.
- Kalliomäki, Tuula 1984: *Kuinka Sepontyttö vapautti taivaanvalot*. Helsinki: Sanoma, Lasten oma kirjakerho.
- Kamula, Mikko 2019: *Tuonela*. Helsinki: Gummerus.
- Karppi, Mikko 2007: *Väinämöisen vyö*. Helsinki: Tammi.
- Kleemola, Elma 2003: *Kalevalaa laitla murttel*. Laitila: Kalevanpojan kulttuuriseura Untamala ry.
- Kontio, Tomi 2002: *Austraasian viimeiset lapset*. Helsinki: Tammi.
- Konttinen, Aili 1958–1966: *Lasten kultainen Kalevala*. (1. *Väinämöisen seikkailuja* (1958); 2. *Pohjan neidin kosijat* (1960); 3. *Lemminkäisen seikkailuja* (1960); 4. *Lemminkäinen ja Pohjolan väki* (1961); 5. *Kullervon tarina* (1966)). Porvoo: WSOY.
- Korpinen, Tuulikki 1986: *Kalevalainen jumalten maailma*. Helsinki: Tuulikki Korpinen.
- Korte, Irma 2007: *Samaanin sampo*. Espoo: Nemora kustannus.
- Koskinen, JP 2018: *Kalevanpoikien kronikka*. Helsinki: WSOY.
- Kouvola, Karolina 2021: *Pohjolan jumalattaret*. Kuvitus Apila Pepita. Helsinki: SKS.
- Kumpulainen, Annikki 2002: *Kalevalan kanteleensoitto aikamme uuden luonnonvoiman kuvaajana*. Tampere: Kristosofinen kirjallisuusseura ry.
- Kunnas, Mauri 1992: *Koirien Kalevala*. Helsinki; Otava.
- Kuusi, Sakari 1937: *Kalevala kansakouluja varten*. Gummerus.
- Lehmonen, Matti 1999: *Kalevala savon kielellä*. Jyväskylä: Atena.
- Leinonen, Anne 2015. *Vaskinainen*. Tampere: Osuuskumma.
- Lius, Tuomas 2006: *Jadesoturi Sangfu*. Helsinki: Like.
- Luukkonen, Marja 2002: *Kivi joka tahtoi takaisin järveen*. Helsinki: Tammi.
- Lönnrot, Elias 1849: *Kalevala*. <http://nebu.finlit.fi/kalevala/index.php?m=1&l=1>
- Makkonen, Sami 2019: *Kalevala*. Helsinki: Otava.
- Makkonen, Sami 2020: *Kalevala. Sampo*. Helsinki: Otava.
- Malinen Anna 2018: *Hämärikkö*. Helsinki: Aarni.
- Manala*. Korpiklaani 2012. Nuclear Blast.
- Mikkola, Inkeri 2009: *Kalevala yleiskielelle käännettynä*. Nakkila: Sanasiivet.
- Mäkelä, Hannu 1989: *Moinen mies*. Helsinki: Otava.
- Mäkinen, Kirsti 2002: *Suomen lasten Kalevala*. Kuvittanut Pirkko-Liisa Surojegin Otava, Helsinki.
- Nelimarkka, Riitta 1973: *Sammon ryöstö*. Helsinki: Gummerus.
- Nieminen, Kai 1999: *Kalevala 1999*. Helsinki: SKS.
- Nygren Leo 2005: *Lemminkäisen ja Suomettaren häät Valhallassa*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 1998: *Arge ja Opis, Pohjolan neidot papittarina Kreikassa 3300 vuotta sitten*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2000: *The Master Plan*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2001: *Pukki Lemminkäisen munat, avaimet paratiisiin*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2002: *Suomen muinaishistorian tar-i-noita tieteellisten tutkimusten, paikannimien, vanhojen tarinoiden, Kieli-arkeologian ja Bockin saagan mukaan*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2007: *Robert Wilhelm Ekmanin maalauksen Väinämöisen soitto (oik. "Lemminkäisen häät") salaperäinen historia, tarina ja henkilöt Kalevalan Ior Bockin mukaan*. Helsinki: Leo Nygren.
- Ojanen Eero 2020: *Kalevalan taruolennot*. Kuvittanut Anne Muhonen. Helsinki: Minerva.
- Ojanen, Eero 2020: *Kalevalan myyttiset olennot*. Helsinki: Minerva.
- Ollus, Mikko 1989: *Väinämöisen juuret*. Helsinki: Kustannus Oy Dekadi.
- Paasilinna, Arto 1996: *Lentävä kirvesmies*. Porvoo: WSOY.
- Paksuniemi, Petteri 2003: *Maaailman napa*. Helsinki: Tammi.
- Parkkinen, Jukka 1996: *Vanhan kulttuurin kurssi*. Porvoo: WSOY.
- Parvela, Timo 2007: *Tuliterä*. Sammon vartijat 1. Helsinki, Tammi.
- Parvela, Timo 2008: *Tiera*. Sammon vartijat 2. Helsinki, Tammi.
- Parvela, Timo 2009: *Louhi*. Sammon vartijat 3. Helsinki, Tammi.
- Peltoniemi, Sari 2001: *Hirvi*. Helsinki: Tammi.
- Piekkola, Hannu 2011: *Kalevala, matkaopas tähtiin*. Helsinki: Hereticum.
- Pottonen, Risto 2009: *Kalevala suomeksi*. Helsinki: BoD.
- Raassina, Marko 2015: *Kalevala*. Helsinki: Arktinen banaani.
- Raassina, Marko 2016: *Kullervo*. Helsinki: Arktinen banaani.
- Rajala, Pertti 1993: *Väinämöinen*. Selkokirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Rajala, Pertti 1995: *Lemminkäinen*. Selkokirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Rajala, Pertti 1999: *Kalevala*. Selkokirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Rantamäki, Anja 2015: *Slangi-Kalevala*, osa I. http://stadinslangi.fi/wordpress/?page_id=2336. (Tark. 21.1.2022.)
- Rinne, Juho 2022: *Anateema*. Omakustanne.
- Rintala, Aulis 2000: *Kullervo pohojalaan*. Jyväskylä: Atena.
- Rintala, Aulis 2006: *Kalevala nykysuomeksi*. Tampere: Pilot-kustannus.
- Rintala, Aulis 2008: *Kalevala eteläpohjalaisella murteella*. Tampere: Lumo.
- Rintala, Aulis 2010: *Satuvaari Väinämöinen kertoo lapsille tarinoita*. Nakkila: Sanasiivet.

- Rosa, Don 1999: *Sammon salaisuus ja muita Don Rosan parhaita*. Helsinki: Helsinki Media.
- Ruusuvuori, Juha 1999: *Lemminkäisen laulu*. Porvoo: WSOY.
- Ruusuvuori, Juha 2001: *Jurmo*. Porvoo: WSOY.
- Salminen, Arto 2005: *Kalavale. Kansalliseepos*. Helsinki: WSOY.
- Santavuori, Risto 2001: *Loitsu. Kalevalan avain*. (Jyväskylä): Sanlai-suggestiotekniikka Oy.
- Silent waters*. Amorphis 2007. Nuclear Blast.
- Simukka, Salla ja Kolu, Siri (toim.) 2021: *Satalatva. Kalevala uusin silmin*. Helsinki: Tammi.
- Sinisalo, Johanna 2000: *Ennen päivänlaskua ei voi*. Helsinki: Tammi.
- Sinisalo, Johanna 2003: *Sankarit*. Helsinki: Tammi.
- Skyforger*, Amorphis 2009. Nuclear Blast.
- Susanna Salo 2017: *Ukon pakka – Kalevalainen tarot*. Helsinki: Salakirjat.
- Tales from the Thousand Lakes*. Amorphis 1994. Relapse Records.
- Tammi, Jari 2002: *Kalevan solki*. Forssa: Kuippana.
- The Beginning of Times*. Amorphis 2011. Nuclear Blast.
- Tolkien, J. R. R. 1973: *Lohikäärmevuori eli erään hoppelin matka sinne ja takaisin*. (*The Hobbit, or, There and Back Again*, 1937, suom. Risto Pitkänen 1973.) Helsinki: Tammi.
- Tolkien, J. R. R. 1973–1975: *Taru Sormusten herrasta* -trilogia. (*The Fellowship of the Ring*, 1954, suom. Sormuksen ritarit 1973. Suom. Kersti Juva ja Eila Pennanen. *The Two Towers*, 1954, suom. Kaksi tornia 1974. Suom. Kersti Juva ja Eila Pennanen. *The Return of the King*, 1955, suom. Kuninkaan paluu 1975. Suom. Kersti Juva.) Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J. R. R. 1979: *Silmarillion*. (*Silmarillion* 1977, suom. Panu Pekkanen.) Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J. R. R. 1985: *Hobitti eli sinne ja takaisin*. (*The Hobbit, or, There and Back Again*, 1937, suom. Kersti Juva ja Panu Pekkanen.) Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J. R. R. 2016: *Kullervon tarina*. (*The Story of Kullervo*, 2015, suom. Kersti Juva, Jaakko Kankaanpää ja Alice Martin.) Helsinki: WSOY.
- Tri-logy*. Kingston Wall 1994. Trinity.
- Under the Red Cloud*. Amorphis 2015. Nuclear Blast.
- Vilén, Seija 2012: *Pohjan akka*. Helsinki: Avain.
- Virtanen, Pertti 2008: *Finix, liekkisiipinen ja myyttien alkukoti*. Tampere: Sanasato Oy.

Kirjallisuus:

Lyhenteet:

SKS Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

SKTS Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura

THPTS Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura

- Aarnipuu, Petja 2012: ”Omituinen tunne valtaa mielen”. – Petja Aarnipuu (toim.) *Kalevala maailmalla. Kalevalan käännosten kulttuurihistoriaa*. Helsinki: SKS, 8–13.
- Ahola, Elli-Mari 2018: Kertoja ja sisäistekijä maailmanrakentajina Jari Tammen Kalevala-muunnelmaraamassa *Kalevan solki. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/18, 58–75.

- Ahola, Elli-Mari 2020: Kansalliseepos fantasian ja arkimaailman välillä. Kalevala-muunnelmien maailmat 2000-luvulla. – Ulla Piela ja Petja Kauppi (toim.) Tuolla puolen, siellä jossain. Käsityksiä kuvitteellisista maailmoista. Helsinki: SKS, 147–166.
- Ahola, Elli-Mari 2021a: Metalepsis horjuttaa ja sisäistekijä vakauttaa kerronnan ja tarinomaailman rakenteita Kalevala-muunnelmassa Pohjan akka. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2021, 6–21.
- Ahola, Elli-Mari 2021b: Viisinkertainen Kalevala yksissä kansissa – viittausten kerrostuminen romaanissa Väinämöisen vyö. *Sananjalka* 2021, 173–192.
- Ahola, Elli-Mari 2021c: Kalevalat, joita ei koottukaan kansanrunoudesta. Eepoksen syntyhistorian muokkaaminen 2000-luvun muunnelmaraamien tarinomaailmoissa. *Elore* 2/2021, 6–25. <https://journal.fi/elore/article/view/109697/66974>.
- Alanko, Aki 2008: Kalevalaa 2000-luvulla. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS, 498–499.
- Alhoniemi, Pirkko 1983: Mihän Väinämöistä ja Lemminkäistä on käytetty? Kalevalan pohjalta kaunokirjallisiin ratkaisuihin. – Pirkko Alhoniemi, Irmeli Niemi, Liisi Huhtala ja Päivi Lappalainen (toim.) *Myytit ja runon arki. Kerttu Saarenheimon juhlakirja*. Turku: Turun yliopisto.
- Alhoniemi, Pirkko 1984: Metsän peikko vai katastrofi-ihminen? Kullervon linjaa Kivestä Haavikkoon. *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja* 37 (1984), 145–158.
- Alhoniemi, Pirkko 1985, Modern Finnish Literature from Kalevala and Kanteletar Sources. *World Literature Today*. A Literary Quarterly of the University of Oklahoma. 2 (59) 1985.
- Alhoniemi, Pirkko 1987: Kalevalan vastaanotto ja taiteellinen omaksunta. – Lauri Honko (toim.) *Kalevala ja maailman eepokset*. Kalevalaseuran vuosikirja 65. Helsinki: SKS, 171–180.
- Alhoniemi, Pirkko 1993: Yhdestä moneksi. Eino Leinon Väinämöis-variaatiot. – Minna Toikka (toim.) *Nykyajan kynnyksellä. Kirjoituksia suomalaisen kirjallisuuden modernisaatiosta*. Turku: Turun yliopisto.
- Alhoniemi, Pirkko 2000: Miten suomalaiset kirjailijat ovat kohdelleet Kalevalan sankareita? Kuvauslinjaa Kivestä Haavikkoon. – Niina Roininen (toim.) *Viimeinen Väinämöinen. Näkökulmia kansalliseepokseen*. Turku: Kirja-Aurora, 110–123.
- Allen, Graham 2003: *Intertextuality*. London and New York: Routledge.
- Anttonen, Pertti 1999a: Suomalaisen eepoksen synty. – Pertti Anttonen ja Matti Kuusi: *Kalevala-lipas*. Uusi laitos. Helsinki: SKS, 67–79.
- Anttonen, Pertti 1999b: Kalevala taiteissa. – Pertti Anttonen ja Matti Kuusi: *Kalevala-lipas*. Uusi laitos. Helsinki: SKS, 167–235.
- Anttonen, Pertti 2005: *Tradition through Modernity. Postmodern and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Studia Fennica Folkloristica 15. Helsinki: SKS.
- Anttonen, Pertti 2009: Kulttuurin, perinteen ja perinnön kysymyksiä. *Elore* 1/ 2009. <https://journal.fi/elore/article/view/78777/39678>.
- Apo, Satu 1995: *Naisen väki*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo, Satu 2004: Laulaen vai kirjallisesti luoden? – Anna-Leena Siikala, Lauri Harvilahti ja Senni Timonen (toim.) *Kalevala ja laulettu runo*. Helsinki: SKS, 273–298.
- Apo, Satu 2008: Kansanrunouden tutkijat Kalevalan kriitikkoina. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS, 360–379.

- Apo, Satu 2012: Satugenre kirjallisuudentutkimuksen ja folkloristiikan riitamaana. *Elore* 2/2012, 17–29. <https://journal.fi/elore/article/view/79013>.
- Apo, Satu 2019: Tapaus Lumikki: kaunokirjallisesta fantasiakertomuksesta tulee kansansatu. – Hämäläinen, Niina, Hanna Karhu ja Silja Vuorikuru (toim.). *Satuperinteestä nykyrunoon. Suullisen perinteen ja kirjallisuuden yhteyksiä*. Helsinki: SKS, 81–109.
- Asplund Ingemark, Camilla 2004: *The Genre of Trolls. The Case of a Finland-Swedish Folk Belief Tradition*. Åbo: Åbo Akademi.
- Attebery, Brian 2014: *Stories about Stories. Fantasy and the Remaking of Myth*. New York: Oxford University Press.
- Bacchilega, Cristina 2013: *Fairy Tales Transformed? Twenty-First-Century Adaptations and the Politics of Wonder*. Detroit: Wayne State University.
- Bahtin, Mihail 2002: *François Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru*. Helsinki: Like.
- Barthes, Roland 1974: *S/Z. An essay*. New York: Hill and Wang.
- Barthes, Roland 1994: *Mytologioita*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bates, Brian 2002: *The Real Middle-Earth. Magic and Mystery in the Dark Ages*. London: Sidgwick & Jackson.
- Battarbee, Keith (ed.) 1993: *Scholarship & Fantasy: Proceedings of The Tolkien Phenomenon*. Turku: University of Turku.
- Bendix, Regina 1997: *In Search of Authenticity: the Formation of Folklore Studies*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Carlson, Jöns 2008: Kalevalan salainen oppi. – Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen (toim.), *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS, 416–425.
- de Caro, Frank & Jordan, Rosan Augusta 2004: *Re-Situating Folklore. Folk Contexts and Twentieth-Century Literature and Art*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Dorson, Richard 1957: The identification of Folklore in American Literature. *Journal of American Folklore*. 1957, vol 70, 1–8.
- DuBois, Thomas 1995: *Finnish folk poetry and the Kalevala*. New York: Garland.
- Dundes, Alan 1965: *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall.
- Dyer, Richard 2002: *Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa*. Tampere: Vastapaino.
- Eco, Umberto 1985: *Reflections on 'The name of the rose'*. London: Secker & Warburg.
- Enges, Pasi 2000: Historiaa vai mytologiaa? Kalevalan tulkintoja eepoksen ilmestymisestä kansanrunoustieteen syntyyn. – Niina Roininen (toim.) *Viimeinen Väinämöinen. Näkökulmia kansalliseepokseen*. Turku: Kirja-Aurora, 70–88
- Eriksson, Bo 2007: *Tusen år av fantasy. Resan till Mordor*. Lund: Historiska Media.
- Erl, Astrid 2011: *Memory in culture*. New York, London: Palgrave Macmillan.
- Fimi, Dimitra 2017: *Celtic Myth in Contemporary Children's Fantasy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fimi, Dimitra 2009: *Tolkien, Race, and Cultural History. From Fairies to Hobbits*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fingerroos, Outi, Hämäläinen, Niina ja Savolainen, Ulla 2020: Mikä vernakulaari? *Elore* 1/2020. <https://journal.fi/elore/article/view/95523/54042>
- Foster, Michael Dylan 2016: Introduction. The Challenge of Folkloresque. – Foster, Michael Dylan & Tolbert, Jeffrey A. (ed.) *The Folkloresque: Reframing Folklore in a Popular Culture World*. Utah State University Press. eBook, 3–33.
- Fromm, Hans 1987: *Esseitä Kalevalasta*. Helsinki: SKS.
- Genette, Gérard 1997a: *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Genette, Gérard 1997b: *Paratexts. Thresholds of interpretation*. New York: Cambridge university press.
- Gottelier, Lena 2017: Erityinen paikallisuus, yhteinen tulevaisuus. Etnofuturismi suomalaisessa nykyrunoudessa. *Avain* 2/2017, 25–44.
- Gottelier, Lena 2019a: Näkökulmia nykyrunouden yhteisöllisyyteen. Juha Jyrkkään Ouramoinen ja Johanna Venhon Yhtä juhlaa. *Sananjalka* 61, 223–242.
- Gottelier, Lena 2019b: *Uuden laulun aika. Suomenkielisen nykyrunouden yhteydet ja erot kansanrunoustraditioon*. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7946-2>.
- Haapoja, Heidi 2017: *Ennen saatuja sanoja. Menneisyys, nykyisyys ja kalevalamittainen runolaulu nykyaikamusiikin kentällä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Haavio, Martti 1949: Suomalaisen sankarirunouden luonne. – F. A. Heporauta (toim.) *Kalevala, kansallinen aarre. Kirjoitelmia kansalliseepoksen vaiheilta* Porvoo: WSOY, 24–36.
- Hagner, Minna 2000: Turun romantikot ”kalevalaista” kansaa etsimässä. – Niina Roininen (toim.) *Viimeinen Väinämöinen. Näkökulmia kansalliseepokseen*. Turku: Kirja-Aurora, 52–67.
- Hakamies, Pekka 2021: Suomalaisen folkloristiikan ideologisen reflektion alkua. William A. Wilsonin teoksen *Kalevala ja kansallisuusaate* vastaanotto Suomessa. – Niina Hämäläinen ja Petja Kauppi (toim.) *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*. Kalevalaseuran vuosikirja 100. Helsinki: SKS, 113–131.
- Hautala, Jouko 1954: *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Helsinki: SKS.
- Hedberg, Sini-Meri 2002: *Venehellä vaskisella, kuutilla kuparisella. A. W. Yrjänän rocklyriikan intertekstuaaliset yhteydet Kalevalaan ja samanisiin*. Pro gradu -tutkielma, kirjallisuustiede. Turku: Turun yliopisto.
- Heikkilä, Tuomas 2022: *Lalli. Kansallismurhaajan muotokuva*. Helsinki: Tammi.
- Heimo, Anne 2018: Mitä on suullinen perinne? SKS, Vähäisiä lisiä 2.2.2018. <http://neba.finlit.fi/blogi/mita-on-suullinen-perinne>. (Tark. 21.1.2022.)
- Heimo, Anne 2021: Folklore ja muistaminen vernakulaarina toimintana. *Elore* 1/2021. 84–86. <https://journal.fi/elore/article/view/107994/64236>
- Heinonen, Mari 2005: Intertekstuaalisuus Johanna Sinisalon romaanissa *Ennen päivänlaskua ei voi*. – Yrjö Heinonen, Leena Kirstinä ja Urpo Kovala (toim.) *Ilmaisun murroksia vuosituhannen vaihteen suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki: SKS, 69–86.
- Helms, Randel 1975: *Tolkien's World*. London: Thames and Hudson.
- Hintikka, Tami 2011: *Kansanuskon ilmentymät Korpiklaani-yhtyeen sanoituksissa*. Pro gradu -tutkielma, uskontotiede. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Honko, Lauri 1981: *Uskontotieteen näkökulmia*. Porvoo: WSOY.
- Honko, Lauri 1990: Folkloreprosessi. *Sananjalka* 32, 93–121.
- Hovi, Tuomas 2009: Kulttuuriperintö ja Dracula-turismi. *Elore* 1/2009, 1–16. <https://journal.fi/elore/article/view/78778/39679>
- Hovi, Tuomas 2014: *Heritage through Fiction. Dracula Tourism in Romania*. Turku: University of Turku.

- Hutcheon, Linda 1989: *The Politics of Postmodernism*. London: Routledge.
- Hutcheon, Linda 2006: *A Theory of Adaptation*. New York, London: Routledge.
- Hynninen, Anna 2017: *Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerran variaatio ja toimijuusaktiivikertojan muistelukerronnassa*. Turku: Turun yliopisto.
- Hämäläinen, Niina 2012: *Yhteinen perhe, jaetut tunteet. Lyyrisen kansanrunon tekstualisoinnin ja artikuloinnin tapoja Kalevalassa*. Turku: Turun yliopisto.
- Hämäläinen, Niina, Reeta Holopainen, Marika Luhtala, Juhana Saarelainen ja Venla Sykäri 2019: *Avoim Kalevala I. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio*. Helsinki: SKS.
- Hämäläinen, Niina, Hanna Karhu ja Silja Vuorikuru 2019: Suullisen perinteen ja kirjallisuuden rajoilla. – Hämäläinen, Niina, Hanna Karhu ja Silja Vuorikuru (toim.). *Satuperinteestä nykyrunoon. Suullisen perinteen ja kirjallisuuden yhteyksiä*. Helsinki: SKS, 21–50.
- Hämäläinen, Niina, Marika Luhtala, Juhana Saarelainen ja Venla Sykäri 2020: *Avoim Kalevala II. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio*. Helsinki: SKS.
- Hänninen, Ville 2013: “Tuntuu kuin olisin tullut takaisin kotiin” Sarjakuvakeskus. <https://sarjakuvakeskus/blogi/429-tuntuu-kuin-olis-in-tullut-takaisin-kotiin> (Tark. 21.1.2022.)
- Ibsch, Elrud 1997. The Refutation of Truth Claims. – *International Postmodernism. Theory and Literary Practice*. Toim. Hans Bertens ja Douwe Fokkema. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 265–272.
- Immonen, Kari, Kallioniemi, Kari, Kärki, Kimi, Laine, Kimmo, Salmi Hannu 2008: Kalevalasta populaarikulttuuriin. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS, 448–500.
- Jokinen, Heikki 2004: *Sata sarjakuvaa*. Helsinki: Tammi.
- Järvinen, Irma-Riitta 1982: Joel Lehtosen Tarulinnankansansatulähteet. – *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 34*. Helsinki, SKS, 89–111.
- Järvinen, Irma-Riitta 2006: Saatteeksi. – Lauri Simonsuuri. *Kansa tarinoi. Tutkielmia kansantarinoiden salaperäisestä maailmasta*. Helsinki: SKS, 6–8.
- Järvinen Irma-Riitta 2008: Kalevalan lyhennelmät ja mukaelmat. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS, 408–413.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1988: *Kertomus ja kerronta*. Helsinki, SKS.
- Kajanto, Iiro 1985: Johdanto. – Elias Lönnrot: *Väinämöinen, muinaissuomalaisten jumala*. Helsinki: SKS, 5–32.
- Kallio, Kati 2013: *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa*. Helsinki: SKS.
- Karhu, Eino 2002: *Kansakuntaa luomassa. Elias Lönnrotin elämä ja merkitys*. Kuhmo: Juminkeko.
- Kaukonen, Väinö 1979: *Lönnrot ja Kalevala*. Helsinki: SKS.
- Kaukonen, Väinö 1986: Kalevala ja kansallinen herätys. – *Kirjokannesta kipinä. Kalevalan juhlavuoden satoa*. Kalevalaseuran vuosikirja 66. Helsinki: SKS, 22–25.
- Kaukonen, Väinö 1988: *Kalevala Lönnrotin runoelmana II. Tosiasioita ja kuvitelmia*. Snellman-instituutin julkaisuja 7. Kuopio: Kustannuskiila oy.
- Klinkmann, Sven-Erik 2002a: Theorizing Popular Imagination. – Sven-Erik Klinkmann (ed.) *Popular Imagination. Essays on Fantasy and Cultural Practice*. Turku: Nordic Network of Folklore, 51–86.
- Klinkmann, Sven-Erik 2002b: *Populär fantasier från Diana till Bayou Coutry*. Vasa: Scriptum.
- Knuuttila, Seppo 1994: *Tyhmän kansan teoria*. Helsinki: SKS.
- Knuuttila, Seppo 1999: Sankarien varjot. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Tarja Kupiainen (toim.) *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Helsinki, SKS, 10–24.
- Knuuttila, Seppo 2008: Muita Kalevaloita – kuvitelmia ja kilpailijoita. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS, 382–399.
- Kocher, Paul H. 1989: *Tolkiens sagovärld. En vägledning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Kokkinen, Nina 2019: *Totuudenetsijät. Vuosisadanvaihteen okkulttuuri ja moderni henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Kokkinen, Nina ja Tiina Mahlamäki 2020: Näkökulmia esoteerisuuteen ja okkulttiin. – Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 11–29.
- Kontturi, Katja 2014: *Ankkalimna – portti kahden maailman välillä. Don Rosan Disney-sarjakuvat postmodernina fantasiana*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5985-2>.
- Koroinen, Kertu 2013: *Kalevalan vaikutus suomalaiseen rock- ja metallimusiikkiin*. Tarton yliopisto. Virolaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Suomalais-ugrialaisten kielten osasto. Bakalaureus-tutkielma.
- Korpua, Jyrki 2015: *Constructive Mythopoeitics in J. R. R. Tolkien's Legendarium*. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526209289.pdf>
- Korpua, Jyrki 2016: *Alussa oli Sana. Raamattu ja kirjallisuus*. Helsinki: Avain.
- Korpua, Jyrki 2017: *Lajivirren laulamaa. Kalevala ja kirjallisuus*. Helsinki: Avain.
- Koski, Kaarina 2011: Mediakulttuurin murros, Youtube ja folklore. *Elore* 1/2011, 14–27. <https://journal.fi/elore/article/view/78918/39820>.
- Koskinen, Inkeri 2015: *Villi Suomen historia. Välimeren Väinämöisestä Äijäkupittaaan pyramideihin*. Helsinki: Tammi.
- Kristeva, Julia 1980: Word, Dialogue, and Novel. – *Desire in language. A Semiotic Approach to Literature and Art*. Oxford: Basil Blackwell.
- Krohn, Julius 1885: *Suomalaisen kirjallisuuden historia. Ensimmäinen osa: Kalevala*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Krohn, Kaarle 2008 (1915): *Suomalaisten runojen uskonto*. Suomen suvun uskonnot I. Helsinki: Salakirjat.
- Kukkonen, Jukka 1975: Talonpoikaisrunoilijat: perinteentaitajia ja propagandisteja 1800-luvulta. – Jukka Kukkonen ja Hannes Sihvo (toim.) *Wäinämöisen weljenpojat*. Kalevalaseuran vuosikirja 55. Porvoo: WSOY, 7–25.
- Kukkonen, Karin 2010: *Storytelling Beyond Postmodernism. Fables and the Fairy Tale*. Tampere: Tampere University Press.
- Kupiainen, Tarja 2004: *Kertovan kansanrunouden nuori nainen ja nuori mies*. Helsinki: SKS.
- Kurko, Antti 2021: Suomalaisten suhde Karjalaan on täynnä eksotisointia ja sortoa. *Voima* 2021. https://voima.fi/artikkeli/2021/suomalaisten-suhde-karjalaan-on-taynna-eksotisointia-ja-sortoa-tiktok-aktivisti-maura-hakki-kamppailee-kansansa-sailymisen-puolesta/?fbclid=IwAR2qX285CR3IEO3qkPn57NZB8DUhcwXlNUdNudW_Yd6vu4UsihUbsew_7x0&cn-reloaded=1. (Tark. 21.1.2022.)

- Kuusi, Matti 1975: Folklore – poplore. – Seppo Knuutila (toim.) *Aika on aikaa... Tutkielmia poploresta*. Helsinki: Gaudeamus, 9–16.
- Laaksonen, Pekka 2005: Miten Kalevalasta tuli kansalliseepos? – Tero Halonen ja Laura Aro (toim.) *Suomalaisten symbolit*. Jyväskylä: Atena.
- Laaksonen, Teemu 2019: Kalevala oli suomalaisten pääsylippu kanakuntien joukkoon. *Kulttuuricoctail*. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/12/04/amerikkalaistutkija-kalevala-oli-suomalaisten-paasylippu-kansakuntien-joukkoon>. (Tark. 21.1.2022.)
- Laiho (Simonsuuri), Lauri 1939: Raamattu, katekismus ja virsikirja tarinatraditiomme tukena. *Virittäjä* 1939, 68–81.
- Lassila, Tuija 2000: *Kolme Kullervo: Kalevalan Kullervo-runot, Aleksis Kiven Kullervo ja Paavo Haavikon Kullervon tarina*. Pro gradu. Helsingin yliopisto.
- Latvala, Pauliina 2005: *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Helsinki: SKS.
- Laurila, Erkki 1986: Kalevala – kansallisen itsetunnon peruskivi. – *Kirjokannesta kipinä. Kalevalan juhluvuoden satoa*. Kalevalaseuran vuosikirja 66. Helsinki: SKS, 12–16.
- Lehtipuro, Outi 1980: Perinteentutkimus tienhaarassa. – Outi Lehtipuro (toim.) *Perinteentutkimuksen perusteita*. Porvoo: WSOY, 7–18.
- Lehtipuro, Outi 1985: Suomalaisen Kalevala-tutkimuksen suuntaviivoja. Helsinki: Yliopistopaino. Eripainos *Opusculum* 1985, 25–38.
- Lehtipuro, Outi 1986: Kalevala suomalaisessa kulttuurissa. – *Kirjokannesta kipinä. Kalevalan juhluvuoden satoa*. Kalevalaseuran vuosikirja 66. Helsinki: SKS, 32–36.
- Lehtosalo, Heini 2005: *Koiramaiset klassikot: antropomorfismi ja hypertextuaalisuus Mauri Kunnaksen Koirien Kalevalan kuvituksissa*. Pro gradu. Helsingin yliopisto.
- Leppälahti, Merja 2009: Esityksiä Kalevalasta. *Elore* 2/2009, 1–6. http://www.elore.fi/arkisto/2_09/elore2_09.html.
- Leppälahti, Merja 2010: Ei sanat salahan joua. Kalevala suomalaisessa nykykirjallisuudessa // ”Калевала” в контексте региональной и мировой культуры. Материалы международной научной конференции, посвященной 160-летию полного издания ”Калевалы”. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН, 2010. S. 60–67.
- Leppälahti, Merja 2011: Meeting between species. Nonhuman creatures from folklore as characters of fantasy literature. *Traditiones* 3/2011 vol. 40, 169–177.
- Leppälahti, Merja 2012a: Eläviä vainajia, muodonmuutoksia ja muita outoja tapauksia. Kansanperinne taipuu fantasiaksi. *Elore* 2/2012. <https://journal.fi/elore/article/view/79019/39921>
- Leppälahti, Merja 2012b : *Le Kalevala dans la littérature finlandaise contemporaine*. – Martin Carayol (dir.), *Le Fantastique et la science-fiction en Finlande et en Estonie*. Bibliothèque finno-ougrienne. Paris: L'Harmattan, 63–83.
- Leppälahti, Merja 2012c : *Vahvaa väkeä. Kotimaisia uskomus- ja fantasiaolentoja*. Helsinki: Finn Lectura.
- Leppälahti, Merja 2018: From Folklore to Fantasy. The Living Dead, Metamorphoses, and Other Strange Things. *Journal of the Fantastic in the Arts*. Vol 29, no 2/2018, 179–200.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti (toim.) 2021: *Uuden etsijät, salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Helsinki: Teos.
- Lindfors, Antti & Mäkelä Heidi Henriikka 2021: Kalevala Korusta ja kulttuuriperinnön valikoinnista. *Elore* 1/2021, 1–3. <https://journal.fi/elore/article/view/109280/64233>
- Lyytikäinen, Pirjo 1991: Palimpsestit ja kynnystekstit. Tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Ahon Papin rouvan intertekstuaalisuus. – Auli Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus*. Helsinki: SKS, 145–179.
- Löfgren, Jakob 2018: *And Death proclaimed HAPPY HOGSWATCH TO ALL, AND TO ALL A GOOD NIGHT. Intertext and Folklore in Discworld-fandom*. Turku: Åbo Akademi.
- Lönnrot, Elias 1991: Suomalaisten maagisista parannuskeinoista. – Raija Majamaa (toim.) *Elias Lönnrot, Valitut teokset 3: Kirjoitelmia ja lausumia*. Helsinki: SKS, 22–40.
- Lönnrot, Elias 1999 (1835): *Kalevala taikka Vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinoisista ajoista*. Helsinki: SKS.
- Mahlamäki, Tiina ja Kokkinen, Nina (toim.) 2020: *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Makkonen, Anna 1991: Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? – Auli Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus*. Helsinki: SKS, 9–30.
- Malmio, Kristiina 1996: Ketun kertomus. Kulttuurikoodeja, intertekstejä ja arkkitekstejä Hilja Valtosen romaanissa Älä nuolaise ennen kuin tipahtaa. – *Mitä tapahtuu todelle?* Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 49. Helsinki: SKS, 28–47.
- Manlove, Colin 2003: *From Alice to Harry Potter. Children's Fantasy in England*. Christchurch (New Zealand): Cybereditions.
- McKeough, Andreas 2017: *Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallista käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Tampere: THPTS.
- Mustamo, Aila 2016: ”Yö, metsä, aika ennen kristinuskoo”: kotimaan ja kansakunnan representaatiot black metalissa ja folk metalissa Suomessa ja Norjassa. Oulu: Oulun yliopisto.
- Mäkelä, Elli-Mari 2013: *Maailmanrakentaminen kerronnan ja intertekstuaalisuuden näkökulmasta Jari Tammen Kalevala-muunnelmassa Kalevan solki*. Pro gradu. Tampereen yliopisto.
- Mäkelä, Hannu 2013: Vanha mies ja nuori nainen. – Antti Tuuri, Ulla Piela ja Seppo Knuutila (toim.) *Kirjailijoiden Kalevala*. Kalevalaseuran vuosikirja 92. Helsinki: SKS, 171–176.
- Mäkelä, Katja 2019: Akseli Gallen-Kallelan Aino-teokseen liitetyt representaatiot 2010-luvun mediakeskusteluissa. Kandidaatintutkielma, taidehistoria, Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201901281331>
- Nenola, Aili & Timonen, Senni (toim.) 1990: *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Helsinki: SKS.
- Nikkonen, Raimo 1986. Kalevalan sankareita tieteis- ja fantasiakirjallisuudessa. *Kirjokannesta kipinä. Kalevalan juhluvuoden satoa*. Kalevalaseuran vuosikirja 66. Helsinki: SKS, 224–230.
- Nurmi, Mirva 2000: *Koirat Kalevalan kankahilla: kuinka Kalevala uudelleenkirjoitettiin lapsille*. Pro gradu. Tampereen yliopisto.
- Nyqvist, Sanna ja Kauppinen, Antti 2006: Eettistä tulkintaa etsimässä. – Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Helsinki: SKS, 220–240.
- Peltonen, Ulla-Maija 2004: Kalevalan riemuvuoden kilpakeruu ja hyvän kerääjän käsite. – Tuulikki Kurki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: SKS, 199–217.
- Pentikäinen, Johanna 2000: *Myytit ja myyttisyys Paavo Haavikon teoksissa Kaksikymmentä*

- ja yksi, *Rauta-aika ja Kullervon tarina*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-0647-1>.
- Pentikäinen, Juha 1971: *Marina Takalon uskonto*. Uskontoantropologinen tutkimus. Helsinki: SKS.
- Perinteentutkimuksen terminologia. 1996. Moniste. Helsingin yliopisto, folkloristiikan laitos.
- Piela, Ulla, Knuuttila, Seppo ja Kupiainen, Tarja (toim.) 1999: *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Helsinki: SKS.
- Piilola, Tiina 2017: *Kalevalan naiset ja tiedon yöpuoli. Lönnrotin jalanjäljissä kohti Kalevalan naisten tarinoita*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7056-7>.
- Pikkanen, Ilona 2016: ”Rahvaan metelinen mielentila” ja Yrjö Koskisen Nuijasota (1857, 1859) osana kansallista kulttuurista muistia. Irma Sulkunen, Marjaana Niemi ja Sari Katajala-Peltomaa (toim.) *Usko, tiede ja historiankirjoitus*. Helsinki: SKS.
- Pitkälä, Pekka 2010: *Pyramidit, pyhät raamit. Sigurd Wettenhovi-Aspan (1870–1946) näkemykset suomen kielestä ja suomalaisten historiasta*. Pro gradu -tutkielma. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto.
- Pitkäsalo, Eliisa 2009: *Sankareita ja tarinoita. Kalevalaiset henkilöahmot Johanna Sinisalon romaanissa Sankarit*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3786-7>.
- Roberts, Adam C. 1998: *Silk and Potatoes. Contemporary Arthurian Fantasy*. Amsterdam: Radobi.
- Rättyä, Kaisu 2007: *Rajoja kohdaten. Teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaneissa 1980- ja 1990-luvulla*. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti.
- Saarelainen, Juhana 2019: *Runous, tieto ja kansa. Elias Lönnrotin ajattelu ja toiminta aikalaisfilosofian kontekstissa*. Turku: Turun yliopisto.
- Saari, Juhon: *Kuuluisan kuoleman varjo. Miksi Kyllikki Saaren murha ei unohdu?* Helsinki: Gaudeamus.
- Saariluoma, Liisa 2000: Johdanto: myytit klassisessa ja modernissa kirjallisuudessa. – Liisa Saariluoma (toim.) *Keijujen kuningas ja musta Akhilleus. Myytit modernissa kirjallisuudessa*. Helsinki, SKS, 8–57.
- Sagulin, Merja 2010: Jälkiä ajan hiekassa. Kontekstuaalinen tutkimus Daniel Defoen Robinson Crusoen suomenkielisten adaptaatioiden aatteellisista ja kirjallisista traditioista sekä subjektikäsitteistä. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Sallamaa, Kari 2010. Rauta-aika ja kylmät myllyt. Kalevala sanataiteessa vuosina 1972–2009. – Seppo Knuuttila, Ulla Piela ja Lotte Tarkka (toim.) *Kalevalamittaisen runon tulkintoja*. Kalevalaseuran vuosikirja 89. Helsinki: SKS, 355–368.
- Savolainen, Eeva 2006: *Muuttuvat hahmot, vaihtuvat maailmat. Kalevalan henkilöahmojen ja maailmankuvien muunnoksia Jari Tammen Kalevan soljessa ja Johanna Sinisalon Sankareissa*. Pro gradu -tutkielma, Suomen kirjallisuus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Seppä, Tiina 2015: *Kohtaamisia menneen kanssa. Tutkimus kansanrunousaineiston synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista*. Joensuu: SKTS.
- Sepänmaa, Yrjö 2013: Sanojen alinen maailma: Kalevala. – Antti Tuuri, Ulla Piela ja Seppo Knuuttila (toim.) *Kirjailijoiden Kalevala*. Kalevalaseuran vuosikirja 92. Helsinki: SKS, 15–26.
- Siikala, Anna-Leena 1991: Kertomukset, kulttuurinen tieto ja kansanperinne. – Juha Kytömäki (toim.) *Nykyajan sadut. Joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto*. Helsinki: Gaudeamus ja Yleisradio, 47–81.
- Siikala, Anna-Leena 1999: *Suomalainen šamanismi. Mielikuvien historiaa*. Helsinki: SKS. (3.p)
- Siikala, Anna-Leena 2004: Kalevalaisen runon myyttisyys. – Anna-Leena Siikala, Lauri Harvilahti ja Senni Timonen (toim.) *Kalevala ja laulettu runo*. Helsinki: SKS, 17–49.
- Siikala, Anna-Leena 2008: Kalevala myyttisenä historiana. – Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen (toim.), *Kalevalan kulttuurihistoria*. Helsinki: SKS, 296–329.
- Siikala, Anna-Leena 2012: *Itämerensuomalainen mytologia*. Helsinki: SKS.
- Simonsuuri, Kirsti 1994: *Ihmiset ja jumalat*. Helsinki: Kirjapaja.
- Stark, Eija 2011: Köyhyyden perintö - tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuudesta suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa. Helsinki: SKS.
- Stark, Eija 2019: Suullinen kulttuuri ja kirjallinen aineisto. Katsaus folkloristiikan historialliseen itseymmärrykseen. – Hämäläinen, Niina, Hanna Karhu ja Silja Vuorikuru (toim.). *Satuperinteestä nykyrunoon. Suullisen perinteen ja kirjallisuuden yhteyksiä*. Helsinki: SKS, 51–77.
- Stark-Arola, Laura 1998: *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. Helsinki: SKS.
- Stewart, Susan 1979: *Nonsense. Aspects of intertextuality in folklore and literature*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Sulkunen, Irma 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki: SKS.
- Sullivan III, C. W. 2001: Folklore and Fantastic Literature. – *Western Folklore* 4/2001.
- Sullivan III, C. W. 1989: *Welsh Celtic Myth in Modern Fantasy*. New York: Greenwood.
- Syrjänen, Annaliisa 1966: *Kalevala-aiheiset näytelmät Suomen kirjallisuudessa*. Pro gradu. Turku: Turun yliopisto.
- Tarkka, Lotte 1993: Intertextuality, Rhetorics and the Interpretation of Oral Poetry. – Pertti J. Anttonen and Reimund Kvideland (ed.) *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries*. Turku: Nordic Institute of Folklore.
- Tarkka, Lotte 2005: *Rajarahvaan laulut. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Helsinki: SKS.
- Tarkka, Lotte 2015. Mielikuvitus, kansanruno ja tuonpuoleisesta puhuminen. *Elore* 1/2015.
- Tarkka, Lotte & Hämäläinen, Niina 2018: Aino. Väärinkäsitys kolmessa näytöksessä. SKS, Vähäisiä lisiä 28.2.2018. <http://neba.finlit.fi/blogi/aino-vaarinkasitys-kolmessa-naytoksessa>. (Tark. 21.1.2022.)
- Tenhunen, Anna-Liisa 2006: *Itkuvirren kolme elämää*. Helsinki: SKS
- Thomson, Derek 1987: Macphersonin Ossian – runoelman juuret ja eepikon kunnianhimo. – *Kalevala ja maailman eepokset*. Kalevalaseuran vuosikirja 65. Toim. Lauri Honko. Helsinki: SKS, 81–92.
- Timonen, Eija 2004: *Perinne käsikirjoittajan työkaluna. Kansanperinteen transformoituminen eri medioihin käsikirjoittajan näkökulmasta. Tapaustutkimus suomalaisen kansanperinteen muokkaamisesta lapsille ja nuorille*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Timonen, Senni 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: SKS.
- Tieteen termipankki, kirjallisuudentutkimus: intertekstuaalisuus. <https://tieteentermipankki>.

- fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:intertekstuaalisuus. (Tark. 21.1.2022.)
Tieteen termipankki: kirjallisuudentutkimus: adaptaatio. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:adaptaatio>. (Tark. 21.1.2022.)
Tolkien, J. R. R. 2002: *Puu ja lehti*. Helsinki: WSOY.
Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2002: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
Tuominen, Leila 1989: *Kalevalan Louhi ja Louhi-hahmo Kalevalan jälkeisessä kirjallisuudessa*. Pro gradu. Tampere: Tampereen yliopisto.
Tuuri, Antti, Piela, Ulla ja Knuutila, Seppo (toim.) 2013: *Kirjailijoiden Kalevala*. Kalevalaseuran vuosikirja 92. Helsinki: SKS.
Ukkonen, Taina 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: SKS.
Vakimo, Sinikka 1999: Louhi – sopimaton nainen? – Piela, Ulla, Knuutila, Seppo ja Kupiainen, Tarja (toim.) *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Helsinki: SKS.
Vakimo, Sinikka 2001: *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntähtäyksistä*. Helsinki: SKS.
Valo, Outi 2022: *Kansanmusiikin keruu ja kansallinen katse. Erkki Ala-Kömmän tallennustyö toisen tasavallan Suomessa vuosina 1941–1974*. Tampere: Tampereen yliopisto. [https://URN:ISBN:978-952-03-2318-9](https://urn:isbn:978-952-03-2318-9).
Vapriikki 2019. <https://www.vapriikki.fi/nayttelyt/pelien-kalevala/> (Tark. 21.1.2022.)
Wienker-Piepho, Sabine 2004: Kansantarinat ja folklore fantasia maaperänä. – *Fantasian monet maailmat*. Toim. Kristian Blomberg, Irma Hirsjärvi ja Urpo Kovala. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
Wilson, William 1985: *Kalevala ja kansallisuusaate*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.
Virtanen, Lea 1980: Perinteen yhteisöllisyys. – Outi Lehtipuro (toim.) *Perinteentutkimuksen perusteita*. Porvoo: WSOY.
Virtanen, Lea 1999: *Suomalainen kansanperinne*. Helsinki: SKS.
Wolf-Knuts, Ulrika 1991: *Människan och djävulen. En studie kring form, motiv och funktion i folklig tradition*. Åbo: Åbo Akademis forlag.
Wolf-Knuts, Ulrika 2000: Folkloristikens folk. – Derek Fewster (red.) *Folket. Studier I olika vetenskapens syn på begreppet folk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 125–136.
Zipes, Jack 1997: *Happily Ever After: Fairy Tales, Children, and the Culture Industry*. New York and London: Routledge.

Artikkelit:

Leppälahti, Merja 2015: Culture heritage in picture books. Mauri Kunnas's Doghill and Canine Kalevala. *Libri & Liberi* vol. 4, issue 1 for 2015, 103–120.

Leppälahti, Merja 2015: Myyttisestä fantasiaksi. Etsivät matkalla Pohjolaan. *Fafnir* 4/2015, 42–53.

Leppälahti, Merja 2016: Kalevalan nainen kulttuurisena mielikuvana. Ainon ja Louhen representaatioita 2000-luvun kaunokirjallisuudessa. *Sukupuolentutkimus* 1/2016, 35–46.

Leppälahti, Merja 2020: Kalevalan kankahilla. Kalevalainen maailma sekundaari-maailmana suomalaisessa fantasiakirjallisuudessa. – Ulla Piela ja Petja Kauppi (toim.) *Tuolla puolen, siellä jossain*. Kalevalaseuran vuosikirja 99. SKS, Helsinki. 125–146.

Leppälahti, Merja 2016: Metallia ja Kalevalaa. Korpiklaanin Manala-albumin Kalevala-yhteydet. *Sananjalka* 58 (2016), 217–233.

LIITE: Kalevala-viitteisiä teoksia

- Aaltonen, Kalervo 1996: *Kalevala Tarot*. U. S. Games Systems.
- Auer, Ilkka & Jokinen Antti 2013: *Kalmattaren kirous*. Helsinki: Otava.
- Auer, Ilkka & Jokinen Antti 2014: *Sammon ryöstö*. Helsinki: Otava.
- Bagge, Tapani 2000: *Otto ja Plejadien lähettäjä*. Helsinki: Tammi.
- Bock, Ior ja Javanainen, Juha 1996: *Bockin perheen saaga: Väinämöisen mytologia*. Helsinki: Synchrony Publications.
- de Camp, L. Sprague ja Pratt, Flecher 1988 : *Käärmeaita (The Wall of Serpents 1953 ja The Green Magician 1954)*. Suom. Jyri-Pekka Järvinen. Helsinki: Jalava.
- Elmgren-Heinonen, Tuomi 1946: *Lasten satu-Kalevala*. Kuvittanut Kirsti Gallen-Kallela. WSOY, Helsinki.
- Ervast, Pekka 1916: *Kalevalan avain*. Teosofinen Kirjakauppa ja Kustannusliike.
- Gene 2009: *Kullervo*. Helsinki: Like.
- Haavikko, Paavo 1974: *Kaksikymmentä ja yksi*. Helsinki: Otava.
- Haavikko, Paavo 1982: *Kullervon tarina*. Helsinki: Otava.
- Haavikko, Paavo 2010/1982: *Rauta-aika*. Porvoo: WSOY. (1.p Otava.)
- Haavio, Martti 1966: *Kalevalan tarinat*. Kuvittanut Alexander Lindeberg. WSOY.
- Haila, V. A. 1950: *Sammon tarina*. Kuvittanut Erkki Tanttu. Helsinki: Otava.
- Hakkarainen, Petteri 2004: *Väinämöinen, vanhana syntynyt*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Havaste, Paula 2003: *Kymmenen onnen Anna*. Helsinki: Gummerus.
- Heikkilä, Mervi 2015: *Louhen liitto*. Louhen liitto 1. Vaasa: Haamu.
- Heikkilä, Mervi 2016: *Tuonella kulkijat*. Louhen liitto 2. Vaasa: Haamu.
- Heikkilä, Mervi 2017: *Pohjolan porteilla*. Louhen liitto 3. Vaasa: Haamu.
- Heikkilä, Timo 1995: *Kullervon suku. Erään mielenmaiseman vaiheet*. Vihreä sivistysliitto.
- Heikkilä, Timo 1999: *Kalevalan metafysiikka ja fysiikka*. Helsinki: Like.
- Heikkilä, Timo 2004: *Aurinkolaiva. Lemminkäisen myytti ja Ritvalan kultti*. Helsinki: Basam Books.
- Helminen, Sini: 2017: *Kaarnan kätöksä*. Väkiveriset 1. Espoo: Myllylahti.
- Helminen, Sini: 2017: *Kiven sisässä*. Väkiveriset 2. Espoo: Myllylahti.
- Helminen, Sini: 2018: *Veden vallassa*. Väkiveriset 3. Espoo: Myllylahti.
- Helminen, Sini: 2019: *Maan povessa*. Väkiveriset 4. Espoo: Myllylahti.
- Hietikko, Harri V. 2005: *Roger Repo ja tuonen väki*. Tampere: Sanasato.
- Hiltunen, Petri 2001–2008: Väinämöisen paluu -sarja. *Väinämöisen paluu* (2001), *Tervetuloa muukalainen* (2001), *Itku markkinoilla* (2002), *Kehitys kehittyy* (2003), *Läpi harmaan kiven* (2004), *Vaaksa vaaraan* (2005), *Se koira älähtää...* (2006), *Suo siellä...* (2007) ja *Joka vanhoja muistaa...* (2008). Helsinki: Jalava.
- Hiltunen, Petri 2014: Väinämöisen paluu -sarjan uudet osat: *Väinämöinen: tietäjä tien päällä* (2014) ja *Väinämöinen Hollywoodin lumoissa* (2014). Helsinki: Arktinen Banaani.
- Hirvonen, Hannu 2002: *Karvat ja kaikki*. Helsinki: Tammi.
- Huitula, Kristian 1998: *Kalevala*. Omakustanne.
- Huitula, Kristian 2000: *Kalevala II*. Omakustanne.
- Hurme, Juha, Salo, Elli, Rapia, Kari ja Luhtavaara Miira (toim.) 2020: *Väinämöinen, Mäinämöinen, Zäinämöinen*. Helsinki: Teos.
- Huunonen Seppo 2004: *Uuden laulun Kalevala. Mythologia Fennica Epos*. Helsinki: Kalevalaisen kulttuurin liitto.
- Huunonen, Seppo 2004: *Uuden laulun Kalevala. Mythologia Fennica Epos*. Kalevalaisen Kulttuurin Liitto.
- Infamy 2006: *Vesi oli mustaa*. Helsinki: Otava.
- Jyrkäs, Juha 2014: *Ouramoinen, eli sankarirunoelma ajalta ennen ajan alkua*. Helsinki: Salakirjat.
- Jyrkäs, Juha 2015: *Uniaika, eli kertomus jumalista, käärmeistä ja ihmisistä*. Helsinki: Salakirjat.
- Jyrkäs, Juha 2016: *Rutaimo, eli tarina hyvän ja pahan välisestä taistelusta*. Helsinki: Salakirjat.
- Kainulainen Pekka 2017: *Taivaan rumpu*. Helsinki: Like.
- Kalliomäki, Tuula 1984: *Kuinka Sepontyttö vapautti taivaanvalot*. Helsinki: Sanoma, Lasten oma kirjakerho.
- Kamula, Mikko 2019: *Tuonela*. Helsinki: Gummerus.
- Karppi, Mikko 2007: *Väinämöisen vyö*. Helsinki: Tammi.
- Kleemola, Elma 2003: *Kalevalaa laitla murttel*. Laitila: Kalevanpojan kulttuuriseura Untamala ry.
- Kontio, Tomi 2002: *Austraasian viimeiset lapset*. Helsinki: Tammi.
- Konttinen, Aili 1958–1966: *Lasten kultainen Kalevala*. (1. *Väinämöisen seikkailuja* (1958); 2. *Pohjan neidin kosijat* (1960); 3. *Lemminkäisen seikkailuja* (1960); 4. *Lemminkäinen ja Pohjolan väki* (1961); 5. *Kullervon tarina* (1966)). Porvoo: WSOY.
- Korpinen, Tuulikki 1986: *Kalevalainen jumalten maailma*. Helsinki: Tuulikki Korpinen.
- Korte, Irma 2007: *Samaanin sampo*. Espoo: Nemora kustannus.
- Koskinen, JP 2018: *Kalevanpoikien kronikka*. Helsinki: WSOY.
- Kouvola, Karolina 2021: *Pohjolan jumalattaret*. Kuvitus Apila Pepita. Helsinki: SKS.
- Kumpulainen, Annikki 2002: *Kalevalan kanteleensoitto aikamme uuden luonnonvoiman kuvaajana*. Tampere: Kristosofinen kirjallisuusseura ry.
- Kunnas, Mauri 1992: *Koirien Kalevala*. Helsinki: Otava.
- Kuusi, Sakari 1937: *Kalevala kansakouluja varten*. Gummerus.
- Lehmonen, Matti 1999: *Kalevala savon kielellä*. Jyväskylä: Atena.
- Leinonen, Anne 2015. *Vaskinainen*. Tampere: Osuuskumma.
- Lius, Tuomas 2006: *Jadesoturi Sangfu*. Helsinki: Like.
- Luukkonen, Marja 2002: *Kivi joka tahtoi takaisin järveen*. Helsinki: Tammi.
- Lönnrot, Elias 1849: *Kalevala*. <http://nebu.finlit.fi/kalevala/index.php?m=1&l=1>
- Makkonen, Sami 2019: *Kalevala*. Helsinki: Otava.
- Makkonen, Sami 2020: *Kalevala. Sampo*. Helsinki: Otava.
- Malinen Anna 2018: *Hämärikko*. Helsinki: Aarni.
- Mikkola, Inkeri 2009: *Kalevala yleiskielelle käännettynä*. Nakkila: Sanasiivet.
- Mäkelä, Hannu 1989: *Moinen mies*. Helsinki: Otava.
- Mäkinen, Kirsti 2002: *Suomen lasten Kalevala*. Kuvittanut Pirkko-Liisa Surojegin Otava, Helsinki.
- Nelimarkka, Riitta 1973: *Sammon ryöstö*. Helsinki: Gummerus.
- Nieminen, Kai 1999: *Kalevala 1999*. Helsinki: SKS.
- Nygren Leo 2005: *Lemminkäisen ja Suomettaren häät Valhallassa*. Helsinki: Leo Nygren.

- Nygren, Leo 1998: *Arge ja Opis, Pohjolan neidot papittarina Kreikassa 3300 vuotta sitten*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2000: *The Master Plan*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2001: *Pukki Lemminkäisen munat, avaimet paratiisiin*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2002: *Suomen muinaishistorian tar-i-noita tieteellisten tutkimusten, paikannimien, vanhojen tarinoiden, Kieli-arkeologian ja Bockin saagan mukaan*. Helsinki: Leo Nygren.
- Nygren, Leo 2007: *Robert Wilhelm Ekmanin maalauksen Väinämöisen soitto (oik. "Lemminkäisen häät") salaperäinen historia, tarina ja henkilöt Kalevalan Ior Bockin mukaan*. Helsinki: Leo Nygren.
- Ojanen Eero 2020: *Kalevalan taruolennot*. Kuvittanut Anne Muhonen. Helsinki: Minerva.
- Ojanen, Eero 2020: *Kalevalan myyttiset olennot*. Helsinki: Minerva.
- Ollus, Mikko 1989: *Väinämöisen juuret*. Helsinki: Kustannus Oy Dekadi.
- Paasilinna, Arto 1996: *Lentävä kirvesmies*. Porvoo: WSOY.
- Paksuniemi, Petteri 2003: *Maailman napa*. Helsinki: Tammi.
- Parkkinen, Jukka 1996: *Vanhan kulttuurin kurssi*. Porvoo: WSOY.
- Parvela, Timo 2007: *Tuliterä*. Sammon vartijat 1. Helsinki, Tammi.
- Parvela, Timo 2008: *Tiera*. Sammon vartijat 2. Helsinki, Tammi.
- Parvela, Timo 2009: *Louhi*. Sammon vartijat 3. Helsinki, Tammi.
- Peltoniemi, Sari 2001: *Hirvi*. Helsinki: Tammi.
- Piekkola, Hannu 2011: *Kalevala, matkaopas tähtiin*. Helsinki: Hereticum.
- Pottonen, Risto 2009: *Kalevala suomeksi*. Helsinki: BoD.
- Raassina, Marko 2015: *Kalevala*. Helsinki: Arktinen banaani.
- Raassina, Marko 2016: *Kullervo*. Helsinki: Arktinen banaani.
- Rajala, Pertti 1993: *Väinämöinen*. Selkokirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Rajala, Pertti 1995: *Lemminkäinen*. Selkokirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Rajala, Pertti 1999: *Kalevala*. Selkokirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Rantamäki, Anja 2015: *Slangi-Kalevala*, osa I. http://stadinslangi.fi/wordpress/?page_id=2336. (Tark. 21.1.2022.)
- Rinne, Juho 2022: *Anateema*. Omakustanne.
- Rintala, Aulis 2000: *Kullervo pohojalaanien*. Jyväskylä: Atena.
- Rintala, Aulis 2006: *Kalevala nykysuomeksi*. Tampere: Pilot-kustannus.
- Rintala, Aulis 2008: *Kalevala eteläpohjalaisella murteella*. Tampere: Lumo.
- Rintala, Aulis 2010: *Satuvaari Väinämöinen kertoo lapsille tarinoita*. Nakkila: Sanasiivet.
- Rosa, Don 1999: *Sammon salaisuus ja muita Don Rosan parhaita*. Helsinki: Helsinki Media.
- Ruusuvuori, Juha 1999: *Lemminkäisen laulu*. Porvoo: WSOY.
- Ruusuvuori, Juha 2001: *Jurmo*. Porvoo: WSOY.
- Salminen, Arto 2005: *Kalavale. Kansalliseepos*. Helsinki: WSOY.
- Santavuori, Risto 2001: *Loitsu. Kalevalan avain*. (Jyväskylä): Sanlai-suggestiotekniikka Oy.
- Simukka, Salla ja Kolu, Siri (toim.) 2021: *Satalatva. Kalevala uusin silmin*. Helsinki: Tammi.
- Sinisalo, Johanna 2000: *Ennen päivänlaskua ei voi*. Helsinki: Tammi.
- Sinisalo, Johanna 2003: *Sankarit*. Helsinki: Tammi.
- Susanna Salo 2017: *Ukon pakka – Kalevalainen tarot*. Helsinki: Salakirjat.
- Tammi, Jari 2002: *Kalevan solki*. Forssa: Kuippana.
- Tolkien, J. R. R. 1973: *Lohikäärmevuori eli erään hoppelin matka sinne ja takaisin*. (*The Hobbit, or, There and Back Again*, 1937, suom. Risto Pitkänen 1973.) Helsinki: Tammi.
- Tolkien, J. R. R. 1973–1975: *Taru sormusten herrasta -trilogia*. (*The Fellowship of the Ring*, 1954, suom. Sormuksen ritarit 1973. Suom. Kersti Juva ja Eila Pennanen. *The Two Towers*, 1954, suom. Kaksi tornia 1974. Suom. Kersti Juva ja Eila Pennanen. *The Return of the King*, 1955, suom. Kuninkaan paluu 1975. Suom. Kersti Juva.) Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J. R. R. 1979: *Silmarillion*. (*Silmarillion* 1977, suom. Panu Pekkanen.) Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J. R. R. 1985: *Hobitti eli sinne ja takaisin*. (*The Hobbit, or, There and Back Again*, 1937, suom. Kersti Juva ja Panu Pekkanen.) Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J. R. R. 2016: *Kullervon tarina*. (*The Story of Kullervo*, 2015, suom. Kersti Juva, Jaakko Kankaanpää ja Alice Martin.) Helsinki: WSOY.
- Valkama, Johanna 2016: *Itämeren Auri*. Metsän ja meren suku I. Helsinki: Otava.
- Valkama, Johanna 2017: *Linnavuoren Tuuli*. Metsän ja meren suku II. Helsinki: Otava.
- Valkama, Johanna 2018: *Kaukosaarten Aino*. Metsän ja meren suku III. Helsinki: Otava.
- Valkama, Johanna: *Jäävuonon Ruusu*. Metsän ja meren suku IV. Helsinki: Otava.
- Vilén, Seija 2012: *Pohjan akka*. Helsinki: Avain.
- Virtanen, Pertti 2008: *Finix, liekkisiipinen ja myyttien alkukoti*. Tampere: Sanasato Oy.